

Guy Debord

radikaliai kitos knygos

G U Y D E B O R D

spektaklio visuomenė

UDK 316.3

De29

G U Y D E B O R D

spektaklio visuomenė

Iš prancūzų kalbos vertė Dainius Gintalas

Įvadą parašė Gintautas Mažeikis

Versta iš:

Guy Debord. *La Société du Spectacle*

Editions Gallimard, 1994

Knygos dizainas:

vario burnos | idėjų dirbtuvės

www.id.varioburnos.com

© Editions Gallimard, 1992

© Dainius Gintalas (vertimas), 2006

© Gintautas Mažeikis (straipsnis), 2006

© vario burnos (dizainas), 2006

© kitos knygos, 2006

ISBN 9955-640-17-0

Cet ouvrage, publié dans le cadre du programme d'aide à la publication Oscar Milosz, bénéficie du soutien du Ministère des Affaires Etrangères, de l'Ambassade de France en Lituanie et du Centre Culturel Français.

Knygos leidimą remia Prancūzijos užsienio reikalų ministerija, Prancūzijos ambasada Lietuvoje, Prancūzų kultūros centras (O. Milašiaus programa knygų leidimui remti).

Cet ouvrage est publié avec le concours du Ministère français de la Culture - Centre national du livre.

Knygą remia Prancūzijos kultūros ministerija ir Nacionalinis knygos centras.

Dėkojame Alice Debord (© Photos coll. A.D.) už leidimą knygoje panaudoti ikonografiją.

Turinys

Revoliucijos takais:

sukilęs prieš spektaklio visuomenę

Gintautas Mažeikis | 9

Pratarmė trečiajam prancūziškam leidimui | 33

Guy Debord

Spektaklio visuomenė | 37

I Užbaigtas atskyrimas | 39

II Prekė kaip spektaklis | 55

III Regimybės vienybė ir padalijimas | 67

IV Proletariatas kaip subjektas ir reprezentacija | 81

V Laikas ir istorija | 123

VI Reginiškas laikas | 141

VII Teritorijos sutvarkymas | 151

VIII Neigimas ir vartojimas kultūroje | 161

IX Materializuota ideologija | 183

Revoliucijos takais: sukilęs prieš spektaklio visuomenę

Gintautas Mažeikis

Tapo tradicija, kad Prancūzų revoliucijos pažymi svarbiausius Europos civilizacijos raidos etapus ir pralaimi. Nes ar galima laikyti pergale numalšintą sukilimą, naują diktatūrą? Bet ar galima įvardyti pralaimėjimu naują laisvės potyrį? Revoliucijos ambivalentiškumas rodo jos dinamiškumą, tai, kad jos tiesą atveria tik nuolatinis pokytis. Tačiau revoliucijos netrunka amžinai, ir, jei norima išsaugoti jos šviesą, poeziją ir muziką, ji privalo... pralaimėti. Laimėję revoliucionieriai tampa tokiais pat aklais struktūrinių sąveikų tarnais ar dar daugiau entuziastingais diktatoriais. Revoliucija tik gali parodyti laisvę, tačiau negali jos įgyvendinti, nes tai paprasčiausiai neįmanoma. Didysis sukilimas prieš santvarką, prieš valdžios sistemas ir mąstymo būdą gali parodyti nepriklausomybės šviesą, tačiau neįmanoma šio švyturio paversti kūnu. Nes laisvė, nepriklausomybė yra asmeninis veiksmas, situacija, kuri prieštarauja anoniminių struktūrų hegemonijai. Revoliucijas – Didžiąją Prancūzų (1789–1794), 1848-ųjų (po jos buvo priimta Antrosios Prancūzijos Respublikos Konstitucija), 1871 m. Paryžiaus komunos ir 1968-ųjų – sieja sukilimas prieš regimas hegemonijos formas: luominę, monarchinę, kapitalistinę, vartotojų – manipuliacinę. Ir visų jų baigtis ambivalentiška: Didžioji Prancūzų revoliucija atvėrė kelią Napoleono Bonaparto karams, tačiau išlaisvino tautas. 1968 m. Paryžiaus revoliucija parodė komunistų partijos silpnumą, tačiau atvėrė kelią intelektualinės emancipacijos bangai.

Po Antrojo pasaulinio karo Vakarų visuomenė, atsižvelgdama į kapitalizmo kritiką ir išaukštindama humanizuotus socialdemokratiškos idealus, sukuria visai kitokias susvetinimo ir išstūmimo formas, nei atviri klasiniai eksploataciniai režimai. Kairiojo sparno kritikai pastebi, kad humanizmas, kurį išaukština didžiosios pasaulio šalys, tėra „prekinio humanizmo“ atmaina: „*prekės humanizmas rūpinasi „darbininko laisvalaikio ir žmoniškumu“*¹. Naujoji humanistinė tvarka reikalauja nuolatinio savęs – labdaros, humanitarinės pagalbos, meilės žmogui – šlovinimo, nes toks garbinimas yra demonstracinio humanizmo dalis. Bent dvi Vakarų filosofijos srovės – Frankfurto socialinės kritikos mokykla ir situacionistai pastebėjo, kad XX a. antroje pusėje svarbiausia prievartos forma tampa ne atvira diktatūra ir jos ideologija, o anoniminės galios struktūros, kurios naudojasi įtikinėjimu, populiarių vaizdų kūrimo mechanizmais, normatyvinėmis elgesio schemomis, reprezentacijų kontrole. Dominuojant struktūrinėms susvetinimo ir subjekto formavimo galioms, vartotojiška visuomenė per-sekioja ir eksploatuoja save pačią. Nereikalingi jokie ypatingi prievartos mechanizmai: demokratija gali būti savo pačios budeliu.

Kita vertus, XX a. meniniai ir filosofiniai sąjūdžiai subrandino visą aibę bandymų priešintis anoniminiam, iš masių kultūros kylančiam manipuliavimui, subjektų formavimui ir kontrolei, savi-raiškų legitimacijai. Vieni pirmųjų pasipriešinimo idėjas suformulavo dadaistai, kurie siekė žėisti dominuojantį skonį ar įsitikinimus to, kas yra pasaulis ir kokia yra daiktų tvarka. Panašių sukilimo epizodų atrasime siurrealistų, letristų, situacionistų, postsituacionistų veik-

¹ Debord G. *Spektaklio visuomenė*. Kitos knygos, 2006, 43 tezė.

loje. Abi pusės, anoniminės vartotojų struktūros ir jas atstovaujančios politinės galios, kita vertus – menininkai, nenorintys paklusti diskursų galiai studentai, susidūrė 1968 m. gegužį Paryžiaus gatvėse. *Guy-Ernestas Debord'as* buvo šios revoliucijos Dantonas ir Robespjeras, Leninas ir Trockis.

Debord'as, Paulette Rossi ir Martialo Debord'o sūnus, gimė 1931 m. gruodžio 28 dieną Paryžiuje. Apie 1951 m. jis susitiko (Kanų filmų festivalyje) su Letristų Internacionalo (*Lettrist International*) grupės nariais ir jos lyderiu, Rumunijos žydų išeiviu I. Isou (Ioanu-Isidoru Goldsteinu). Letristai – postdadaistų menininkų ir rašytojų grupė – siekė griauti buržuazines vertybes, plėtojo onomatopoeitinę kūrybą, hiperminimalistinį, rafinuotą stilių. Isou 1942 m. paskelbė letristų poezijos manifestą, kuriame rašė: „Kiekviena jaunystės pergalė buvo pergalė prieš žodžius. Kiekvienas laimėjimas prieš žodžius buvo gaivumas, jaunystės pergalė.“² Pasak Isou, tiek pat reikšminga yra nugalėti kalbėjimą, sąvokas, formas. Jis buvo rašytojas, kino kritikas, politikas ir stipriai veikė jaunojo Debord'o vaizduotę. Pastarasis tuo metu taip pat buvo susižavėjęs trockizmo idėjomis ir tapo kairiųjų radikalų grupės „Socializmas ar barbarybė“ (*Socialisme ou Barbarie*) nariu. Gana greitai, jau apie 1952 m. tapo vienu iš letristų sąjūdžio lyderių. Tačiau Debord'ui nepakako vien meninio aktyvumo. Savo maištingą dvasią jis nukreipia prieš popmeną, prieš manipuliaciją visuomenės nuomonėmis pasitelkiant kultūrą. Vienas pirmųjų triukšmingas ir skandalingas viešasis aktas, kuriuo jis pasižymėjo, buvo protestas prieš Charly Chapliną, kai šis 1952 m. atvyko į Europą.

²Isou I. *Manifesto of letterist poetry*. 1942, tinklalapyje

http://www.391.org/manifestos/isidoreisou_letterist.htm

Debord'as savo platinamuose atsišaukimuose pavadino šį komiką-humanistą vaizduojantį asmenį „jausmų sukčiumi ir kančių šantažistu“. Jo platinami šūkliai skambėjo: „Go home, Mister Chaplin!“

Savitai plėtodamas letristinio sąjūdžio idėjas Debord'as sukūrė pirmąjį filmą „Klyksmai ginant de Sada“ (*Hurllements en faveur de Sade*, 1952), kurį sudarė balto ir juodo ekrano kaita. Baltą lydėjo balsas už kadro, o juodas ekranas buvo be komentarų. Filmo pradžioje buvo paaiškinta: „Filmo peržiūros metu Guy-Ernstas Debord'as turėtų pakilti į sceną trumpam pasisakymui. Jo metu jis pasakytų: „Filmo nėra. Kinas mirė. Filmo ir negali būti . . .“ Šiuo filmu autorius pralenkė A. Warholo kino filmus ir panašėjo į XX a. pab. video instaliacijas. Nihilizmo, nonkonformizmo nuostatas jis plėtojo savo straipsniuose letristinės pakraipos žurnaluose *Lettrist International* ir *Potlatch*. Tačiau žaidimas kalbos formomis, permanentinis meninis nihilizmas ir visų taisyklių laužymas negalėjo ilgą laiką tenkinti jo politinių siekių.

Debord'ą stipriai paveikė sovietų kariuomenės žiauriai numalšintas Budapešto (1956 m.) sukilimas, Kronštato jūreivių numalšinto pasipriešinimo (1921 m.) istorija, todėl greit jis tampa priešiškas trockizmui, stalinizmui ir biurokratiniam, totalitariniam socializmui. Nuo tada savo politines idėjas jis formuoja marksistinio anarchizmo dvasia. Marksistinis anarchizmas (šios srovės pradininku laikomas J. Dietzgenas) remiasi K. Marxo „Kapitalo“ analize, pridėtinės vertės kritika, prekybinio fetišizmo demaskavimu, kova prieš įvairias susvetimėjimo ir manipuliacijos formas, tačiau nesiekia sukurti jokios biurokratinės, valstybinės sistemos, kuri galėtų pakeisti senąją, o ska-

tina struktūrinių sąveikų disbalansą, nes tik pergalė prieš anonimines formas yra gaivumas ir jaunystė.

Be Marxo didelę įtaką Debord'o politinių pažiūrų formavimuisi padarė G. Lukácsas, H. Lefebvre'as, H. Marcuse, M. Horkheimeris, T. Adorno. Ypač jam buvo įdomi šių autorių plėtojama kritika prieš melagingą ideologinį mąstymą, manipuliacijas klasiniu sąmoningumu, prieš masių visuomenės dominavimą bei populiariosios kultūros, žiniasklaidos ir propagandos suartėjimą.

1957 m. Debord'as su keletu buvusių letristų sukūrė Situacionizmo Internacionalą (SI) ir tapo jo ideologu bei nuo 1958 m. birželio – SI žurnalo *Internationale Situationniste* pagrindiniu redaktoriumi. Prie SI prisijungė „Tarptautinis Bauhaus imaginistų sąjūdis“ (*International movement for an imaginalist Bauhaus*) ir „Londono psichogeografinės asociacija“ (*London Psychogeographical Association*). SI tapo menine ir politine asociacija, kur revoliucionieriai, anarchistai plėtojo tęstinį avangardinį projektą. Jo tikslas buvo kurti „siurrevoliucinį“ meną, plėtoti „antikultūrinę“ (atitinkamai: antispektaklio, antitelevizijos ir t.t.) veiklą. Jų požiūriu, nieko nėra pastovaus, o grožis egzistuoja tik tam tikrose situacijose, kurias laisvas žmogus nuolatos kuria. Plėtodamas SI idėjas Debord'as 1959 m. kartu su danų situacionistu, tapytoju-vandalistu Asgeru Jornu išleido knygą „Prisiminimai“ (*Mémoires*). Tai knyga-koliažas, sudarytas iš foto montažų, piešinių, šventų ir profaniškų, originalių ir iškreiptų citatų bei įrištas švitriniais popieriumi.

SI pradžioje Debord'as pareiškė: „Mes žinome, kaip padaryti gyvenimą patrauklų“, o jo redaguotas ir paskelbtas 540 asmenų sąra-

šas nurodė svarbiausius situacionistų intelektualaus teroro objektus – pradedant „apgailėtinu nacių“ (*pauvre nazi*) M. Heideggeriu ir baigiant J.P. Sartre'u. Teroro tikslas buvo kurti estetines, menines nepakantos įvardytiems autoriams situacijas, kuriose didėtų absurdo pojūtis, būtų griunama apie juos susiklosčiusi kulto aureolė. SI neigė statines galios struktūras, laikė jas prievartos formomis, pasireiškiančiomis žiniasklaidoje, moksliniuose ir politiniuose kūriniuose.

1966 m. šeši studentai situacionistai pradėjo vadovauti Strasbūro universiteto savivaldai ir labai greitai ją pavertė būsimu sukilimo štabu. 1968 m. situacionizmo šūkiai, plakatai, atsišaukimai buvo atvežti į Sorbonos universiteto filialą Nanterre ir vėliau platinami Paryžiuje. Svarbiausiu buvo laikomas situacionistų išplatintas pamfletas „Apie studentų gyvenimo skurdą: apmąstymai apie ekonomines, psichologines, seksualines ir labai intelektualines problemas bei kuklūs pasiūlymai joms spręsti“. Reikia pastebėti, kad SI nebuvo vienintelė Paryžiaus revoliucijos politinė galia. Čia savo įtaką bandė daryti ir Prancūzijos komunistų partija, ir trockistai bei maoistai, įvairios profesinių sąjungų organizacijos. Ypač aktyvus šiuo laikotarpiu buvo Debord'as. Tačiau sukilimo piko metu situacionistai buvo atstumti revoliucinio „štabo“. Iš čia SI revoliucinis šūkis „Ugnis į štabus!“.

Pasak SI, pasipriešinimas tiesioginėms ir netiesioginėms manipuliavimo formoms, siekis įveikti dominuojančius diskursus – ar jie būtų popkultūros kūrinys, tautinių svajonių rezultatas, bažnytinė tradicija, siaurakaktė mokslinė teorija ar valstybinė ideologija – yra individo laisvės, jo veiklaus pilietiškumo tikslas. Iš daugelio situacionistų plėtotų idėjų išskirsiu dvi: atstatymą (*recuperation*) ir iškreipimą

(*détournement*). Atstatymas yra visuomenės spektaklio strategija: paimti bet koki istorinį, politinį, ypač radikalų, reikšmingą įvykį ir jį adaptuoti vartotojiškos visuomenės poreikiams. Taip pasaulyje paplito Che Guevaros marškinėliai, Fidelio Castro kokteiliai, L. van Beethoveno muzikos fragmentai prekių reklamoje. *Rekuperacija* kelia pavojų bet kokiai revoliucijai. Taip atsitiko su Spalio revoliucija Rusijoje, kurią tiesiog pasisavino ir savaip atstatė vėlesnė propaganda. Bolševikinė proletariato revoliucijos propaganda greitai eliminavo meninį, naujas perspektyvas atveriantį revoliucijos patosą ir ėmėsi energingų veiksmų paverčiant maištingus diskursus režimui priimtinais. Paprastai panaikinamos opozicinės, radiklios tendencijos, sugriaunama stipriųjų simbolių ir šūkių galia, paliekant tuščią, nukenukšmintą išraiškos formą.

Tačiau atstatymas tapo ir viena iš situacionistų technologijų, kurią būtinai lydi kitas, išlaisvinantis estetiškas iškraipymas, satyrinė parodija, meninis perkėlimas į naują, provokacinę aplinką³. *Détournement* išjudina, žeidžia autoritetų sistemą, griauja dominuojančių pasakojimų galią ir, svarbiausia, – įveikia susvetimėjimą (*disalienation*). Spektaklis paverčia revoliuciją vartojama preke, o situacionistai – populiarių *brendų* taip iškreipdavo, kad jis griaudavo kasdienybės įpročius, virsdavo absurdu, sukurdavo netikėtas aplinkybes, tapdavo netinkamas vartoti. Buvo išrenkami visuomenės kultūriniai kultūriniai objektai – personažai, paminklai, simboliai – ir, pakeitus jų kontekstą, jiems buvo suteikiama priešinga, destrukcinė arba dekonstrukcinė reikšmė. Pavyzdžiui, SI žurnale buvo perspausdinami komerciniai

³ „Détournement as Negation and Prelude“. Internationale Situationniste #3 1959.

komiksai (dažniausiai susiję su seksu ir prievarta), kurių herojams buvo priskiriama maištinga, revoliucinė leksika. Arba buvo įgarsinami elementarūs koviniai (veiksmo) kino filmai pasitelkiant radikalų diskursą (prisimintinas SI šūkis: „Ar gali dialektika daužyti plytas?“). Postmodernizmo laikotarpiu iškraipymo principas buvo transformuotas į citavimo, pastišo, plagiato technologijas.

Pagrindiniai SI kritikos objektai buvo išsiplėtojusi kapitalizmo visuomenė, jai būdingi socialinio susvetimėjimo, totalinio suprekinimo ir vartotojiško konformizmo reiškiniai bei bolševikinis totalitarizmas Sovietų Sąjungoje. Situacionistai priešinosi suprekinančiai sistemai ir komunistinei ideologijai kurdami maištingus performansus, tekstus, projektus. Tačiau visuomenė buvo pasiryžusi suprekininti bet kokių populiarių protestą, maišto ir revoliucijos formas. Nuolatinė rungtis tarp pasipriešinimo ir komodifikacijos charakterizavo visą situacionistų raidą. Ideologiniu požiūriu situacionistai plėtojo kairįjį radikalizmą, marksistinį anarchizmą, kurie turėjo saugoti bendruomenę nuo „spektaklizacijos“ ir falsifikacijos, nuo modernios kapitalistinės sistemos šerdies: vartojimo ideologijos. Savo rengtuose ar redaguotose SI manifestuose Debord'as ir jo bendražygiai kvietė kovoti prieš išsiplėtojusio kapitalizmo propagandinius poveikio metodus, griauti „buržuazinį laimės gešaltą“, įtvirtinti kūrybinio visuminio urbanizmo, eksperimentinių nuostatų, situacijų konstravimo principus. SI šalininkai neatskyrė politikos ir meno, laikydami situacionistinį projektą universalia gyvenimo nuostata. O Debord'as plėtojo socialinę, ardamosios veiklos estetiką, tačiau griežtai kovojo prieš perdėtą meno estetizaciją⁴, reikalaudamas politikos ir meno dialektinės vienovės.

Debord'as pažymi, kad vienas prekinio fetišizmo tikslų yra pasiekti „aistringą susijaudinimo būklę“⁵, kurią reikėtų lygiai taip pat nuosekliai ir pasionariškai neigti, žėisti, kompromituoti, išjuokti. Popkultūros kaitinamos aistros yra spektaklio visuomenės sėkmės simptomas. Debord'o ir jo bendražygio R. Vaneigemo požiūriu – spektaklis yra nauja kapitalo akumuliacijos ir visuomeninių santykių forma, kai vietoje gamybinio kapitalo išplėtojama kultūrinė industrija, populiarioji kultūra, žiniasklaida. Spektaklis kultūros kodus paverčia prekėmis, sukuria ženklų industriją. Ir jei industrinio (tradicinio) kapitalizmo laikotarpiu žmogus nors trumpam likdavo laisvas po darbo, vartotojų visuomenėje asmens laisvalaikį užvaldydavo populiarioji kultūra, paversdama žmogų industriniu viešųjų ryšių ir prekių ženklų vartotoju. Darbininkas gamina pridėtinę vertę ne tik darbo metu, bet ir laisvalaikiu, o prekinis fetišizmas klesti ne tik gamyboje, bet ir poilsio metu. Debord'as rašė:

Iš dalies išanalizuota tikrovė išsiskleidžia savo pačios neapibrėžtos vienybės erdvėje kaip *išskirtinis* tariamas pasaulis, pasiduo-
dantis vien kontempliacijai. Pasaulio reginių specializacija tampa užbaigta savarankišku tapusiu reginio pasaulyje, kur melagis meluoja sau pačiam. Spektaklis apskritai, kaip konkreti gyvenimo inversija, yra negyvojo (non-vivant) savarankiškas judėjimas⁶.

⁴ Dėl meno menui akcentavimo Debordas pašalino iš SI britų menininką R. Rumney ir prancūzų rašytoją M. Bernsteiną (ilgametį savo kolegą, letristą, SI pradininką).

⁵ Debord G. *Spektaklio visuomenė*. Kitos knygos, 2006, 67 tezė.

⁶ Debord G. *Spektaklio visuomenė*. Kitos knygos, 2006, 2 tezė.

„Spektaklio visuomenėje“ Debord’as skyrė dvi teatralizacijos formas: koncentruotą ir išsklaidytą. Išsklaidytas spektaklis būdingas rinkos ekonomikai, o koncentruotas – totalitariniams režimams Sovietų Sąjungoje ir Kinijoje. SI spektakliui ir anoniminių struktūrų hegemonijai priešino laisvą, kūrybinę situacijų konstravimą be jokio tęstinio komercinio projekto. Situacija yra kasdienybės šerdis, todėl buvo manoma, kad padarius kasdienybės revoliuciją, bus galima sugriauti spektaklio visuomenės pagrindus. Kasdienybės situacijos yra konstruojamos tam tikroje erdvėje, kuri privalo būti dinamiška, kūrybiška. SI aktyvistai miestą aiškino antropologiškai – kaip ceremonijų erdvę, dėl kurios nuolatos kinta emociingumas ir revoliucinis anarchizmas. Situacijų konstravimas yra ir asmeninis, ir komandinis veiksmas, nes kolektyvinis bendradarbiavimas padeda kurti visuminę aplinką bei gyvenimo akimirkų žaidimą. Debord’as įvedė *dérive* – eksperimentinę-estetinę nuostatą, kurios esmė yra urbanistinės patirties kaita kūrybiškai plėtojant savo emocijas, idėjas, koncepcijas, vizijas. Tai panašu į iš pažiūros betikslį, žaidybinį vaikščiojimą gatvėmis, kai kūrybinė fantazija jas transformuoja mums priimtinausia linkme. Žaidimo sąvoka intrigavo Debord’ą ir situacionistus ir čia jie nuolatos rėmėsi J. Huizingos *homo ludens* koncepcija, ją atvirai priešindami *homo sapiens* ir *homo faber* idėjoms. Debord’as per visą savo gyvenimą nebuvo išvykęs iš Europos, niekada nebuvo JAV, nėra skridęs lėktuvu, o daugelį savo kelionių atliko vaizduotėje. *Dérive* artimai siejasi su siurrealistų automatinio rašymo koncepcija, kai menininkas tiesiog slysta svajomis pusiau miego būsenoje. Debord’o įsivaizduojamų kelionių nuostata artima I. Kantui, kuris neišvykęs iš Karaliaučiaus, vaizduotėje apkeliavo daugelį šalių. Pagaliau *dérive* yra būdas sukurti savo miestą ir aplinką bei atsispirti hegemoniniam

kultūros spaudimui. Debord'as rašė: „*Dérive* išnaudoja konstrukcinį žaidybinių elgesį, psichogeografinės aplinkos įtaką ir tuo smarkiai skiriasi nuo klasikinės kelionės ar pasivaikščiojimo sampratos.“⁷ Ši žaidybinė, konceptuali patirtis savo ruožtu buvo siejama su *visuminio urbanizmo idėja*, t.y. kompleksine kūrybine meno patirties teorija ir integralinės aplinkos konstravimo technika⁸.

Pradžioje SI dar turėjo ryškių estetinio utopizmo bruožų ir siekių bei buvo patrauklus daugeliui menininkų, tačiau SI pabaigoje, 1972 m., dominavo praradusios meninį patrauklumą politinės nuotai- kos. Galbūt prie to prisidėjo ir Debord'o reikalavimas puoselėti poli- tikos ir meno dialektiką, kovoti prieš meno menui tendencijas. Dauge- liui menininkų pasitraukus iš SI, vyraujant pralaimėjimo nuotaikoms, sąjūdis, Debord'o sprendimu, buvo uždarytas.

„Spektaklio visuomenė“ (*La société du spectacle*, 1967) yra svar- biausias Debord'o kūrinys. Jis pažymi, kad nauja socialinės organiza- cijos, socialinių santykių forma tampa susvetiminti vaizdai, lengvai manipuliacijai paklūstančios reprezentacijos. „Spektaklio visuome- nėje“ jis pasmerkia „vieniškų masių epochą“. Antrindamas E. Frommo knygai „Turėti ar būti“, Debord'as pastebi, kad pradinis „būti“ pavirto „turėti“, tačiau ir šis išnyko. Jį pakeitė „atrodyti“. Anapus simboli- nės, vaizdų realybės išnyksta daiktiška, egzistencinė tikrovė. Realybės nykimas prilygsta Joano apokalipsei, pasaulio pabaigai. Debord'as pirmas aprašė realybės išnykimą, kurį vėliau atkartėjo daugelis post- modernių visuomenės kritikų iki SI. Žižeko imtinai.

⁷ Debord G. „Theory of the Dérive“. Internationale Situationniste #2, 1958.

⁸ „Unitary Urbanism at the End of the 1950s“. Internationale Situationniste#3, December 1959.

Modernų visuomenės spektaklį Debord'as apibrėžia kapitalo terminija: „Spektaklis yra tokio kaupimo lygio kapitalas, kad tampa reginiu“⁹. Vartotojiškoje visuomenėje, visuotinai prieinamos, ultraaktyvios žiniasklaidos laikotarpiu, skirtingai nei Marxo gyventu laiku, kapitalas nustoja būti neregimas, nesuvokiamas procesas, o virsta regima iliuzija, įgyja savo „veidą“, pavidalą, kuriuo jis atpažįstamas. Pinigai kaip visuotinės vertės ekvivalentas peržengia savo ribas ir virsta matomu, pripažįstamu, valdančiu gyvenimo teatru. Šie reikšmingumo kodai turi visuotinę perkeliamumo galimybę: iš ekonominio spektaklio į politinį, iš jo į televiziją, religiją, teismus, sportą. Prisiminkime viešųjų ryšių prezidentų funkcijas. Jie ir yra regimieji visuotiniai kodai, kurie pasveikinę tautos didvyrius skuba į sporto rungtynes, po to į kultūrinį renginį, į susitikimą su verslininkais, visur, kur filmuojama, fotografuojama, siekdami akumuliuoti kuo daugiau populiarumo. Populiarumo kiekis reiškia galią. Industrinė vaizdų gamyba, poreikis būti paklausiam paverčia prezidentus ir ministrus pirmininkus spektaklio lėlėmis. Kartais šie teatrai dalyviams nebūna malonūs, kai prasideda ironija, kritika, pilkosios ir juodosios technologijos. Tačiau tai taip pat yra gamybos dalis.

Teatralizacija yra ne vaidmenų suma, o visuomeniniai santykiai tarp žmonių ir šiems santykiams tarpininkauja vaizdai. Spektaklis nėra kieno nors kėslas ar konspiracinio suokalbčio rezultatas, o objektyvuotas, dominuojantis pasaulio matymo būdas. Visuomenė, kuri žiūri šį spektaklį, nėra auka. Jos nuostatos yra žiūrovo, ir ji pati, tenkindama savo geismus reikalauja šių regimybių. Intensyvios, populiarios reprezentacijos yra ekonomika ir administracinė galia, o spektaklio tikslas yra jis pats, už jo nieko nėra.

⁹Debord G. *Spektaklio visuomenė*. 34 tezė.

Rusijos prezidentas V. Putinas – gyvas atrodymo įsikūnijimas, toli pralenkęs lietuviškus politinio teatro herojus. Kasdien pasirodydamas Rusijos žiūrovams per ORT ir RTV valstybinius kanalus, visažinis faraonas, seniai virto pagrindiniu autoritarinio spektaklio herojumi. Jis tai padarė sąmoningai, suprasdamas, kad propagandinis veidas yra tikriausias realybės ženklas. Už spektaklio herojaus bruožų nėra nieko, Putino reprezentacija yra viskas, ir ji valdo šalį.

Debord'o knygą „Spektaklio visuomenė“ reikėtų suprasti ir kaip naujos kapitalizmo formos ir gamybinių santykių analizę, ir kaip propagandos ir manipuliacijos kritiką, ir kaip revoliucinį meninį bei politinį manifestą. Daugeliui čia išdėstytų tezių didelę įtaką padarė Marxo politiniai ir ekonominiai samprotavimai, kuriuos Debord'as adaptavo šiuolaikinei kultūros teorijai. Štai kodėl kartais „Spektaklio visuomenės“ interpretatoriai ją vadina naujos kartos „Kapitalu“, „Kapitalo tęsiniu“ šiuolaikinei epochai. Aptariamoje knygoje autorius parodo klasikinio marksizmo neadekvatumą, neefektyvumą aiškinant šiuolaikinės visuomenės raidą. Jis mano, kad tai, kad vis dar negalima įveikti „prekinio fetišizmo“, ši problema kvestionuoja bet kokio revoliucinio sąjūdžio galimybę ir kelia bet kokiai revoliucijai išsivadavimo nuo spektaklio sąlygas. Spektaklis „vietiniams revoliucionieriams pasiūlo melagingus revoliucinius modelius“¹⁰, geidžiamus, visuotinai populiarius tikslus. Populiarumas ir pataikavimas visuotiniams norams sukilimą paverčia dar vienu teatru. Prisiminkime Rusijos Spalio revoliuciją. Paskesnė sukilimo teatralizacija greitai tapo svarbiausiu porevoliucinės Rusijos politikos tikslu. Naujo kulto kūrimas, retrospektyvūs meniniai revoliucijos vaizdai (S. Eizensteino „Spalis“), augantis dėmesys propagandai, populiariosios

¹⁰ Debord G. *Spektaklio visuomenė*. 57 tezė.

kultūros kontrolė – visa tai instrumentai, kuriais nužudomas laisvės gaivalas. Žmonių tarpusavio santykių fetišizacija ir vizualizacija panaikina buržuazijos ir darbininkų klasės opozicijų aiškumą. Šių gupių susitapatinimas spektaklio visuomenės akivaizdoje tapo proletarinės revoliucijos fiasko bei Marxo teorijos devalvacijos priežastimi.

Bet kokia revoliucija įvyksta du kartus: kaip naujos situacijos konstravimas ir kaip šio veiksmo reprezentacija, vaizdinė simuliacija. Antruoju atveju apie ją sukuriamos legendos ir nufilmuojami kino filmai. Ideologinės, teatralizuotos reprezentacijos iškreipia, sugniuždo revoliucijas, pakeisdamos gyvenimą vizijos kanonu. Šios transformacijos pagrindas yra tikėjimas esą revoliucijos tikslas yra įgyvendinti tam tikrų veiksmų programą, t.y. tam tikrą ideologiją, diskursą. Ir kai tik ši naujoji simbolinė tvarka įgyvendinama, revoliucija yra atšaukiama, kartu su laisve, su nepriklausomybės gaivumu. Šiandieninės „aksoinės revoliucijos“ demonstruoja visą įvardytą ambivalentiškumą. Jos ne tik atveria laisvę, bet vis daugiau panašėja į revoliucinį postmoderno spektaklį. Štai kodėl tikri revoliucionieriai turi mokytis vaikščioti reprezentacijų skustuvo ašmenimis.

Tačiau tai nereiškia, kad reikia atsisakyti sukilimo, pasipriešinimo anoniminėms struktūroms. Priešingai, kūrybiškumas ir kaita turi būti išlaisvinti, kad kaskart būtų kuriamos naujos situacijos ir aplinka, nepaliekant vietos nei totalitarinėms, nei vartotojiškoms ideologijoms, juo labiau propagandinėms programoms. Štai kodėl Debord'as ir SI aktyvistai ateinančios revoliucijos šaukliais ir pagrindine galia laikė menininkus. „Spektaklio visuomenė“, kaip ir Marxo „Tezės apie Fojerbachą“, kviečia grįžti prie praktikos, net jei ta praktika bus

pasikartojantys meniniai maištai, nes spektaklio visuomenėje, kaip pažymi Debord'as, net „pats nepasitenkinimas tapo preke“¹¹.

Vienas labiausiai kūrybai Debord'ą įkvėpusių kūrinių buvo Horkheimerio ir Adorno „Švietimo dialektika“, kurioje kritikuojamos kultūros industrijos sąsajos su propaganda, su melagingomis sąmoningumo formomis ir eksploatacija. Šie autoriai pastebėjo, kad popkultūros vaizdų vartojimas tapo darbo jėgos reprodukavimo forma siekiant didinti gamybos apimtis ir pridėtinį kapitalą. Jie pabrėžė, kad populiarioji industrija ne tik nesumažina susvetimėjimo, bet jį meistriškai užmaskuoja. Tačiau šie autoriai neaprašė to, ką akcentavo Debord'as: popkultūros vaizdai, subanalintos ir išviešintos gyvenimo scenos ir yra produktas, už kurio nesislepia jokia kita gamyba. Pats spektaklis ir yra industrija, gaminanti pridėtinį kapitalą. Šiandien, atsižvelgdami į P. Bourdeau samprotavimus, galime pridurti, kad populiarioji kultūra gamina ne tik pridėtinį, bet ir simbolinį kapitalą, akumuliuoja populiarumą, galią ir pelną. Spektaklio visuomenė iš esmės pakeičia nuosavybės santykius. Svarbiausia tampa ne žemės nuosavybė ir renta, o autorinės teisės, kurios įdiegia taisyklę, kad bet koks laisvalaikio malonumas, bet kokia gyvenimo akimirka kainuoja. Tokio eksploatacijos masto nerasime ir vergovėje, o kapitalo cirkuliacija išauga tiek, kad aprėpia visą asmens gyvenimą ir net dalį laiko po mirties.

Debord'o samprotavimus veikė W. Benjaminio apmąstymai apie realybės ir reprodukavimo sąsajas. Benjaminas pastebėjo, kad reprodukavimas panaikina legendas, ritualus, o daiktus ir žmonių santykius paverčia gamyba ir politika. Masės savo ruožtu reikalauja

¹¹ Debord G. *Spektaklio visuomenė*. 59 tezė.

išpildyti jų norus mechanine reprodukcija ir politikai šiuos poreikius tenkina. Benjamins rašo: „šiuolaikinių masių troškimą erdviškai ir žmogiškai „priartinti“ daiktus atitinka tokia pat aistringa tendencija reprodukcija įveikti kiekvienos realybės unikalumą“¹². Reprodukavimo modernizacija reikalauja vartotojo, kuriam gana greitai vaizdo vertė ėmė pralengti saugumo, sveikatos vertę.

Debord'as pabrėžia, sceninė aplinka šiandien vis plačiau įsiveržia į kasdienį gyvenimą ir jį transformuoja, pakeičia ne tik viešąją, bet ir privačią sferą, visą kasdienybę. Galiausiai nelieka analitikų, kurie galėtų aiškiai atskirti, kur yra režisuojamas spektaklis, vaidinamos rolės, o kur tikras gyvenimas. Spektaklio visuomenė pretenduoja tapti amžina dabartimi ir, priešingai, dabartis virsta „spektaklių sandauga“:

Ištisas visuomenių, kuriose viešpatauja modernios gamybos sąlygos, gyvenimas pasireiškia kaip milžiniška spektaklių sandauga. Tai, kas buvo išgyventa tiesiogiai, pasitraukė į atvaizdavimo sritį.¹³

Debord'as pastebi, kad spektaklis yra linkęs panaikinti istoriškumą, pakeisdamas jį amžinu biurokratiu struktūravimu ir vaizdavimu. Amžina dabartis – štai kas yra spektaklio siekiamybė. „Biurokratinė totalitarinė visuomenė gyvuoja amžinoje dabartyje, kur viskas, kas atsitinka, egzistuoja jai vien kaip jos priežiūrai priimtina erdvė.“¹⁴ Amžina spektaklio dabartis tiesiogiai siejasi su

¹² Benjamin W. „Meno kūrinys techninio jo reprodukuojamumo epochoje“. Benjamin W. *Nušvitimai. Esė rinktinė*. Vilnius: ALK, Vaga, 2005, p. 219.

¹³ Debord G. *Spektaklio visuomenė*. 1 tezė.

¹⁴ Debord G. *Spektaklio visuomenė*. 108 tezė.

struktūralizmo filosofija ir atitinkamai ideologija, kuri siekia parodyti visuomenės elementų funkcionalumą, nekintamumą, harmonijos galimybę. Medijos, diskursai struktūruodami tikrovę, paverčia ją manipuliacijų realybe. Žižekas, nagrinėdamas interpeliacijos subjekto ir ideologinės realybės sąsajas, pažymi: „gyvename „reginio visuomenėje“ (Guy Debord’as), kurioje medija iš anksto struktūruoja mūsų realybės suvokimą ir daro realybę neatskiriamą nuo jos „estetizuoto vaizdo“¹⁵. Toks nuolatos reprodukuojamas struktūravimas panaikina istoriją, procesą, konfliktą. Debord’as: „Požiūrio taškas, kur tarpsta antiistorinis struktūralizmo mąstymas, yra požiūrio taškas amžinai gyvuojančios sistemos, kuri niekada nebuvo sukurta ir niekada nebus baigta“¹⁶. Reikia pastebėti, kad 7 deš. atsirandanti politinė antropologija, kurios pradininkai tapo V. W. Turneris, M. J. Swartzas, A. Tudenas pažymėjo, kad ilgą laiką sociokultūrinėje antropologijoje dominavęs struktūrinis funkcionalizmas iš esmės buvo kolonijinis mokslas apie tai, kaip reikia valdyti primitivias gentis ir tautas. Struktūrinis funkcionalizmas, kognityvinis struktūralizmas ignoruoja konflikto, veiksmo, proceso, pagaliau, istorijos svarbą. Analogiškai, daugelis šiuolaikinių liberalizmo teoretikų, pradedant F. Fukuyama, kalba apie istorijos pabaigą kaip demokratijos ir liberalizmo pergalę, po kurios išliks struktūriniai-funkciniai santykiai. Taip pasireiškė antiistorinė liberalizmo ir kapitalizmo utopija, kuri kalba apie amžiną kapitalo cirkuliaciją vangiai kintančioje struktūrinėje sistemoje.

¹⁵ Žižek S. *Viskas, ką norėjote sužinoti apie Žižeką, bet nedrįsote paklausti Lacano*.

Darbų rinktinė. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 2005, p. 89.

¹⁶ Debord G. *Spektaklio visuomenė*. 201 tezė.

Spektaklis kuria tikrovę: „tikrovė staiga atsiveria spektaklyje, o spektaklis tampa tikrove.“¹⁷ Spektaklio ir realybės¹⁸ inversija skatina žmogų susieti, perkelti anksčiau nepalyginamas, niekur nesusikertančias figūras ir santykius. Karo, bado metu kilę kančių vaizdai susilieja su prabangia reklama ir humaniškais pasisakymais. Samprotavimų ir kodų tvarka prarado savo aplinką ir dabar siejasi kaip papuola naujiųjų reportažuose. Ši vaizdų griūtis paklūsta tik vienai – vizualizacijos taisyklei. Tarp tūkstančių įvykių reikšmingi tampa tik tie, kuriuos galime paversti vaizdais, spektakliais, trumpametražėmis dramomis. Turint galvoje, kad technologijos ir vaidyba nuolatos tobulėja, suliedami žmogaus kūną su Gutenbergo galaktikomis, audiovizualinių demonstracijų galia stiprėja, o jos interaktyvus elgesys demonstruoja, kad pasiglemžiami ne tik pasyvūs žiūrovai. Patys stebėtojai mielai dalyvauja ir pataikauja kurdami spektaklį, puoselėdami vienintelį troškimą – išnykti jame. Spektaklio plėtra, jo galia paverčia visa, kas yra anapus spektaklio, dykuma: tai, kas yra anapus pokalbių, diskusijų, anapus dėmesio centro, tai, kas spektakliui yra nesvarbu, – turi būti išbraukta iš pasaulio.

Knygos „Spektaklio visuomenė“ reikšmė galėtų būti lyginama su M. McLuhano „Kaip suprasti medijas“, H. Marcuse'o „Vienmatis žmogus“, J. Boudrillardo „Vartojimo visuomenė“, J.-F. Lyotardo „Postmodernus būvis“. Tačiau skirtingai nei šių autorių knygos, Debord'o samprotavimai netapo labai populiarūs akademiniam pasaulyje.

¹⁷ Debord G. *Spektaklio visuomenė*. 8 tezė.

¹⁸ Postmoderni filosofija (J. Lacanas, Sl. Žižekas, A. Žukauskaitė) yra linkusi skirti realybę ir tikrovę. Realybė (la réalité, reality) yra simbolinė, ją kuria spektaklis ir, apskritai, simbolinė žmogaus veikla, o tikrovė (le réel, the Real) yra gamta, egzistencija, suvokta

Galbūt dėl savo revoliucingumo, dėl manifestą primenančio teksto, dėl autoriaus skandalingos praeities, dėl jo kairumo, anarchizmo.

Kovos su reprezentacijomis ir vaizdų hegemonija problema, apmąstymai apie revoliucijos ir teatralizacijos santykius persmelkia ir šia tema jo sukurtą kino filmą (*La Société du spectacle*, 1973), ir „Komentarus „Spektaklio visuomenei““ (*Commentaires sur La société du spectacle*, 1988), kur jis pažymėjo, kad neatsisako nė vieno žodžio, kuris buvo paskelbtas 1967 m. ir tik norėtų papildyti teiginį apie spektaklio formas. Anksčiau jis išskyrė centruotą ir išsklaidytą teatralizaciją, tačiau griūnant Sovietų Sąjungai ir plėtojantis žiniasklaidai paplito integruota arba dalyvaujanti teatralizacija. Tai reiškia, kad spektaklis įsisemelkė į kiekvieną gyvenimo ląstelę, transformuodamas ne tik informacijos vartojimą, bet ir privatų gyvenimą.

Debord'o samprotavimai yra artimi M. Foucault, J. Boudrillard'o, R. Barto, E. Frommo diskusijoms apie būtį, galią, tiesą. Foucault spektaklio, amfiteatro metaforas papildė panoptikumo ir anoniminio stebėtojo figūromis. Diskursas, kuris stebi ir kontroliuoja save ir nuolatos interpeliuojamus subjektus užtikrina vaizdų industrijos nepertraukiamą veiklą. Boudrillard'as gana dažnai grįžta prie spektaklio temos, pabrėždamas nuolatinę žiūrovo ir aktoriaus kaitą. Svarbiausia vaidybos vieta tampa naujienos, dienraščiai, internetinės žinios, dienos reportažai, kurie vis labiau panašėja į ilgesnes ar trumpesnes muilo operas, turinčias trilerio, veiksmo, melodramos bruožų. Ne gy-

kaip I. Kanto *Ding an sich* – „daiktas savaime“. Taip realybės tėkmė paklūsta diskursyviai tvarkai, kapitalo cirkuliacijos dėsniams, o tikrovė – gamtos bei egzistencijos srautui. Tačiau akivaizdu, kad realybė linkusi pakeisti, eliminuoti gamtos ar nerefleksyvios egzistencijos srauto savarankiškumą ir suvokiamumą, paversdama tai „spektaklių sandaupa“.

venimas, o vaidyba iškelia pagrindinius egzistencinius klausimus. Ne kasdienės problemos, o jų vaizdavimas tampa sėkmės ir nelaimės priežastimis. Reperentacijų dilemos užgožia patį veiksma. Pasak Boudrillard'o, spektaklis yra „pasaulio skurdą“ dangstantis muliažas. Prekinis fetišizmas, pavirtęs spektaklio visuomene, sukuria prekinio humanizmo fenomeną, kuris paklūsta didžiosios žiniasklaidos reikalavimams ir yra šiuolaikinės globalizacijos galios forma. Skurdo ir totalitarinės ideologijos epochas pakeičia turto ir totalinio susvetinimo bei tikslingos manipuliacijos laikas. Specialusis manipuliacijų instrumentas yra „specialistų patarimai ir rekomendacijos“, kurie yra spektaklio „analitinė“ scena. Bartas tęsia situacionistų samprotavimus apie spektaklį ir vaizdakalystės industriją. Jis mano, kad spektaklis yra naujoji valdžios strategija, kaip depolitizacijos ir susvetinimo instrumentas, kurio tikslas – sutaikyti žmones su juos supančia tikrove, palaikyti visuomenėje esantį *status quo*. Analizuodamas spektaklio poveikį, Frommas pažymi, kad šiuolaikinės manipuliacijos schema visiškai paprasta: „tiesioginis stimulus (S) – tiesioginė pasyvi reakcija (R)“. Tačiau kad stimulus būtų intensyvus, stiprus, būtina jį nuolatos keisti ir sekti, kad stimulų įtaka nenusloptų nė minutei. Seksas, turto kaupimas, sadizmas, popkultūra, narcisizmas . . . visa tinka trumpam laikui ir visa tai nuolatos dauginama ir keičiama žiniasklaidoje.

Likus dešimčiai metų iki mirties G. Debord'o vardas buvo minimas prancūzų spaudoje dėl jo mecenato, leidėjo ir gerbėjo G. Leboviciaus žūties. Lebovicius labai žavėjosi šiuo situacionistu, pasakė daug jo knygų, jo filmų demonstracijai buvo specialiai įsigijęs Paryžiuje kino salę, kur daugelį metų iš eilės buvo rodomi šio revoliucionieriaus filmai. Lebovicius buvo pasirengęs finansuoti naujus Debord'o filmus, kai buvo nužudytas, o Debord'as įtartas nusikaltimu.

Leboviciaus mirtis ir aplinkybės, susijusios su klaidingu Debord'o kaltinimu, paskatino revoliucionierių persikelti gyventi į provinciją, buvo uždrausta ir toliau demonstruoti jo filmus. Pasitraukdamas Debord'as paskelbė kūrinį „Samprotavimai apie Gérardo Leboviciaus nužudymą“ (*Considérations sur l'assassinat de Gérard Lebovici*, 1985), kur aprašė dramatiškas Leboviciaus ir žymiausio Prancūzijos nusikalstamo autoriteto, galingiausio Paryžiaus gangsterio J. Masrinio gyvenimų sampynas . . . Shampot vietovę Debord'as pasirinko vedinas N. Machiavellio patarimo laukti progos ir C. Clausewitzo siūlymo: kai pralaimima, „pasitrauk į savo tvirtovę tam, kad laimėtum laiko ir sulauktum geresnės įvykių situacijos“¹⁹. Jo vienatvę apglėbė kautynių, mūšių studijos, perversmų ir sukilimų analizė. Jo draugais tapo Machiavellis, Clausewitzas, Sun Tzu ir Tukididas²⁰.

Paskutinieji Debord'o kūriniai yra ypač autobiografiški. Tai: „Panegirikas“ (*Panégryrique*, 1989), „Ši bloga reputacija ...“ (*Cette mauvaise réputation...* 1993). „Panegirikas“ – viena elegantiškiausių šio autoriaus knygų, kur šlovinamas gėrimas, poezija ir filosofija. Ir neatsitiktinai Debord'o gyvenimo pabaigą Shampot'e lydėjo gausios vyno taurės, poezija ir regėjimai. Jo vėliausi kūriniai, komentarai panašūs į negailestingas apgirtusios Sibilės pranašystes. Kartą Debord'as yra pasakęs, kad „gėrimas veikiausiai yra jo vienintelis profesionalus užsiėmimas“, kitur: „visą savo gyvenimą aš tik skaičiau ir gėriau. Ir nors perskaičiau aš daug, vis dėlto išgėriau gerokai daugiau. Aš parašiau gerokai mažiau, nei tie, kurie užimti rašymu, tačiau tikrai išgėriau daug daugiau, nei tie, kurie užimti gėrimu“²¹.

¹⁹ Clausewitz Carl von. *On War*. New York, 1993. P. 471.

²⁰ Merrifield A. *Guy Debord*. London: Reaktion Books, 2005. P 11.

²¹ Debord G. *Panégryric*, vol. I. London: James Brook, 1991. P. 37.

Paskutine ideologine-menine akcija tapo Debord'o savižudybė. Mirtis taip pat turi būti estetiška, situacinė. Debord'as nusišovė Shampot kaime, nuosavame name, kur praleido paskutinius savo gyvenimo metus. Tai jis padarė šią sceną nufilmuodamas kino kamera. Savižudybę jis norėjo paversti epigrafu pirmajai laidai apie jį, Debord'ą, kuri turėjo įvykti 1995 m. sausio 9 d. Šioje laidoje turėjo būti parodytos ištraukos ne tik iš daugelio ankstesnių jo kino kūrinių, bet taip pat Debord'as turėjo pristatyti savo paskutinį antitelevizinį kūrinį, parengtą kartu su B. Cornand: „Guy Debord'as, jo menas, jo laikas“ (*Guy Debord, son art, son temps*). Likdamas ištikimas situacionizmui, jis neatsakinėjo garsiems prancūzų kritikams, intelektualams, kurie beveik vienbalsiai pasmerkė „Spektaklio visuomenės“ perleidimą 1988 m., kur buvo daug pesimistinių išvadų apie demokratijos, liberalizmo ir ideologijos raidą, o tik rodė Libano, Jugoslavijos likimą po „demokratinio išsilaisvinimo“.

Post scriptum

Debord'o nuoseklus bandymas kritikuoti komercinius projektus, smerkti ir viešai ignoruoti kultūros industriją yra ambivalentiškas. Galiausiai visi didieji kultūros industrijų kritikai – Debord'as, Adorno, Horheimeris – buvo tų pačių kultūrinių industrijų pasisavinti ir išpopuliarinti. Be to, šie autoriai nepastebėjo, kad naujoji industrinė kultūros ir kūrybos banga sukūrė milžiniškus naujuosius komunikacinius tinklus, kurie atgaivino SI idėjas globaliniame internete. Tai, kas šiandien vadinama kūrybinėmis industrijomis (jos dar atviriau akcentuoja kūrybingumo ir verslumo sintezę), užtikrina ne tik spartesnę ekonominę raidą, bet ir visuomeninį originalumo, kūrybinio nihilizmo, situacijų konstravimo paklausą. Pažymėtina, kad komercinės kūrybinės industrijos gyvuoja tik turėdamos aktyvius idėjinius, konceptualius sąryšius su nekūrybinėmis industrijomis, kurias iš esmės ir plėtojo letristai ir SI. Ir priešingai, komercinės kūrybinės industrijos yra ne tik finansinis nekomercinių industrijų šaltinis, bet ir nuolatinis technologinis iššūkis ir parama. Debord'o plėtojama išsilaisvinimo nuo vaizdakalystės hegemonijos idėja, kad ir kiek ji būtų egzistenciškai ir politiškai svarbi, vis dėlto kartais užgoždavo komercinių ir nekomercinių kūrybinių industrijų dialektiką. Tačiau verta sutikti, kad ta negailestinga kritika, kuria Debord'as demaskuoja popkultūros ir propagandos sąsajas, naujas kapitalo ir eksploatacijos formas, kiekvienos revoliucijos priklausomybę nuo reprezentacijų tvarkos, – šiandien išlieka aktuali.

Pratarmė trečiajam prancūziškam leidimui

Spektaklio visuomenė pirmą kartą buvo išleista 1967 m. lapkritį Paryžiuje, „Buchet-Chastel“ leidykloje. 1968-ųjų neramumai ją išgarsino. Knyga, kurioje nepakeičiau nė vieno žodžio, buvo perleista 1971 m. leidykloje „Champ Libre“, kuri po leidėjo nužudymo 1984 m. buvo pavadinta Gérard'o Leboviciaus vardu. Naujųjų leidimų serija tęsėsi iki 1991 m. Dabartinis leidimas taip pat liko griežtai tapatus 1967 m. leidimui. To paties principo, savaime aišku, bus laikomasi ir perleidžiant visas mano knygas „Gallimard“ leidykloje. Aš ne iš tų, kurie save taiso.

Pakeisti tokią teoriją nebus būtinybės tol, kol nebus sunaikintos ilgo istorinio periodo, kuri ši teorija pirmoji tiksliai apibrėžė, bendrosios sąlygos. Šio periodo plėtros tąsa tik patvirtina ir iliustruoja spektaklio teoriją, kurios čia išdėstyta apžvalga mažiau pakylėtos sampratos atžvilgiu taip pat gali būti vertinama kaip istorinė, nes ji liudija pačią kraštutiniausią poziciją kivrčų laikotarpiu 1968 m. ir tai, ką jau tada buvo galima suvokti. Patys didžiausi to laikotarpio lengvatikiai dėl viso savo gyvenimo nusivylimų pagaliau galėjo suprasti, ką reiškia „gyvenimo, tapusio matomu, neigimas“, su forma-preke susaistytos „kokybės praradimas“ ir „pasaulio proletarizacija“.

Be to, atitinkamu metu pridūriau ir kitus pastebėjimus, susijusius su pačiomis ryškiausiomis naujovėmis, kurias turėjo sukelti vėlesnioji to paties proceso eiga. 1979 m. naujam itališkam vertimui

skirtos įžangos proga apmaščiau realius pasikeitimus tiek pačioje pramoninės gamybos, tiek ir valdymo technologijų, kurios ėmė įteisinti reginiškos jėgos vartojimą, srityje. 1988 m. *Komentaruose apie spektaklio visuomenę* buvo aiškiai išdėstyta, kad pirmesnis „pasaulinis reginių užduočių padalijimas“ tarp besivaržančių „sutelkto teatrališkumo“ ir „išsklaidyto teatrališkumo“ viešpatijų nuo šiol yra užbaigtas jų susiliejimu į bendrą „integruotos teatralizacijos“ formą.

Šis susiliejimas gali būti glaustai apibendrinamas taisant 105 tezę, kuri susiedama tai, kas vyko prieš 1967 m., dar vis skyrė anksčiau formas atsižvelgiant į tam tikras oponuojančias praktikas. Dabar, kai klasinės valdžios Didysis Skilimas baigėsi susitaikymu, reikia pasakyti, kad vieninga integruoto teatrališkumo praktika šiaandien „ekonomiškai pakeitė pasaulį“ *tuo pačiu metu*, kai jis „policiškai pakeitė suvokimą“. Juk šiomis aplinkybėmis pati policija iš pagrindų atsinaujina.

Tik dėl to, kad šis susiliejimas įvyko viso pasaulio ekonominėje ir politinėje tikrovėje, pasaulis pagaliau galėjo skelbtis esąs visuotinai vieningas. Taip pat dėl to, jog situacija, kurioje visuotinai vyko valdžios padalijimas, yra tokia rimta, kad pasaulis kuo greičiau turėjo susivienyti, dalyvauti kaip vientisas blokas konsensuso pagrindu formuojant pasaulinę rinką, reginiškai *suklastotą* ir užtikrintą. O dėl to galų gale jis ir nesusivienys.

Totalitarinė biurokratija, toji „valdanti klasė pereinanti į rinkos ekonomiką“, visada nelabai tikėjo savo likimu. Ji žinojo esanti „nepakankamai išsiplėtojusi valdančios klasės forma“, bet norėjo daugiau. 58 teze dar anksčiau suformuluota tokia aksioma: „Spektaklio šaknys

slypi gausia tapusios ekonomikos dirvoje ir kaip tik ten nokinami vaisiai, kurie galų gale siekia viešpatauti reginių rinkoje.“

Štai ši spektaklio modernizacijos ir vienijimo valia, susieta su visais kitais visuomenės paprastinimo aspektais, 1989 m. pastūmėjo rusų biurokratiją staiga kaip vienam žmogui atsiversti į esamą demokratijos *ideologiją*, tai yra į diktatorišką Rinkos laisvę, slopinamą žmogaus – žiūrovo Teisių pripažinimo. Niekas Vakaruose nė vienos dienos neskyrė svarstymams apie tokio ypatingo informacinio įvykio reikšmę ir pasekmes. Taip patvirtinama reginių technologijos pažanga. Tereikėjo užregistruoti apraišką tarsi geologinį smūgį. Mes datuojame fenomeną ir jį įvertiname kaip gerai suvokiamą, pasitenkindami tuo, kad nustatėme labai paprastą signalą – Berlyno Sienos griuvimą – tiek pat neginčytiną, kaip ir kiti *demokratiniai ženklai*.

1991 m. pirmieji modernizacijos veiksniai pasirodė visiškai suirus Rusijai. Čia dar aiškiau nei Vakaruose reiškiasi pražūtingas visuotinės ekonomikos plėtros rezultatas. Netvarka tėra to pasekmė. Visur keliamas tas pats siaubingas klausimas, kuris pasaulį persekioja jau du šimtmečius: kaip priversti dirbti vargšus ten, kur iliuzijos apvylė, o prievarta žlugo?

111 tezė, nurodanti pirmuosius Rusijos smukimo, kurio galutinį sprogamą mes ką tik matėme, simptomus, ir nuspėjanti, kad pasaulinė visuomenė greitai išnyks, ir kaip reiktų pasakyti šiuolaikine kalba, *išsitrins iš kompiuterio atminties*, išsakė strategišką nuomonę, kurios teisumą lengva pajusti: „Pasaulio biurokratinės mistifikacijos sąjungos susiskirstymas galų gale yra pats nepalankiausias dabartinės kapitalistinės plėtotės veiksnys.“

Šią knygą reikia skaityti turint galvoje, kad ji sąmoningai buvo rašoma norint pakenkti spektaklio visuomenei. Ji niekada neteigė nieko perdėto.

1992 m. birželio 30 d.

GUY DEBORD

G U Y
D E B O R D

spektaklio visuomenė

I

Užbaigtas atskyrimas

„Be abejo, mūsų laikai labiau vertina reginį nei daiktą, kopiją nei originalą, atvaizdavimą nei tikrovę, išorę nei būtį... Jiems šventa tėra iliuzija, o tiesa – profaniška. Be to, jų akyse šventumas auga tokiu mastu, koku mažėja tiesa ir didėja iliuzija, taigi, aukščiausias iliuzijos laipsnis prilygsta aukščiausiam šventumo laipsniui.“

Feuerbachas

(įžanga antrajam *Krikščionybės esmė* leidimui)

1

Ištisas visuomenių, kuriose viešpatauja modernios gamybos sąlygos, gyvenimas pasireiškia kaip milžiniška spektaklių sankaupa. Tai, kas buvo išgyventa tiesiogiai, pasitraukė į atvaizdavimo sritį.

2

Nuo bet kurios gyvenimo sferos atsiskyre reginiai įsilieja į bendrąją tėkmę, kur šio gyvenimo vientisumas nebegali būti atkurtas. Iš *dalies* išanalizuota tikrovė išsiskleidžia savo pačios neapibrėžtos vienybės erdvėje kaip *išskirtinis* tariamas pasaulis, pasiduodantis vien kontempliacijai. Pasaulio reginių specializacija tampa užbaigta savarankišku tapusiame reginio pasaulyje, kur melagis meluoja sau pačiam. Spektaklis apskritai, kaip konkreti gyvenimo inversija, yra savarankiškas negyvumo (*non-vivant*) judėjimas.

3

Spektaklis vienu metu pasirodo kaip pati visuomenė, kaip visuomenės dalis ir kaip *vienodinimo instrumentas*. Kaip visuomenės dalis jis aiškiai pasireiškia kaip sektorius, sutelkiantis kiekvieną žvilgsnį ir kiekvieną sąmonę. Faktas, kad šis sektorius yra atskirtas, sako, jog pastarasis tampa suklaidinto

žvilgsnio ir klaidingos sąmonės vieta; ir jo atliekamas suvienodinimo aktas yra ne kas kita kaip oficiali šio visuotinio atskyrimo kalba.

4

Spektaklis – ne reginių visuma, o socialinis reginių skleidžiamas ryšys tarp asmenų.

5

Spektaklis neturi būti suprastas nei kaip piktnaudžiavimas kažkokiu vizualiniu pasauliu, nei kaip masinės reginių sklaidos produktas. Greičiau tai veiksmingas ir materialiai išreikštas *Weltanschauung*. Tai pasireiškusi pasaulio vizija.

6

Spektaklis savo visuma vienu metu yra ir gyvuojančios gamybos būdo rezultatas, ir jo projektas. Jis nesireiškia kaip joks realaus pasaulio, jo perkrautos dekoracijos priedas. Visomis savo atskiromis formomis, įkūnijančiomis informaciją ar propagandą, reklamą ar betarpišką pramogų vartojimą, spektaklis sudaro šiuo metu visuomenėje viešpataujantį gyvenimo modelį. Jis patvirtina visuotinį, *jau* gamyboje *įvykdytą*

pasirinkimą ir tolesnį jo vykdymą. Atitinkamai spektaklio forma ir turinys visiškai pateisina esančios sistemos sąlygas ir tikslus. Spektaklis taip pat *nuolatos dalyvauja* šio pateisinimo procese kaip kad užima laiko, gyvento už modernios gamybos ribų, pagrindinę dalį.

7

Pats atskyrimas yra pasaulio vienybės ir socialinės globalinės veiklos, skylančios į tikrovę ir reginį, dalis. Socialinė praktika, prieš kurią atsiveria nuo jos nepriklausantis spektaklis, taip pat yra ir reali visuma, talpinanti spektaklį. Tačiau skildama ši visuma taip sudarkoma, kad spektaklį tenka parodyti kaip savąjį tikslą. Spektaklio kalba konstruojama remiantis viešpataujančios gamybos ženklais, kurie tuo pačiu metu yra ir galutinis tos gamybos tikslas.

8

Negalima supriešinti spektaklio ir veiksmingos socialinės veiklos atskirai paėmus, nes šis sudvejinimas pats yra sudvejintas. Tikrovę apverčiantis spektaklis iš tikrųjų yra sukurtas. Išgyvenama tikrovė tuo pačiu metu materialiai užvaldoma stebint spektaklį ir ji pati atkuria spektaklio sąrangą, jam suteikdama pozityvų pagrindą. Objektyvi tikrovė pasirodo esanti dvilypė. Taip abi nustatytos sąvokos tėra pagrįstos perėjimu

į priešingybę: tikrovė staiga atsiveria spektaklyje, o spektaklis tampa tikrove. Šis abipusis susvetimėjimas yra gyvuojančios visuomenės esmė ir atrama.

9

Tikroviškai apverstame pasaulyje tiesa tampa melu.

10

Spektaklio sąvoka apima ir paaiškina didelę akivaizdžių reiškinių įvairovę. Ji ir kontrastai yra šios socialiai kuriamos regimybės, kuri pati turi būti atpažįstama savo visuotinės teisybės erdvėje, apraiškos. Spektaklis, nagrinėjamas atsižvelgiant į jo sąrangą, *patvirtina* regimybę bei patvirtina visą žmogaus, tai yra socialinį gyvenimą kaip paprastą regimybę. Tačiau kritika, prasibraunanti iki spektaklio tiesos, jį atskleidžia kaip regimą gyvenimo *neigimą*, kaip gyvenimo, *tapusio regimu*, neigimą.

11

Norint aprašyti spektaklį, jo formavimąsi, funkcijas ir jėgas, siekiančias jį sunaikinti, reikia dirbtinai atskirti neperskiriamus elementus. Analizuodami spektaklį iki tam tikro

laipsnio mes kalbame pačia spektaklio kalba, kartu pereidami į spektaklyje pasireiškiančios visuomenės metodologinę aplinką. Tačiau spektaklis nėra kas kita, kaip ekonominio ir socialinio formavimosi bei visa apimančios praktikos *prasmė*, jos *laiko vaidmuo*. Tai kaip tik tas istorinis momentas, kuris mus įtraukia.

12

Spektaklis pasirodo kaip milžiniška neginčytina ir nepasiekiamą teigiamybė. Jis nieko nesako, išskyrus, kad „tai, kas atsiranda, yra gera, tai, kas yra gera, – atsiranda“. Jo iš principo reikalaujamas atsakas yra pasyvus priėmimas, kurį jis išties jau įvaldė dėl savo ypatybės neišprovokuoti atkirčio, dėl savo regimybės monopolio.

13

Iš esmės tautologinis spektaklio pobūdis kyla iš paprasto fakto, kad jo priemonės tuo pačiu metu yra ir jo tikslas. Jis yra saulė, kuri niekada nenusileidžia ant šiuolaikinio pasyvumo imperijos. Jis uždengia visą pasaulio paviršių ir amžinai maudosi savo šlovės spinduliuose.

14

Visuomenė, kuri remiasi šiuolaikine industrija, nėra atsitiktinai ar dirbtinai reginiška, ji – *iš esmės spektakliška*. Spektaklyje, tame viešpataujančios ekonomikos reginyje, tikslas nieko nereiškia, o plėtra reiškia viską. Spektaklis nieko kito kaip tik savęs paties, nesiekia.

15

Kaip būtinas šiomis dienomis gaminamų objektų papuošalas, kaip visuotinis pranešimas apie sistemos racionalumą, kaip pažangus ekonominis sektorius, tiesiog formuojantis vis augančią reginių-objektų galybę, spektaklis yra *pagrindinė* šiuolaikinės visuomenės *gamybinė veikla*.

16

Spektaklis pažaboja gyvybingus žmones taip kaip juos visiškai pažabojo ekonomika. Jis – ne kas kita, kaip dėl savęs pačios besiplėtojanti ekonomika. Jis – tikslus daiktų gamybos atspindys ir netiksli gamintojų išraiška.

Pirmoji ekonomikos viešpatavimo socialiniame gyvenime fazė į bet kokios žmogaus veiklos apibrėžtį įnešė aki-vaizdų nuopuolį, nurodantį perėjimą iš *būti* į *turėti*. Dabartinė fazė, nusakanti visišką socialinio gyvenimo užgrobimą remiantis ekonomikos pasiekimais, stumia į visuotinę kaitą nuo *turėti* į *atrodyti*, iš kurios bet koks veiksmingas „turėti“ **privalo būti išreikštas visuotiniu prestižu ir aukščiausiomis pareigomis**. Tuo pačiu metu bet kokia asmeninė tikrovė tampa socialine, tiesiogiai priklausančia nuo visuomeninės valdžios, kurią ji ir suformavo. Vien dėl to, kad jos nėra, jai leista pasirodyti.

Ten, kur tikroviškas pasaulis persimaino į paprastus reginius, paprasti reginiai tampa tikroviškomis būtimis, o veiksmingos paskatos – hipnotiška elgsena. Spektaklis kaip polinkis skirtingais specializuotais tarpininkavimo būdais *parodyti* pasaulį, kuris tiesiogiai nebeapčiuopiamas, regėjimą pateikia kaip privilegijuotą pojūtį, koks anksčiau buvo lytėjimas. Šis abstrakčiausias ir labiausiai mistifikuojamas pojūtis atitinka visuotinę šiuolaikinės visuomenės abstrakciją. Tačiau spektaklis nėra atpažįstamas įprastu žvilgsniu, netgi derinamu su klausa. Jis yra tai, kas išslysta iš žmonių veiklos, jų kūrinių peržiūros ir taisymų. Jis – dialogo priešprieša. Visur, kur tik gyvuoja nepriklausomas *atvaizdavimas*, spektaklis atsikuria.

Spektaklis yra visos vakarietiškos filosofinės minties *silpnybės* įpėdinis, minties, suprantamos kaip veikla, kurioje vyrauja *regėjimo* kategorijos; lygiai taip pat jis remiasi iš šio mąstymo kilusio tikslaus techninio racionalumo nenutrūkstama plėtote. Jis nepaverčia filosofijos tikroviška, o filosofuoja tikrovę. Taip visų apčiuopiamas gyvenimas išsigimsta virsdamas *spekulyatyviu* pasauliu.

Filosofija kaip atskirto mąstymo galia ir kaip atskirtos galios mąstymas niekada savo pastangomis negalėjo pranokti teologijos. Spektaklis yra materiali religinės iliuzijos rekonstrukcija. Reginio technika neišskleidė religinių debesų, į kuriuos žmonės sudėjo savo pačių atskirtas galias: ji tik iš naujo juos sujungė su žemės pagrindu. Taip šis žemiškiausias gyvenimas tampa neaiškus ir tvankus. Jis nebeišmeta į dangų, bet savyje priglaudžia visišką savo atsisakymą, savo apgaulingą rojų. Spektaklis – tai techninis žmogaus sugebėjimų tremties į aną pasaulį įgyvendinimo būdas, tai galutinis skilimas žmogaus viduje.

21

Pagal tai, kaip būtinybė pasirodo esanti visuomeniškai sapnuojama, sapnas tampa būtinas. Spektaklis yra šiuolaikinės supančiotos visuomenės, kuri galiausiai išreiškia vien savo troškimą miegoti, blogas sapnas. Spektaklis – šio miego sargas.

22

Faktas, kad praktinė šiuolaikinės visuomenės galia atsisakydama nuo savęs pačios ir sukūrė nepriklausomą imperiją spektaklio erdvėje, tegali būti paaiškintas remiantis kitu faktu – kad šiai galingai praktikai trūko rišlumo ir ji toliau prieštaravo sau pačiai.

23

Pati seniausia į spektaklį įsišaknijusi visuomeniška specializacija – valdžios. Taip spektaklis tampa specializuota veikla, kalbančia už daugelį kitų. Tai diplomatiškas hierarchinės visuomenės atstovavimas jos pačios akivaizdoje, kai iš jos pašalinamas bet koks kitoniškas žodis. Moderniausias dalykas čia kartu yra ir pats archaiškiausias.

Spektaklis yra nenutrūkstamas kalbėjimas, kuris esama tvarka nukreiptas į save patį, jo pagyrūniškas monologas. Tai valdžios autoportretas, kada ji vadovavo totalitariniais gyvavimo sąlygų metodais. Fetišistinė grynojo objektyvumo išvaizda spektaklio ryšiuose slepia žmonių ir klasių santykio pobūdį, todėl atrodo, kad antrinė prigimtis savo fatališkais įstatymais užvaldo mūsų aplinką. Bet spektaklis nėra būtinas techninės plėtros, laikomos *natūralia*, produktas. Spektaklio visuomenė, priešingai, yra forma, kuri pasirenka savo pačios techninį turinį. Jei spektaklis, apžvelgiamas ribotu „masinių komunikacijos priemonių“ požiūriu, kurios pasireiškia paviršutinišku ir ypač gniuždančiu pavidalu, gali pasirodyti užvaldantis visuomenę kaip paprastas instrumentarijus, taip šis faktas neišsako nieko neutralaus, bet teigia, jog pats instrumentarijus yra dėsningas savo paties visa apimančiam judėjimui. Jei laikotarpio, kada plėtojasi tokios techninės priemonės, visuomeninės reikmės gali pasitenkinti tik savo tarpininkavimu, jei šios visuomenės valdymas ir bet koks ryšys tarp žmonių dabar gali reikštis tik per šios momentinio bendravimo galios tarpininką, tai vyksta dėl to, kad šis „bendravimas“ iš esmės *vienpusiškas*. Taip dėl jo koncentracijos, esančios administracijos rankose, mėginama sutelkti priemones, kurios leidžia tęsti nustatytą valdymo procesą. Visuotinis spektaklio skilimas yra neatskiriamas nuo šiuolaikinės *valstybės*, tai yra nuo visuotinio visuomenės susiskaidymo, kylančio iš visuomeninio darbo pasiskirstymo ir klasių įsiviešpatavimo.

Atskyrimas yra spektaklio alfa ir omega. Visuomeninio darbo pasiskirstymo įteisinimas ir klasių suformavimas sukūrė pirmąją šventą kontempliaciją, mitinę tvarką, kurioje iš pat pradžių pasislėpė bet kuri valdžia. Šventenybė pateisino kosminę ir ontologinę tvarką, kuri atitiko valdovų interesus, ji paaiškino ir pagražino tai, ko visuomenė *negalėjo padaryti*. Vadinas, kiekviena atskira valdžia buvo reginiška, bet visa ko sujungimas į vieną tokių reginių tereiškė bendrą pripažinimą, kad realios visuomeninės veiklos, dar plačiau suvokiamos kaip vienijanti sąlyga, skurdumas yra tariamai ilginamas. Šiuolaikinis spektaklis, priešingai, išreiškia tai, ką visuomenė *gali padaryti*, bet šiame posakyje *leidimas* visiškai prieštarauja *galimybei*. Spektaklis – tai nesąmoningumo išsaugojimas keičiantis gyvenimo sąlygoms. Jis yra savo paties gaminys ir pats sau nustatė taisykles – tai tariama šventenybė. Spektaklį rodo, kas jis toks yra: tai atskira pati sau augančioje gamyboje besiplėtojanti galia, kuri remiasi nuolatinio darbo padalijimo įmantrumu paskirstant veiksmus, šiuo metu paklūstančius nepriklausomų mašinų veikimui; galia, dirbanti nuolatos besiplečiančiai rinkai. Bet koks bendrumas ir bet koks kritinis jausmas sunaikinami šio judėjimo metu, kada jėgos, kurios galėjo didėti atsiskirdamos, dar nėra surastos.

Visuotinai atskiriant darbininką ir jo gaminį, prapuola bet kokios nuostatos dėl vykdomos veiklos, bet koks tiesioginis (asmeninis) bendravimas tarp gamintojų. Sulig atskirų gaminių kaupimo pažanga ir gamybos proceso koncentravimu vienybė ir bendravimas tampa išskirtiniu sistemos valdymo atributu. Ekonominės atskyrimo sistemos baigtis yra pasaulio *proletarizacija*.

Dėl atskiros gamybos kaip atskirumo gamybos pačios sėkmės fundamentali patirtis, primityviose visuomenėse susaistyta su pagrindiniu darbu, šiuo metu iš sistemos plėtros poliaus pasislenka į nedarbo (*non-travail*) ir neveiklumo polių. Bet šis neveiklumas visiškai priklausomas nuo gamybinės veiklos: jis nuo jos priklauso, jis rūpestingai ir kupinas pasigėrėjimo paklūsta gamybos reikmėms ir rezultatams; galop jis pats yra savojo racionalumo gaminy. Laisvė negalima už veiklos ribų, o spektaklio rėmuose bet kokia veikla paneigiama, taip kaip reali veikla buvo visiškai pasiglemžta, norint visuotinai pasiekti šį rezultatą. Taip šiuolaikinis „išlaisvinimas nuo darbo“, laisvalaikio išsiplėtimas nieku gyvu nėra išlaisvinimas dirbant nei išlaisvinimas nuo šiuo darbu sukurto pasaulio. Niekas iš veiklos, nugvelbtos iš darbo, negali vėl paklusti jo rezultatui.

Atribojimu pagrįsta ekonominė sistema yra *cikliška atribojimo gamyba*. Atribojimas kuria techniką, o techninis procesas savo ruožtu atsako atribojimu. Nuo automobilio iki televizijos – visos *gerovės, atrinktos* reginiškos sistemos, taip pat yra jos ginklai kovoje už „vienių minių“ atskyrimo sąlygų nepalauiamą sustiprinimą. Vis konkretesnių formų pasiekdamas spektaklis iš naujo atranda savo paties prielaidas.

Spektaklio ištakos – pasaulio vienybės praradimas, o milžiniška jo ekspansija išreiškia šio praradimo visuotinumą: bet kokio asmeninio darbo abstrahavimas ir visuotinis kolektyvinio darbo abstrahavimas tobulai pasireiškia spektaklyje, kurio *konkretus buvimo būdas* kaip tik ir yra abstrahavimas. Spektaklyje prieš pasaulį atsiveria viena pasaulio dalis ir ji tampa neprilygstama. Spektaklis tėra visuotinė šio atskyrimo kalba. Tai, kas suburia žiūrovus, tėra negrįžtamas ryšys su pačiu centru, kuris palaiko jų atribojimą. Spektaklis suvienija atskirybę, bet ją suvienija *kaip atskirtąją*.

Žiūrovo susvetimėjimas stebimo objekto, kuris yra jo paties nesąmoningos veiklos pasekmė, naudai reiškia šitai: kuo daugiau jis stebi, tuo mažiau gyvena; kuo labiau jis nori susivokti viešpataujančiuose reikmių reginiuose, tuo menkliau supranta savo paties egzistenciją ir troškimus. Išorinė spektaklio pusė veikiančio žmogaus atžvilgiu reiškiasi tuo, kad jo paties veiksmai priklauso nebe jam, o tam kitam, kuris juos jam pateikia. Štai dėl ko žiūrovas niekur nesijaučia esąs namuose – nes spektaklis plyti visur.

Darbininkas savęs paties nekuria, jis kuria nepriklausomą galią. Šios gamybos *sėkmė*, jos gausa pas gamintoją sugrįžta kaip *nusavinimo gausa*. Visas jo pasaulio laikas ir erdvė su savo sukauptų svetimų gaminių gausa tampa jam *svetimi*. Spektaklis yra šio naujojo pasaulio žemėlapis, kuris tiksliai užkloja jo teritoriją. Mus apleidusios jėgos dabar mums *pasirodo* visa savo galybe.

Spektaklis visuomenėje atitinka konkrečią susvetimėjimo gamybą. Ekonominė ekspansija iš esmės yra šios tikslios pramoninės gamybos ekspansija. Tai, kas auga kartu su ekonomika, augančia sau pačiai, tegali būti susvetimėjimas, egzistavęs jos pirmapradžiame branduolyje.

Atskirtas nuo savo gaminio žmogus vis galingiau pats gamina visas savo pasaulio detales ir taip tampa vis labiau atskirtas nuo savo pasaulio. Kuo labiau šiandien jo gyvenimas yra jo gaminyš, tuo daugiau jis atskiriamas nuo savo gyvenimo.

Spektaklis yra tokio kaupimo lygio *kapitalas*, kad tampa reginiu.

II

Prekė kaip spektaklis

„Juk prekė savo tikrąja esme gali būti suprata tik kaip visos visuomeninės būties universali kategorija. Tik šiame kontekste sudaiktinimas, kilęs iš prekių santykių, įgyja lemiamą reikšmę tiek objektyviai visuomenės plėtotei, tiek žmonių elgsenai jo atžvilgiu, jų sąmonės paklusnumui formoms, kuriomis šis sudaiktinimas pasireiškia... Šis paklusnumas dar padidėja dėl to, kad kuo labiau auga darbo proceso racionalizavimas ir mechanizavimas, tuo labiau darbininko veikla praranda savo veiklos pobūdį ir tampa *kontempliatyvia* nuostata.“

Lukàcsas

(*Istorija ir klasinė sąmonė*)

Šiame esminiame spektaklio, kuriam svarbiausia įtraukti į save viską, kas žmogaus veikloje egzistavo *tekančiu būviu*, judėjime, norint jį turėti sustingusio būvio kaip daiktus, įgijusius išskirtinę vertę dėl jų išgyvenamos vertės *negatyvaus formulavimo*, mes atpažįstame savo senąją priešę, kuri taip puikiai moka iš pirmo žvilgsnio pasirodyti kažkuo paprasta ir savime suprantama, tuo tarpu ji, priešingai, tokia sudėtinga ir kupina metafizinių subtilybių – tai *prekė*.

Kaip tik prekinio fetišizmo principas, „neapčiuopiamų, taip pat apčiuopiamų daiktų“ visuomeninis viešpatavimas, visiškai išsipildantis spektaklyje, kur apčiuopiamas pasaulis pakeičiamas virš jo egzistuojančių reginių atranka, tuo pačiu metu tampa atpažįstamas kaip apčiuopiamybė *par excellence*.

Vienu metu egzistuojąs ir neegzistuojąs pasaulis, kurį rodo spektaklis, yra prekės, viešpataujančios visame, kas išgyvenama, pasaulis. Ir taip parodoma, *koks yra* prekės pasaulis, nes jo judėjimas yra tapatus žmonių *atitolimui* vienam nuo kito, kaip ir nuo jų visuotinio gaminio.

Tokios visuose spektaklio kalbos lygmenyse akivaizdžios kokybės praradimas, tos kalbos garbinami objektai ir jos nustatomi poelgiai kaip tik išreiškia esminius realios, tikrovę atstumiančios gamybos bruožus: prekės forma visais atvejais nusako lygybę sau pačiai, ji yra kiekybinė kategorija. Ji plėtoja tik kiekybę ir tik joje gali plėtotis.

Ši kokybę atmetanti plėtra, jei tai plėtra, pati paklūsta kokybinei kaitai: spektaklis reiškia, kad jis peržengė savo paties pertekliaus slenkstį; šitai teisinga tik iš dalies, dar tik vietomis, bet jau tikra pasauliniu mastu, nusakančiu pirmą pradžią prekės santykį, kurį patvirtino praktinis judėjimas, Žemę suvienijantis kaip pasaulinę rinką.

Gamybinių jėgų plėtotė buvo *tikra nesąmoninga istorija*, kuri sukūrė ir pakeitė žmonių grupių gyvavimo sąlygas kaip išgyvenimo sąlygas ir jas išplėtė, – ši plėtotė buvo visų žmonių ekonominis pagrindas. Prekės sektorius tikros ekonomikos šerdyje buvo išgyvenimo pertekliaus konstitucija. Prekių gamyba, numatanti apsikeitimą skirtingais gami-

niais tarp nepriklausomų gamintojų, ilgą laiką galėjo likti amatininkiška, suturėta antraeilėse ekonominėse funkcijose, kur jos kiekybinė tiesa dar vis užmaskuota. Vis dėlto ten, kur susidūrė su didžiosios prekybos ir kapitalų kaupimo visuomeninėmis sąlygomis, ji visiškai užvaldė ekonomiką. Tada visa ekonomika tapo tuo, kuo prekė pasirodė esanti šio užkariavimo metu – kiekybinės plėtotės procesu. Ši nenutrūkstanti ekonominės galios sklaida prekės forma, prekės, pakeitusios žmogaus darbą darbu-preke, *samdomuoju darbu*, kaupimo būdu atvedė prie gausos, kuriai esant pirmasis išgyvenimo klausimas išsprendžiamas be abejonės, bet taip, kad jis visada privalo save atpažinti ir kiekvieną kartą būti iš naujo keliamas į aukštesnę pakopą. Ekonomikos kilimas išlaisvina visuomenes nuo natūralaus spaudimo, reikalavusio kovos už išgyvenimą, bet tada jos nėra laisvos nuo išvaduotojo. Prekės *nepriklausomybė* išsiplėtė visoje ekonomikos, kurioje ji viešpatauja, sistemoje. Ekonomika keičia pasaulį, bet jį keičia tik į ekonomikos pasaulį. Tariama gamta, kurioje žmogaus darbas tapo svetimas, reikalauja iki begalybės tęsti jo *tarnybą*, ir ši tarnyba, teisiama ir išteisinama tik jos pačios, iš tiesų kaip savo patarnautojų sulaukia visų pastangų ir visuomeniškai leidžiamų projektų. Prekių, tai yra prekinių santykių, gausa dabar gali būti tik *padidėjusio išgyvenimo* galimybe.

Prekės viešpatavimas ekonomikoje, kuri pati kaip visuomeninio gyvenimo materialinis pagrindas liko nepastebėta ir nesuprasta, kaip ir neišvengiamai nepažintas artimas žmogus, iš pradžių reikėsi paslaptiniai. Toje visuomenėje, kur konkreti prekė tampa reta ar lieka antraeilė, kaip tik ir matomas pinigų, pasirodančių kaip visagaliai pasiuntiniai, viešpatavimas, kuris kalba nežinomos galios vardu. Kartu su industrine revoliucija, manufaktūriniu darbo padalijimu ir masine gamyba pasaulinei rinkai prekė iš esmės pasirodo kaip galia, kuri realiai ketina *okupuoti* visuomeninį gyvenimą. Kaip tik šiuo momentu politinė ekonomija tampa viešpatuojančiu mokslu ir mokslu apie viešpatavimą.

Spektaklis – jau ta stadija, kada prekė *visiškai okupavo* visuomeninį gyvenimą. Matomas ne tik kad santykis su preke, bet vien jis ir tematomas: pasaulis, kurį matome, yra jo pasaulis. Ekonominė gamyba plečia savo diktatūrą ekstensyviai ir intensyviai. Mažiausiai pramonės paliestose vietovėse jos viešpatavimas jau juntamas veikiant keletui prekių-žvaigždžių ir išgalėjusioms imperialistinėms zonoms, kurios pirmauja gamybos plėtros srityje. Šiose pažangiose zonose visuomeninė erdvė apimta nepertraukiamo prekės geologinių klodų sluoksniavimosi. Tokiu mastu nuo „antrosios pramoninės re-

voliucijos“ susvetimėjęs vartojimas masėms tampa papildoma prievole susvetimėjusios gamybos atžvilgiu. Kaip tik visas *visuomenės parduodamas darbas* globaliai tampa *visuotine preke*, kurios cikliškumas privalo tęstis. Norint tai pasiekti reikia, kad ši visuotinė prekė dalimis sugrįžtų pas fragmentišką individą, visiškai atskirtą nuo gamybinių jėgų, veikiančių kaip visuma. Taip kaip tik čia specializuotas mokslas apie viešpatavimą ir turi specializuotis tvarkingai iš eilės: jis subyra į sociologiją, psichotechniką, kibernetiką, semiologiją ir kt., rūpindamasis, kad procesas vyktų visais lygiais.

43

Tuo tarpu kai pirmapradėje kapitalistinio kaupimo fazėje „politinė ekonomija *proletarą* mato tik kaip *darbininką*“, kuris turi gauti būtiną minimumą norint išsaugoti jo darbo jėgą, visiškai negalvojant apie „jo laisvalaikį ir žmoniškumą“, ši viešpataujančios klasės idėjinė pozicija pasikeičia, kai tik gausos laipsnis, pasiektas prekių gamyboje, pareikalauja iš darbininko papildomo bendradarbiavimo. Šis darbininkas, staiga išlaisvintas visiškos paniekos, kuri jam aiškiai buvo reiškiamą visais organizaciniais ir gamybos priežiūros būdais, kiekvieną dieną atsiduria už pastarųjų ribų ir iš pažiūros mandagiai bei paslaugiai imamas vertinti kaip svarbus asmuo, persirengęs vartotoju. Tada prekės *humanizmas* rūpinasi darbininko „laisvalaikio ir žmoniškumu“ paprasčiausiai todėl, kad politinė ekonomija dabar gali ir privalo valdyti šias sferas kaip *politinė*

ekonomija. Taip „užbaigtas žmogaus neigimas“ ima rūpintis žmogiškosios būties visuma.

44

Spektaklis yra nuolatinis opiumo karas, kuriuo norima įteigti priimti gerovių sutapatinimą su prekėmis, o pasitenkinimą su išgyvenimu, augančiu pagal jo paties dėsnius. Bet jei vartojamas išgyvenimas yra tai, kas turi visada augti, tai yra todėl, kad jis nuolatos savyje *slepia nepriteklių*. Jei nieko nėra už augančio išgyvenimo galimybių ribų, jokio atskaitos taško, kur jis galėtų nustoti augti, tai yra ne todėl, kad už nepritekliaus ribų jo paties nėra, o todėl, kad jis pats yra nepriteklius, kuris tapo dar didesnis.

45

Įdiegus automatizaciją, kuri vienu metu yra ir pats pažangiausias šiuolaikinės pramonės sektorius, ir modelis, kuriame glaustai ir tobulai išdėstoma jos praktika, reikia, kad prekės pasaulis peržengtų šį prieštaravimą: techninis instrumentavimas, objektyviai panaikinantis darbą, tuo pačiu metu turi *išsaugoti darbą kaip prekę* ir kaip vienintelę prekės gimimo vietą. Tam, kad automatizacija ar bet kokia kita mažiau radikali darbo produktyvumo augimo forma iš esmės nesumažintų būtino visuomeninio darbo laiko visuomenės mastu, būtina

kurti naujas darbo vietas. Tretinis, tai yra tarnybos, sektorius yra milžiniškas distribucinės armijos kelių ir dabartinių prekių gyrimo išplėtojimo mechanizmas; papildomų jėgų mobilizacija, kuri tinkamu laiku pačioje reikmėje, susietų su tokiais prekėmis, dirbtinumo akivaizdoje teigia tokio papildomo darbo organizavimo būtinybę.

46

Apsikeitimo vertė galėjo susiformuoti tik kaip vartojamosios vertės veiksnys, bet jos pergalė remiantis savo pačios ginklais sukūrė jos savarankiško viešpatavimo sąlygas. Mobilizuodama įvairiausią žmogiškąją vartotojiškumą ir pasigrobdama jo pasitenkinimo monopolį, ji ėmė *valdyti vartotojiškumą*. Apsikeitimo procesas susitapatino su bet koku įmanomu vartotojiškumu ir jį apribojo iki šio apskeitimo priklausomybės. Apsikeitimo vertė yra vartojamosios vertės samdomas kareivis, kuris galop kariauja dėl savo paties interesų.

47

Ši kapitalistinės ekonomikos, nurodančios *vartojamosios vertės tendencingą mažėjimą*, konstanta kuria naują nepritekliaus formą augančio išgyvenimo, kuris nėra labiau išvaduotas iš ankstesniojo skurdo, viduje, nes jis reikalauja, kad didžioji dauguma žmonių dalyvautų kaip apmokami darbininkai,

amžinai stebint jų pastangas; todėl kiekvienas žino, kad jam reikia paklusti arba mirti. Kaip tik šio šantažo tikrovė, faktas, kad vartotojiškumas, įgaudamas pačią vargingiausią formą (valgyti ir gyventi), dabar egzistuoja tik įkalintas augančio išgyvenimo iliuziniuose turtuose, nurodo, kad ji yra tikras visuotinai priimtose iliuzijos pagrindas šiuolaikinių prekių vartojimo akivaizdoje. Tikras vartotojas tampa iliuzijų vartotoju. Prekė ir yra ši iš esmės tikroviška iliuzija, o spektaklis jos visuotinis pasireiškimas.

48

Vartojamoji vertė, kuri buvo neaiškiai įtraukta į apsiekitimo vertę, dabar turi būti aiškiai paskelbta esanti spektaklio apverstoje tikrovėje kaip tik todėl, kad jos esminė tikrovė ardoma per daug išplėtos prekinės ekonomikos; ir todėl, kad apgaulingam gyvenimui tampa būtinas tariamas pateisinimas.

49

Spektaklis yra pinigų – abstraktaus visuotinio visų prekių atitikmens – kita pusė. Bet jei pinigai valdė visuomenę kaip esminio lygiavertiškumo, tai yra kaip daugybės keičiamų gerovių, kurių vartojimas liko neprilygstamas, reprezentacija, spektaklis yra šiuolaikinis išplėtos jų papildinys, kur prekybinio pasaulio visuma pasirodo urmu kaip visuotinis atitik-

muo to, kuo visuomenės vientisumas gali būti ir ką daryti. Spektaklis yra pinigai, į kuriuos mes *tiktai žiūrim*, nes jame kaip tik vartojimo visuma jau pasikeitė į abstrakčios reprezentacijos visumą. Spektaklis – ne tik *tariamo vartojimo* tarnas, jis pats jau yra tariamas gyvenimo vartojimas.

50

Visuomeninio darbo koncentruotas rezultatas *ekonominės* gausos momentu tampa akivaizdus ir bet kokią tikrovę prikausto prie regimybės, kuri dabar yra jo gaminys. Kapitalas nebe nematomas centras, vadovaujantis gamybos būdui, nes jo sanaupta jį praplečia iki periferijos, įgavusios apčiuopiamų objektų formą. Visa visuomenės erdvė yra jo portretas.

51

Savarankiškos ekonomikos pergalė tuo pačiu metu turi tapti ir jos pralaimėjimu. Ją **išlaisvinusios** jėgos panaikina *ekonominę būtinybę*, kuri buvo nepajudinamas ankstesniųjų visuomenių pagrindas. Kai ji ją pakeičia begalinės ekonominės plėtros būtinybe, ji tegali pasitenkinimą pirminėmis paprastai pripažintomis žmogaus reikmėmis pakeisti tariamų reikmių, glūdinčių vienintelėje tariamoje reikmėje išlaikyti jos viešpatavimą, nepertraukiamu gaminimu. Bet savarankiška ekonomika visiems laikams atsiskiria nuo giluminės reikmės kaip

ji išeina iš *visuomeninio nesąmoningumo*, kuris priklausė nuo jos to nežinodamas. „Visa, kas sąmoninga, susidėvi. Tai, kas nesąmoninga, lieka pastovu. Bet ar vieną kartą išsilaisvinus, tai savo ruožtu nepavirs griuvėsiais?“ (Freudas)

52

Tuo momentu, kada visuomenė supranta, jog ji priklauso nuo ekonomikos, iš tiesų ekonomika priklauso nuo jos. Ši slapta galia, išaugusi tiek, kad galėjo pasireikšti kaip vienvaldė, taip pat prarado savo galią. Ten, kur buvo ekonominis *tai*, turi grįžti *aš*. Subjektas gali atsirasti tik visuomenėje, tai yra kovoje, kuri joje slypi. Galima jo egzistencija visiškai priklauso nuo klasių kovos, išskylančios kaip istorijos ekonominio kūrimo gaminys ir gamintojas, rezultatų.

53

Troškimo sąmonė ir sąmonės troškimas yra tapatūs projektui, kuris savo negatyvia forma siekia panaikinti klases, tai yra tiesiogiai vadovauti darbininkams visais jų veiklos atvejais. Šio projekto *priešingybė* yra spektaklio, kur prekė atidžiai stebi save pačios sukurtame pasaulyje, visuomenė.

III

Regimybės vienybė ir padalijimas

„Visoje šalyje filosofijos fronte vyksta nauja gyva polemika dėl nuostatų, kad „vienas dalijasi į du“ ir „du susilieja į vieną“. Šis ginčas yra kova tų, kurie palaiko, ir tų, kurie prieštarauja materialistinei dialektikai, kova tarp dviejų pasaulio suvokimo būdų: proletarinio ir buržuazinio. Tie, kurie sutinka, kad „vienas dalijasi į du“ yra esminis daiktų principas, laikosi materialistinės dialektikos pusėje; tie, kurie sutinka, kad esminis daiktų principas yra „du susilieja į vieną“, stoja prieš materialistinę dialektiką. Šios dvi šalys nubrėžė aiškią perskyros liniją, o jų argumentai yra visiškai priešingi. Aprašoma polemika ideologine prasme atspindi aštrią ir sudėtingą klasinę kovą, kuri vyksta Kinijoje ir pasaulyje.“

(*Raudonoji vėliava*, Pekinas, 1964 m. rugsėjo 21 d.)

54

Kaip ir šiuolaikinė visuomenė, spektaklis kartu yra ir vieningas, ir padalintas. Kaip ir ji, šis kuria savo vienybę virš plyšio. Bet prieštaravimas, kada jis pasireiškia spektaklyje, savo ruožtu yra prieštaringas prasmės apvertimu; taip rodomas padalijimas yra vientisas, kai tuo tarpu rodoma vienybė – padalinta.

55

Kaip tik kova dėl įvairiausių valdžios formų, sudarytų norint valdyti tą pačią visuomeninę ir ekonominę sistemą, reiškiasi kaip oficialus prieštaravimas, iš tiesų priklausantis tikrajai vienybei; šitai egzistuoja tiek pasauliniu mastu, tiek ir kiekvienos valstybės viduje.

56

Besivaržančių atskirtos valdžios formų tariamos teatra-lizuotos kovos tuo pačiu metu yra tikros tuo, kad jos perteikia nevienodą ir konfliktišką sistemos plėtrą, santykinai prieštar-ingus klasių interesus ar jų padalinius, pripažįstančius sis-temą, ir apibrėžia jų pačių dalyvavimą jos valdyme. Taip, kaip pažangiausios ekonomikos plėtra nusako vienus prioritetų

susidūrimą su kitais, taip ir totalitarinis ekonomikos valdymas pasitelkus valstybinę biurokratiją ir šalių, atsidūrusių kolonizacijos ar dalinės kolonizacijos sferoje, sąlygos yra apibrėžiamos pagal reikšmingas savybes gamybos ir valdžios akivaizdoje. Šios įvairios prieštaros spektaklyje, remiantis visiškai nevienodais kriterijais, gali pasireikšti kaip visiškai skirtingų visuomenių formos. Bet remiantis jų privačių sektorių veiksminga tikrove, jų savitumas gyvuoja jas įtraukusioje universalioje sistemoje, tai yra ypatingame judėjime, kuris planetą pavertė savo lauku – kapitalizmu.

57

Visuomenė, palaikanti spektaklį, viešpatauja silpnai išsivysčiusiuose regionuose ne tik dėl ekonominės hegemonijos. Ji juos valdo kaip *spektaklio visuomenė*. Šiuolaikinė visuomenė reginiškai jau užtvindė kiekvieno žemyno visuomeninį paviršių ten, kur dar nėra materialinio pagrindo. Ji apibrėžia valdančiosios klasės programą ir vadovauja ją įteisinant. Taip, kaip spektaklio visuomenė pateikia netikras geidžiamas geoves, taip ji ir vietiniams revoliucionieriams pasiūlo melagingus revoliucinius modelius. Spektaklis, būdingas biurokratinei valdžiai, savo rankose turinčiai keletą pramoninių šalių, yra kaip tik visuotinio spektaklio dalis, taip pat ir jo visuotinis tariamas neigimas ir parama. Jeigu spektaklis, žvelgiant į skirtingas jo apsireiškimo vietas, akivaizdžiai nurodo į totalitarines

kalbėjimo ir visuomeninio administravimo specializacijas, tada pastarosios sistemos visuotinio veikimo lygiu siekia ištirpti *spektaklio užduočių pasaulinio padalijimo* erdvėje.

58

Spektaklio užduočių padalijimo procesas, saugantis esamos tvarkos bendrybes, iš esmės saugo vyraujančią savosios plėtros polių. Spektaklio šaknys slypi gausia tapusios ekonomikos dirvoje ir kaip tik ten nokinami vaisiai, kurie siekia galiausiai viešpatauti reginių rinkoje, nepaisydami jokio vietinio spektaklio, siekiančio autokratijos, protekcionistinių ideologinių ir policinių kliūčių.

59

Banalinimo judėjimas mirguliuojančiais apgaulingais spektaklio manevrais šiuolaikinę visuomenę valdo visame pasaulyje, taip pat ją valdo visur, kur išplėtotas prekių vartojimas išoriškai padidino vaidmenų ir objektų pasirinkimą. Religija ir šeima – tos moralinę represiją tvirtinančios atgyvenos, kurios lieka pagrindine klasinės valdžios palikimo forma, – gali susijungti į tą patį darinį su išpūstu teigimu apie mėgavimąsi šiuo pasauliu, kuris kaip tik ir tekuriamas kaip tariamas

mėgavimasis, slepiantis savyje represiją. Palaimingai priimant tai, kas gyvuoja, į vieną darinį taip pat gali susilieti ir grynai parodomasis maištas – tai patvirtina vieną paprastą faktą, kad pats nepasitenkinimas tapo preke nuo tada, kai ekonominė gausa pasijuto galinti išplėsti savo gamybą iki tos pirminės materijos perdirbimo.

60

Savyje įkūnydama galimo vaidmens reginį, įžmybė, gyvo žmogaus reginiškas atvaizdavimas, taip įkūnija šią banalybę. Įžmybės padėtis – tai *tariamo išgyvenimo* specializacija, tai susitapatinimo su menamu paviršutinišku gyvenimu objektas, kuriuo turi būti atlygintas produktyvių, tikrai išgyventų specializacijų susmulkinimas. Įžmybės gyvuoja tam, kad atvaizduotų gyvenimo ir visuomenės suvokimo stilių įvairius tipus, galinčius *visuotinai* reikštis. Jos įkūnija nepasiekiamą visuomeninio darbo rezultatą, pamėgdžiodamos nepakankamus šio darbo gaminius, paslaptį pakylėtus virš jo kaip tikslas: *valdžia* ir *atostogos*, sprendimas ir vartojimas, kurie slypi neabejotino proceso pradžioje ir pabaigoje. Vienu atveju vyriausybė valdžia įsikūnija į tariamą įžmybę, kitu – vartojimo įžmybė visuomeninės nuomonės patvirtinama kaip tariama valdžia tam, kas išgyventa. Bet taip, kaip įžmybės veikla realiai nėra visuotinė, taip ji ir neįvairiapusė.

Spektaklio įgaliotasis asmuo, iškviestas į sceną kaip įžymybė, yra individo priešingybė, individo priešas, akivaizdžiai glūdintis jame pačiame, kaip ir kituose. Pereidama į spektaklį kaip susitapatinimo modelis, įžymybė atsisako bet kokio savarankiškumo, kad pati daiktų apyvartoje susitapatintų su visuotiniu paklusnumo įstatymu. Vartojimo įžymybė, išoriškai visais būdais atvaizduodama skirtingus asmenybės tipus, rodo, kad kiekvienas iš šių tipų vienodai pasiekia vartojimo visumą ir panašiai joje suranda savo laimę. Sprendimo įžymybė privalo turėti visą rinkinį to, ką priimta laikyti žmogaus gerosiomis savybėmis. Taip oficialūs nesutariai tarp jų ištrinami oficialiais panašumais, kurie tampa jų visapusiško tobulumo prielaida. Chruščiovas tapo generolu, norėdamas priimti sprendimus dėl Kursko mūšio, bet ne karo veiksmų zonoje, o dvidešimtojo jubiliejaus metu, būdamas valstybės vadovu. Kennedį išliko oratoriumi net tada, kai sakė pagiriamąjį žodį prie savojo kapo, nes Theodor'as Sorensenas tuo metu įpėdiniui toliau redagavo kalbas tuo stiliumi, kuris leido atpažinti velionio asmenybę. Žavingi žmonės, kuriuose įsikūnija sistema, jie yra įžymūs tam, kad nebūtų tuo, kas jie yra; jie tapo garsiais žmonėmis, nusileisdami žemiau niekingo asmeninio gyvenimo tikrovės, ir kiekvienas iš jų tai žino.

Apgaulingas pasirinkimas iš reginių gausos, pasirinkimas, egzistuojantis sugretinant besivaržančius ir solidarius spektaklius, kaip ir sugretinant vaidmenis (daugiausia reiškiamus ir perteikiamus objektų), kurie tuo pačiu metu yra išimtiniai ir derantys, plėtojasi vaiduokliškos kokybės, skirtos sukurstyti susijungimą su kiekybine banalybe, kovoje. Taip atgimsta apgaulingos archainės prieštara, regionalizmas ar rasizmas, įpareigoti hierarchinių tarnybų vartojimo srityje vulgarumą pakeisti į fantastišką ontologinį pranašumą. Taip vėl susidaro nepabaigiama serija ironiškų susidūrimų, mobilizuojančių tam tikrą pusiau juokingą interesą – nuo sporto varžybų iki rinkimų. Ten, kur gausiai vartojama, pagrindinė parodomoji prieštara tarp jaunimo ir suaugusiųjų į pirmąjį planą išstumia apgaulingus vaidmenis, nes niekur nėra suaugusiojo, savo gyvenimo šeiminingo, o jaunimas, gyvuojančios tikrovės permainos garantas, tikrai nėra dabartinių jaunų žmonių, o ekonominės sistemos, kapitalizmo dinamikos, nuosavybės. Kaip tik daiktai viešpatauja ir yra jauni, kaip tik jie vienas kitą išstumia ir vienas kitą pakeičia.

Už parodomųjų prieštarių kaip tik ir slepiasi *skurdo vienybė*. Skirtingos paties susvetimėjimo formos tarpusavyje kovoja, prisidengdamos visuotinio pasirinkimo kaukėmis todėl, kad jos visos sudarytos iš realių atstumtų prieštaraimų. Atsižvelgiant į ypatingos skurdo stadijos, kurią spektaklis neigia ir teigia, reikmes, pastarasis reiškiasi *sutelkta arba išsklaidyta* forma. Abiem atvejais jis tėra reginys to, kas ramiaime nelaimės vidury sėkmingai apjuosia bei sujungia sielvartą ir siaubą.

Sutelkta teatralizacija iš esmės priklauso biurokratiniam kapitalizmui, nors ji gali būti panaudojama kaip valstybinės valdžios technika įvairiarūšių atsilikusių ekonomikų atžvilgiu arba tam tikrais pažangaus kapitalizmo krizės momentais. Pati biurokratinė nuosavybė iš tiesų yra sutelkta ta prasme, kad atskiras biurokratas gali valdyti globalinę ekonomiką tik tarpininkaujant biurokratinei bendruomenei ir būdamas tos bendruomenės narys. Be to, mažiau plėtota prekių gamyba taip pat reiškiasi sutelkta forma, nes prekė, kurią valdo biurokratija, pagrįsta visu visuomeniniu darbu, o tai, kad ji perparduodama visuomenei – visuminiu pastarosios išgyvenimu. Biurokratinės ekonomikos diktatūra išnaudojamoms masėms negali leisti jokios žymios pasirinkimo laisvės, nes viską parinkti privalo ji pati, o bet koks kitas išorinis pasirinkimas, susijęs su maistu

ar muzika, vadinasi, jau yra jos visiško sunaikinimo pasirinkimas. Ji turi būti lydimą nuolatinės prievartos. Gerovės sukurtas reginys diktatūros spektaklio metu kaupia to, kas gyvuoja oficialiai, visumą ir tikslingai susitelkia ties vienu žmogumi, kuris yra jos totalitarinės vienybės garantas. Kiekvienas privalo stebuklingai susitapatinti su šia absoliučia įžymybe arba išnykti. Nes galvoje turimas jos nevartojimo (non-consommation) šeimininkas ir kažkuria prasme visiškam išnaudojimui priimtinas didvyriškas reginys, išnaudojimui, kuris iš tiesų yra pirminė teroro pagreitinta sanakaupa. Kiekvienas kinas privalo mokytis iš Mao ir taip būti Mao, kaip tik todėl, kad jis *neturi kito pasirinkimo, kad gyventų*. Ten, kur viešpatauja sutelkta teatralizacija, taip pat viešpatauja ir policija.

65

Išsklaidyta teatralizacija lydi prekių gausą ir šiuolaikinio kapitalizmo nesutrikdytą plėtotę. Kiekviena atskirai ima prekė čia pateisinama visų objektų gamybos galybės vardu, galybės, kurios užtariamuoju katalogu ir yra spektaklis. Priešingi tvirtinimai turtingos ekonomikos vieningo spektaklio scenoje grumiasi taip pat, kaip įvairios prekės, – įžymybės vienu metu palaiko savo prieštarigus visuomenės tvarkymo projektus, visuomenės, kur automobilių spektaklis reikalauja tobulo judėjimo, griaušančio senamiesčius, tuo tarpu, kai pačiam senamiesčio spektakliui reikia kvartalų – muziejų. Taigi problematišku tapęs pasitenkinimas, priskiriamas *bendrojo var-*

tojimo sričiai, tučtuojau klastojamas tu, kad realus vartotojas gali tiesiogiai prisiliesti tik prie prekybinės laimės nuotrupų, kur kiekvieną kartą visumai akivaizdžiai suteiktos kokybės nėra.

66

Kiekviena tiksliai apibrėžta prekė kovoja už save pačią, ji negali pripažinti kitų buvimo, nori visur save įsiūlyti tarsi ji būtų vienintelė. Tokiu atveju spektaklis tampa šio susidūrimo, kurio joks Trojos kritimas negali užbaigti, epine giesme. Spektaklis apdainuoja ne vyrus ir jų ginklus, o prekes ir jų aistras. Štai šioje akloje kovoje kiekviena prekė, vedina savosios aistros, iš tiesų nesąmoningai įgyvendina kažką labiau pakylėto, kad prekės tapsmas pasauliu lygiai taip pat yra pasaulio tapsmas preke. Taigi dėl *prekinio proto gudravimo* prekės ypatingosios savybės nusidėvi kovoje tada, kai prekės forma juda visiškos realizacijos link.

67

Pasitenkinimas, kurio nebegali suteikti pertekliaus prekė ja naudojantis, siekia būti rinktinis, jo vertę pripažįstant kaip prekę: toks prekės naudojimas patenkina save patį, o prekės vartotojas aukščiausios laisvės atžvilgiu įgauna religinio polėkio. Taip entuziazmo bangos dėl vieno ar kito gaminio, kurį palaiko ir platina visos informacijos priemonės, sklinda dide-

liu greičiu. Drabužių stilius randasi iš tam tikro filmo; tam tikras žurnalas išgarsina klubus, o pastarieji įdiegia įvairius žaidybinius apsirengimo būdus. *Gadget* išreiškia tai, kad tuo metu, kai prekinė masė nukrypsta nuo normos, pats nukrypiamas tampa neįprasta preke. Pavyzdžiui, reklaminiuose raktų pakabučiuose, kurie neperkami, bet pateikiami kaip priedai prie brangių pirkinių arba kurie mainais išplaukia iš savo pačių sferos, galima įžvelgti mistinio atsidavimo prekės pranašumui apraišką. Žmogus, kolekcionuojantis raktų pakabučius, tam ir gaminamus, kaupia prekės indulgencijas – šlovingą jos tikro buvimo tarp jo tikinčiųjų ženklą. Sudaiktintas žmogus atvirai įrodinėja savo intymų santykį su preke. Kaip ir konvulsiskų ekstazių ar senojo religinio fetišizmo stebuklingų išgyjimų atveju, prekinis fetišizmas pasiekia aistringą susijaudinimo būklę. Vien čia pasireiškiantis vartojimas išreiškia pamatinį atsidavimą.

68

Be abejo, šiuolaikinio vartojimo primetama tariama reikmė negali būti priešinama jokiai natūraliai reikmei ar norui, kuris pats nebūtų suformuotas visuomenės ar jos istorijos. Bet pertekliaus prekė tarsi visiškai nutraukia organinę visuomeninių reikmių plėtros grandinę. Jos mechaninė sanakaupa išlaisvina *neribotą dirbtinumą*, prieš kurį tikras noras lieka beginklis. Nepriklausomo dirbtinumo suvienyta galia visur paskleidžia *visuomeninio gyvenimo klastotę*.

Reginyje, kur vartojimas sėkmingai suvienija visuomenę, tikras atskyrimas tik sustabdomas iki artimiausio neišsipildymo vartojimo sferoje. Kiekvienas atskiras gaminyš, turintis atvaizduoti trumpiausio ir žaibiško kelio viltį, norint pagaliau pasiekti pažadėtąją visuotinio vartojimo žemę, savo ruožtu iškilmingai vaizduojamas kaip lemiama keistenybė. Tačiau kaip ir tariamai aristokratiškos momentaliai plintančios vardų mados atveju, kai vienodus drabužius tuojau pat dėvi beveik visi to paties amžiaus asmenys, objektas, iš kurio tikimasi ypatingos jėgos, galėjo būti atiduotas masių garbinimui tik todėl, kad jis buvo tikrai gausiai tiražuojamas, siekiant masiško jo vartojimo. Bet kuris gaminyš tampa prestižiniu tik todėl, kad jis vienu metu buvo patalpintas į visuomeninio gyvenimo centrą kaip galutinio gamybos tikslo atskleista paslaptis. Objektas, buvęs prestižiniu spektaklyje, tampa menkavertis tuo akimirkiniu, kada jis tuo pačiu metu atsiduria pas visus vartotojus. Jis pernelyg vėlai atskleidžia savo esminį skurdumą, kurį objektas natūraliai įgauna iš savo gamybos menkavertiškumo. Bet tada jau kaip tik kitas objektas paženklinamas sistemos pateisinimu ir reikalavimu būti pripažintam.

Pasitenkinimo apgavystė turi išduoti save pačią, pakeisdama save kita apgavyste ir lydėdama gaminių bei visuotinių

gamybos sąlygų pasikeitimo procesą. Tas, kuris begėdiškiausiai tvirtino esąs galutinai tobulas, vis dėlto pakeičiamas ne tik išsklaidytame, bet ir sutelktame spektaklyje, o išlikti turi tik sistema: Stalinas kaip nebemadinga prekė buvo išduotas tų pačių žmonių, kurie jį kaip prekę ir primetė. Kiekviena *nauja* reklaminė *melagystė* taip pat yra prieš tai buvusios melagystės *pripažinimas*. Kiekvienąkart žlugus totalitarinės valdžios lyderiui, aiškstėn iškeliama *iliuzinė bendruomenė*, kuri vienbalsiai jam pritarė ir kuri tebuvo neapgaulingų vienetų aglomeratas.

71

Tai, ką spektaklis pateikia kaip nuolatinį dalyką, yra sukurta kitimo pagrindu ir su visu juo turi būti pakeista tai. Spektaklis yra visiškai dogmatiškas ir tuo pačiu metu realiai negali nustatyti jokios tvirtos dogmos. Jam nėra nieko nekintamo – tai spektakliui būdingas ir vis dėlto pats priešiščiausias jo prigimčiai būvis.

72

Spektaklio skelbiama netikroviška vienybė yra klasių atskyrimo kaukė, dėl kurios laikosi tikra kapitalistinės gamybos būdo vienybė. Tai, kas įpareigoja gamintojus dalyvauti kuriant pasaulį, kartu yra ir tai, kas juos nuo jo atitolina. Tai,

kas suartina nuo lokalinių ir nacionalinių apribojimų išlaisvintus žmones, kartu yra ir tai, kas juos atitolina. Tai, kas skatina įtvirtinti racionalumą, kartu yra ir tai, kas maitina hierarchinio išnaudojimo ir represijų iracionalumą. Tai, kas kuria neapibrėžtą visuomenės valdžią, kuria jos apibrėžtą *nelaisvę*.

IV

Proletariatas kaip subjektas ir reprezentacija

„Visų lygios teisės į gerovę ir šio pasaulio malonumus, bet kokio autoriteto sunaikinimas, bet kokio moralinio stabdžio neigimas, štai, jei pažvelgsime į daiktų esmę, dėl ko kilo kovo 18 d. sukilimas ir pavoingo susivienijimo chartija, kuri jam suteikė šalininkų armiją.“

(Parlamentinis Kovo 18 dienos sukilimo tyrimas)

Tikras judėjimas, panaikinant esančias sąlygas, valdo visuomenę po buržuazijos pergalės ekonomikos srityje ir tai tapo akivaizdu nuo tada, kai ši pergalė buvo politiškai įteisinta. Gamybinių jėgų plėtra sugriauna senuosius gamybinius ryšius, ir bet kokia statiška tvarka pavirsta dulkėmis. Visa, kas buvo absoliutu, tampa istoriška.

Kaip tik į istorijos katilą įsviesti žmonės, privalėdami dalyvauti istoriją kuriančiuose darbuose ir kovose, supranta, kad yra priversti blaiviai įvertinti savo santykius. Ši istorija neturi objekto, atsieto nuo to, ką ji įgyvendina savyje pačioje, nors paskutinioji metafizinė ir nesąmoninga istorinės epochos vizija gali atspindėti gamybinę pažangą, kurioje istorija pasireiškė kaip pats istorijos objektas. Istorijos subjektu tegali būti gyva, save pačią atkurianti būtybė, tampanti savojo pasaulio, kuris yra istorija, šeiminku ir savininku ir gyvuojanti kaip savojo *žaidimo sąmonė*.

Ilgos **revoliucinės epochos** klasinės kovos, prasidėjusios su buržuazijos ir **istorinio mąstymo** iškilimu, dialektika ir

mąstymu, kuris nebenustoja ieškojęs vien esančiojo prasmės, o įsisąmonina viso, kas gyvuoja, nykimo procesą, plėtojasi kaip ta pati srovė; judėdamas šis mąstymas panaikina bet kokią atskyrimą.

76

Hegelis interpretavo nebe pasaulį, o pasaulio *pasikeitimą*. Interpretuodamas tik pasikeitimą, Hegelis *filosofiškai* teuzbaigė filosofiją. Jis norėjo suvokti save patį kuriantį pasaulį. Šis istorinis mąstymas vis tėra pernelyg vėlai kylanti sąmonė, kuri išreiškia *post fendum* įteisinimą. Taip ji atskyrimą peržengė tik mąstymo erdvėje. Paradoksas, kad bet kokios tikrovės prasmė priklausytų nuo jos istorinio užbaigimo ir tuo pačiu metu ši prasmė būtų iškelta kaip save pačią kurianti istorijos užbaigimo procese, kyla iš paprasto fakto, kad XVII ir XVIII a. buržuazinių revoliucijų mąstytojas savo filosofijoje ieškojo tik susitaikymo su jų rezultatu. „Net kaip buržuazinės revoliucijos filosofija ji neišreiškia viso šios revoliucijos vyksmo, o tik jos baigiamąją išvadą. Šia prasme ji ne revoliucijos, o restauracijos filosofija“ (Karlus Korschas, *Tezės apie Hegelį ir revoliuciją*). Hegelis paskutinį kartą atliko filosofo darbą – „gyvuojančio pašlovinimą“, bet tai, kas egzistavo jam, tegalėjo būti istorinio judėjimo visuma. Iš tiesų išsaugomo mąstymo išorinė padėtis galėjo būti slepiama tik jai tapatinantis su išankstiniu Dvasios, visuotinio herojaus, projektu, herojaus, kuris padarė viską, ką norėjo, ir norėjo to, ką padarė, ir kurio išsipildymas sutampa

su dabartimi. Taip istoriniame mąstyme mirštanti filosofija šlovinti pasaulį dabar gali tik jį neigdama, nes norint prabilti jai jau reikia įsivaizduoti tą užbaigtą visuotinę istoriją, kurioje ji viską sugrąžino, ir uždaryti to vienintelio tribunolo posėdį, kur gali būti paskelbtas nuosprendis tiesai.

77

Kai proletariatas pasireiškia savo pačių buvimu ir veiksmais, kad šis istorinis mąstymas nebuvo užmirštas, *baigmės* paneigimas tuo pačiu metu yra metodo patvirtinimas.

78

Istorinis mąstymas gali būti išgelbėtas tik tapdamas praktiniu mąstymu, ir proletariato kaip revoliucionieriškos klasės praktika negali būti mažesnė nei istorinė sąmonė, veikianti remiantis savojo pasaulio visuma. Visos revoliucinio darbininkų judėjimo teorinės srovės, atėjusios ne tik iš Marxo, bet ir Stirnerio bei Bakunino, kilo iš kritiško susidūrimo su hėgelišku mąstymu.

Neperskiriamas Marxo teorijos ir hėgeliško metodo pobūdis pats yra neatskiriamas nuo šios teorijos revoliucinio pobūdžio, tai yra nuo jos tiesos. Kaip tik dėl to šis pirminis ryšys buvo visuotinai ignoruojamas ar blogai suprantamas, ar, be to, nurodomas kaip silpnoji pusė to, kas apgaulingai tapo marksistine *doktrina*. Bernsteinas veikale *Teorinis socializmas ir praktinė socialdemokratija* tobulai atveria ryšį tarp dialektinio metodo ir istorinės paspirties, apverkdamas 1847 m. manifesto nemokšiškus spėjimus dėl proletarinės revoliucijos neišvengiamumo Vokietijoje: „Ši istorinė saviįtaiga tokia klaidinga, kad pirmasis pasitaikęs politinis svajotojas vargu ar galėtų geresnę surasti, ji būtų nesuprantama Marxo, tuo metu rimtai susipažinusio su ekonomikos pagrindais, veikaluose, jei neturėtume joje išvelgti hėgeliško prieštaravimo dialektikos likutinio gaminio, kuria Marxas, kaip ir Engelsas, niekada visiškai nesugebėjo atsikratyti. Tais visuotinio maištavimo laikais šioji dialektika jam tapo dar labiau neišvengiama“.

Apvertimas, kurį Marxas įgyvendina dėl mąstymo apie buržuazines revoliucijas „išsaugojimo remiantis perdavimu“ nėra toks, kad gamybinių jėgų materialistine plėtote banaliai būtų galima pakeisti hėgeliško Proto judėjimą, susivienijantį su pačiu savimi laiko tėkmėje, jo objektyviam išpildymui tapa-

tinantis su savo susvetimėjimu, o jo istorinėms žaizdoms nepaliekant randų. Tikroviška tapusi istorija nebeturi pabaigos. Marxas sugriovė Hegelio *atskirtą* nuo to, kas atsitinka, poziciją ir aukščiausio išorinio veiksnio, kad ir koks jis būtų, *stebėjimą*. Dabar teorija teturi įvertinti tai, kas su ja daroma. Ir priešingai, ekonominio judėjimo stebėjimas, kuris reiškiasi šiuolaikinės visuomenės mąstyme, cirkuliarinės sistemos hėgeliško bandymo erdvėje yra nedialektinės dalies *neapverstas* palikimas: šis pritarimas neteko suvokimo matmenų ir jam norinčiam save įteisinti nebereikia jokio hėgelizmo, nes judėjimas, susijęs su garbinimu, dabar tėra beprasmis sektorius pasaulio, kurio mechaninė plėtra iš tiesų valdo viską. Marxo planas yra sąmoningos istorijos planas. Kiekybė, išgyvenanti akiai plėtojantis gamybinėms ir paprastai ekonominėms jėgoms turi keistis į kokybišką istorijos pasisavinimą. Politinės ekonomijos kritika yra pirmasis tos priešistorijos pabaigos veiksmas: „Iš visų gamybos įrankių pati didžiausia gamybinė jėga – tai pati revoliucinė klasė.“

81

Marxo teoriją su moksliniu mąstymu glaudžiai sieja kaip tik racionalus suvokimas jėgų, kurios realiai reiškiasi visuomenėje. Bet ji iš esmės yra anapus mokslinio mąstymo, kur

pastarasis išsaugomas tik būdamas nugalėtas, nes kalbama apie kovos supratimą ir tikrai ne apie *įstatymą*. „Mes žinome tik vieną mokslą – istorijos mokslą“, – sakoma *Vokiškoje ideologijoje*.

82

Buržuazinė epocha, norinti moksliskai kurti istoriją, nepaiso to, kad šis jos naudojamas mokslas greičiau pats turi būti istoriskai kuriamas kartu su ekonomika. Ir atvirkščiai, istorija iš pagrindų priklauso nuo to žinojimo tik tiek, kiek ši istorija lieka *ekonominė istorija*. Koku mastu istorijos dalis pačioje ekonomikoje – visuotiniame procese, kuris pakeičia jos pačios pamatinius mokslinius duomenis, – tarp kita ko, galėjo būti nepaisoma žvelgiant iš mokslinio stebėjimo taško, parodo tuščiagarbiai skaičiavimai tų socialistų, kurie tikėjosi nustatyti tikslų krizių periodiškumą; o nuo tada, kai nuolatos besikišdama valstybė ėmė atlyginti už krizės padarinius, taip pat samprotaujant šioje pusiausvyroje išvelgiama galutinė ekonominė harmonija. Jei planas – nugalėti ekonomiką, planas – užvaldyti istoriją turi pažinti ir į save nukreipti mokslą apie visuomenę, jis pats negali būti moksliskas. Tame paskutiniame judėjime, kuris tikisi valdyti esamą istoriją remdamasis moksliniu pažinimu, revoliucinės nuostatos lieka *buržuazinės*.

Utopinės socializmo srovės, nors istoriškai ir kilo iš gyvuojančios visuomeninio organizavimo kritikos, kaip tik gali būti vadinamos utopinėmis tiek, kiek jos atmeta istoriją, tai yra tikrą vykstančią kovą, taip pat ir laiko judėjimą, esantį už jų laimingos visuomenės poveiklio nekintamos tobulybės ribų, bet ne dėl to, kad jos atmeta mokslą. Mąstytojai utopistai, priešingai, yra visiškai užvaldyti tokios mokslinės minties, kokia buvo iškilusi paskutiniaisiais amžiais. Jie ieškojo šios visuotinės racionalistinės sistemos užbaigtumo: visiškai nelaikė savęs beginkliais pranašais, nes tikėjo mokslinio įrodinėjimo visuomenine galia ir netgi sensimonizmo atveju valdžios užėmimu remiantis mokslu. Kaip, klausia Sombartas, „jie norėjo kovomis išrauti tai, kas turi būti *įrodyta*?“ Vis dėlto utopistų mokslinė koncepcija neįgavo tokio pažinimo, kad esančioje situacijoje visuomeninės grupės turi interesų, jėgų norint ją išsaugoti, taip pat ir apgaulingos sąmonės formas, atitinkančias tokias pozicijas. Taigi ji lieka kur kas žemiau paties mokslo plėtros istorinės tikrovės, mokslo, kuris didžiąja dalimi buvo pakreiptas visuomeninės paklausos, kylančios iš visuomeninės grupės vienijančių veiksnių, ir kuris atrenka ne tik tai, kas gali būti priimta, bet ir tai, kas gali būti ištirta. Socialistai utopistai, įkalinti *mokslinės tiesos pateikimo būdo*, šią tiesą supranta pagal jos grynai abstraktų poveiklį, koks buvo primestas seniai praėjusiose visuomenės stadijose. Kaip pabrėžia Sorelis, utopistai mano atskleisti ir parodyti visuomenės įstatymus remdamiesi kaip tik *astronomijos* modeliu.

Jų ieškoma harmonija, priešiška istorijai, kyla iš bandymo pritaikyti visuomenei mažiau nuo istorijos priklausantį mokslą. Ji siekia būti pripažinta su tokia eksperimentine nekaltybe kaip ir niutonizmas, o nuolat postuluojuama laiminga lemtis „jų visuomeniniame moksle atlieka analogišką vaidmenį tam, kas racionalioje mechanikoje priskiriama inercijai“ (*Medžiaga proletariato teorijai*).

84

Marxo mąstymo deterministinė – mokslinė pusė kaip tik atvėrė spragą, per kurią jam gyvam esant „ideologizavimo“ procesas išiskverbė į jo mąstymą ir juo labiau į teorinį palikimą, skirtą darbininkų judėjimui. Istorijos subjekto atėjimas vėl buvo atkeltas vėlesniam laikui, o istorijos mokslas *par excellence*, tai yra ekonomika, vis plačiau yra linkęs užtikrinti savo paties būsimo neigimo būtinybę. Bet šitaip iš teorinės vizijos lauko išstumiamo revoliucinė praktika – vienintelė šio neigimo tiesa. Taip svarbu kantriai studijuoti ekonominę plėtrą, be to, su hėgeliška ramybe sutikti skausmą, kuris galiausiai lieka „gerų ketinimų kapinėmis“. Pastebime, kad šiandien atsižvelgiant į mokslą apie revoliucijas, *sąmoningumas visada ateina per anksčiau* ir turi būti išdėstomas. „Istorija parodė, kad mes ir visi, kurie mąstė kaip mes, buvo neteisūs. Ji aiškiai parodė, kad ekonominės plėtros būvis mūsų žemyne dar toli gražu nebuvo brandus“, – 1895 m. pasakys Engelsas. Visą gyvenimą Marxas laikėsi vienintelio savo teorijos požiūrio aspekto, bet

jo teorijos apžvalga pasidavė į viešpataujančios minties *sritį*, išryškėdama kaip atskirų disciplinų kritikos forma, daugiausia kaip buržuazinės visuomenės pagrindinio mokslo kritika – politinė ekonomija. Kaip tik šis iškraipymas, vėliau priimtas kaip galutinis, sudarė „marksizmo“ esmę.

85

Trūkumas, pasireiškęs Marxso teorijoje, natūraliai reiškiasi kaip trūkumas jo laikmečio proletariato revoliucinėje kovoje. 1848 m. darbininkų klasė Vokietijoje nepaskelbė nenutrūkstamos revoliucijos, ir būdama izoliuota Komuna buvo nugalėta. Taigi revoliucinė teorija dar negalėjo pasiekti savo pačios egzistavimo pilnatvės. Tai, kad buvo privalu ją apginti ir patikslinti atsidavus atsiskyrėliškam moksliniam darbui *Britų muziejaus* patalpose, parodo pačios teorijos trūkumą. Kaip tik moksliniai įteisinimai, nukreipti į darbininkų klasės plėtotės ateitį, ir su šiais įteisinimais suderinta organizacinė praktika pažangesnėje stadijoje taps kliūtimi proletariškai sąmonei.

86

Atsižvelgiant tiek į turinį, tiek į pranešimo formą visas teorinis trūkumas *moksliskai* ginant proletarišką revoliuciją ir žvelgiant iš revoliucinio valdžios paėmimo požiūrio taško gali būti nukreiptas į proletariato tapatinimo su buržuazija veiksmą.

Siekis pagrįstai įrodyti ir moksliškai įteisinti proletariato valdžią, pasikliaujant pasikartojančiais praeities eksperimentais, pradedant nuo *Manifesto*, aptemdo istorinį Marxo mąstymą, jį priverčiant palaikyti *linijinį* gamybos būdų plėtros poveikslą, sukeltą klasių kovų, kurios kiekvieną kartą neva baigiasi „visos visuomenės revoliucine transformacija arba bendru kovojančių klasių sunaikinimu“. Bet stebimoje istorijos tikrovėje ir „azijinės gamybos būdas“, kaip jį kitur konstatavo Marxas, išsaugojo savo rimtį nepaisant visų klasinių susidūrimų, kaip kad baudžiauninkų žakerijos niekada nenugalėjo baronų, o antikos vergų sukilimai – laisvų žmonių. Linijinė schema pirmiausia iš akių išleidžia tą faktą, kad *buržuazija yra vienintelė niekada nenugalėta revoliucinė klasė*; tuo pačiu metu ji yra vienintelė, kuriai ekonomikos plėtra tapo priežastimi ir pasekme to, kad ji valdo visuomenę. Valdant klasių visuomenei toks pats supaprastinimas privertė Marxą neigti ekonominę valstybės vaidmenį. Jei kylanti buržuazija, atrodo, išlaisvino ekonomiką nuo valstybės, tai atliko tik tiek, kiek ankstesnioji valstybė esant *statiškai ekonomikai* tapo klasės numalšinimo įrankiu. Buržuazija plėtojo savo nepriklausomą ekonominę galią viduramžiais valstybės susilpnėjimo periodu, feodalinio suderintų valdžios formų suskaidymo laikotarpiu. Bet šiuolaikinė valstybė, pradėjusi remti buržuazijos plėtrą per merkantilizmą ir *laisser faire, laisser passer* laikotarpiu galutinai tapusi jos valstybe, apskaičiuotai valdant *ekonominę procesą* vėliau atsiveria kaip apdovanota esminė galia. Įvardydamas

šiuolaikinės valstybinės biurokratijos prototipą kaip *bonapartizmą*, Marxas vis dėlto galėjo jį aprašyti kaip kapitalo ir valstybės susiliejimą, „kapitalo nacionalinės valdžios darbo atžvilgiu, viešosios jėgos norint pavergti visuomenę“ padėti, kada buržuazija atsisako viso istorinio gyvenimo, kuris nebūtų sutelktas ties ekonomine daiktų istorija, ir labai nori „būti pasmerkta tai pačiai politinei nebūčiai kaip ir kitos klasės“. Čia jau yra sudėti socialiniai ir politiniai šiuolaikinio spektaklio, kuris neigiamai apibrėžia proletariatą kaip *vienintelį istorinio gyvenimo pretendentą*, pamatai.

88

Tik dvi klasės, iš esmės atitinkančios Marxo teoriją, dvi išgrynintos klasės, link kurių krypsta visa *Kapitalo* analizė – buržuazija ir proletariatas – yra tik dvi tolygios revoliucinės istorijos klasės, tačiau jos gyvuoja skirtingomis sąlygomis: buržuazinė revoliucija įvykdyta, o proletariška revoliucija tėra sumanymas, susiformavęs ankstesnės revoliucijos pagrindu, bet kokybiškai nuo jos atsiskiriantis. Neigdami buržuazijos istorinio vaidmens *savitumą*, mes slepiame konkretų savitumą proletariško sumanymo, kuriuo negalima nieko pasiekti, išskyrus tą atvejį, kai veikiama jo paties vardu bei išpažįstama „jo uždavinių didybė“. Buržuazija atėjo į valdžią, nes ji augančios ekonomikos klasė. Pats proletariatas gali būti valdžia tik tapdamas *sąmoningumo klase*. Gamybinių jėgų branda ne-

gali užtikrinti tokios valdžios net einant augančio nusavinimo, kurį ji iššaukia, keliu. Jakobinų valstybinės valdžios užėmimas neturi tapti proletariato įrankiu. Jam negali pasitarnauti jokia *ideologija*, galinti atskirus tikslus paslėpti už visuotinių tikslų, nes jis negali išsaugoti jokios dalinės tikrovės, kuri iš esmės priklausytų jam.

89

Marxas tiksliai nustatytu periodu, kada jis dalyvavo proletariato kovoje, tiek daug laukė iš mokslinės prognozės, kad net sukūrė intelektualinį ekonomizmo iliuzijų pagrindą, nors žinome, kad jis asmeniškai joms nepasidavė. Viename gerai žinomame 1867 m. gruodžio 7 d. parašytame laiške, siunčiamame su straipsniu, kuriame jis pats kritikuoja *Kapitalą* ir kurį Engelsas turėjo atiduoti spaudai tarsi jis būtų parašytas priešininko, Marxas aiškiai išdėsto savo paties mokslo ribas: „Subjektyvus autoriaus siekis (kurį galbūt jam primetė jo politinė padėtis ir praeitis), tai yra jo paties prisistatymo būdas, kuriuo jis kitiems pristato dabartinio judėjimo ir šiuolaikinio visuomeninio proceso galutinę išdava, neturi jokio ryšio su jo realia analize“. Taip Marxas, pats atsiribodamas nuo savosios objektyvios analizės „tendencingų išvadų“ ir naudodamasis „galbūt“ ironija, susieta su ekstra moksliniu pasirinkimu, kuris neva buvo primestas jam, tuo pačiu metu parodo metodologinį dviejų požiūrių susiliejo būdą.

Kaip tik pačioje istorinėje kovoje reikia sulieti sąmonę ir veiksmą taip, kad kiekvienas iš šių žodžių kitame atrastų savo tiesos garantijas. Proletariato klasės kaip subjekto sudarymas reiškia revoliucinių kovų ir visuomenės *revoliuciniu laikotarpiu* organizavimą: kaip tik čia turi gyvuoti *praktinės sąmoningumo sąlygos*, kuriose praktinės veiklos teorija pasitvirtina, tapdama teorine praktika. Vis dėlto šis esminis organizavimo klausimas buvo mažiausiai revoliucinės teorijos svarstomas tuo metu, kai kūrėsi darbininkų judėjimas, tai yra tada, kai ši teorija dar buvo unitarinio pobūdžio ir kilo iš istorinio mąstymo (ir ji kaip tik buvo atsidavusi užduočiai plėtoti iki unitarinės istorinės praktikos). Ir kaip tik šioje vietoje, priešingai, pasireiškia šios teorijos *nenuoseklumas*, atkartojantis valstybinius ir hierarchinius pritaikymo metodus, pasiskolintus iš buržuazinės revoliucijos. Darbininkų judėjimo organizavimo formos, išaugusios iš šio teorijos atsisakymo, atvirkščiai, buvo linkusios neleisti turėti vienintelės teorijos, ją suskaidant į skirtingas specializuotas ir dalines pažinimo formas. Šis ideologinis teorijos atsitolinimas nebegali pripažinti vienintelės istorinės minties, kurią ji išdavė, praktinio patikrinimo rezultatų, kai toks patikrinimas iškyla gaivališkoje darbininkų kovoje; jis tegali padėti pažaboti to patikrinimo apraiškas ir atmintį apie jį. Vis dėlto šios kovoje kilusios istorinės formos kaip tik ir yra ta praktinė aplinka, kuriai trūko teorijos, kad ji taptų teisinga. Tos formos – tai teorijos reikalavimas, bet toks reikalavimas, kuris nebuvo teoriškai formuluojamas. Taryba nebuvo teorijos atradimas.

Ir jau tada pati aukščiausia Tarptautinės darbininkų sąjungos teorinė tiesa buvo jos pačios praktinis egzistavimas.

91

Pirmieji Internacionalo kovos laimėjimai padėjo jam išsilaivinti iš miglotos viešpataujančios ideologijos įtakos, kuri jam vis dar darė poveikį. Bet pralaimėjimas ir represija, kuriuos jis netrukus patyrė, iškėlė aikštėn konfliktą tarp dviejų proletariškos revoliucijos požiūrių, pasižyminčių tam tikru *autoritariniu* dydžiu, dėl kurio išsilaivavimo idėja buvo palikta nuošaly. Iš tiesų, nesutaikomu tapęs kivičs tarp marksistų ir bakuninistų vienu metu palietė dvi temas: valdžią revoliucionieriškoje visuomenėje ir esamą judėjimo organizavimą, ir sprendžiant vieną klausimą, paskui kitą, priešininkų nuostatos pasikeitė. Bakuninas kovojo su iliuzija panaikinti klases panaudojant autoritarinę valstybės valdžią, numatydamas atkurti viešpataujančios biurokratinės klasės ir labiau išsimokslinusių bei tų, kurie tokiais bus laikomi, diktatūrą. Marxas, tikėjęs, kad ekonominių prieštaravimų, neatskiriamų nuo darbininkų demokratinio švietimo, augimas apribos proletarinės valstybės vaidmenį iki paprasčiausios naujų objektyviai išskylančių ryšių įteisavimo stadijos, apkaltino Bakuniną ir jo pasekėjus konspiracinio elito autoritarizmu, elito, kuris sąmoningai numatė savo vietą aukščiau Internacionalo ir formulavo absurdišką ketinimą primesti visuomenei revoliucingiausių arba tų, kurie dėsiai tokiais esą, diktatūrą be

atsakomybės. Bakuninas verbavo savo pasekėjus iš esmės su šia perspektyva: „Nematomi pilotai liaudinės audros apsuptyje, mes turime ją suvaldyti, pasinaudodami ne akivaizdžia valdžia, o visų *sąjungininkų* kolektyvine diktatūra. Diktatūra be titulo, be įvardijimo, be viešosios teisės, ir juo labiau galima, kad nebus visiškai panaši į valdžią.“ Taip susirėmė dvi darbininkų revoliucijos *ideologijos*, išsakančios iš dalies teisingą kritiką, bet netenkančios vienybės su istoriniu mąstymu ir save įteisindamos kaip ideologines *valdžias*. Tokios galingos organizacijos kaip vokiečių socialdemokratija ir Iberijos anarchistų federacija ištikimai tarnavo vienai ar kitai iš šių ideologijų, bet rezultatas visur buvo visiškai kitoks nei norėta.

92

Į proletariato revoliuciją žiūrėti kaip į *betarpiškai esančią* tuo pačiu metu reiškia tikros anarchistinės kovos didybę ir silpnumą (nes atskirais jos atvejais anarchistų judėjimo pretenzijos lieka juokingos). Iš istorinio mąstymo apie šiuolaikinių klasių kovas kolektyvinis anarchizmas išsaugo tik išvadas ir absoliutus tų išvadų reiklumas taip pat pasireiškia kaip nevaržomas metodo niekinimas. Taip jo kritika dėl *politinės kovos* lieka neapibrėžta tada, kai jo ekonominės kovos pasirinkimas patvirtinamas tik veikiant iliuzijai tos galutinės išeities, kuri šioje žemėje buvo iššaukta vienu sykiu visuotinio maišto ar sukilimo dieną. Anarchistai *turi įgyvendinti tam tikrą tikslą*. Anarchizmas *vis dar yra ideologinis* valstybės ir klasių, tai yra

atskiros ideologijos pačių visuomeninių sąlygų neigimas. Kaip tik *grynosios laisvės ideologija* viską sulygina ir pašalina bet kokią istorinio blogio idėją. Dėl šio požiūrio aspekto, suvienijusio visus atskirus poreikius, anarchizmas nusipelnė parodyti gyvuojančių sąlygų atsisakymą dėl gyvenimo visumos, o ne dėl privilegijuotos kritinės specializacijos; bet ši jungtis, vertinama kaip absoliutas atsižvelgiant į individualų įgeidį, dar prieš efektyvų jos įgyvendinimą taip pat pasmerkė anarchizmą pernelyg lengvai konstatuojamam nenuoseklumui. Kiekvienoje kovoje anarchizmas turi tik kartoti ir vis įpainioti tą pačią paprastą visuotinę išvadą, nes ši pirmoji išvada nuo pat pradžios buvo tapatinama su visiška judėjimo baigtimi. Todėl Bakuninas, palikdamas Juros federaciją, galėjo rašyti: „Per paskutiniuosius devynerius metus mes su Internacionalu priešaky išrutuliojome daugiau idėjų nei jų reikėtų išgelbėti pasauli, jei tik idėjos galėtų jį išgelbėti, ir metu iššūkį tam, kad ir kas jis būtų, kuris sugalvotų naują idėją. Dabar metas ne idėjoms, o faktams ir veiksams.“ Be abejo, ši samprata proletariato istorinio mąstymo erdvėje saugo tą įsitikinimą, kad sumanymai turi tapti praktiški, bet ji atsiriboja nuo istorinės aplinkos, manydama, kad šio perėjimo į praktikos pusę tapačios formos jau yra atrastos ir nebesikeis.

Anarchistai, aiškiai išsiskiriantys iš darbininkų judėjimo visumos savo ideologiniais įsitikinimais, vėliau tarp savęs

pasiskirstys vaidmenimis, sukurdami palankią dirvą neformaliai viešpatauti visoje anarchistų organizacijoje ir tarp jų pačių ideologijos skleidėjų ir gynėjų, gabesnių specialistų, vadovaudamiesi visuotine taisykle, kad jų intelektualinė veikla labiausiai siūlosi repetuoti keletą galutinių tiesų. Ideologinė pagarba vieningumui priimant sprendimus toje pačioje organizacijoje sudarė palankias sąlygas pirmiausia nekontroliuojamai valdžiai, *laisvės specialistams*; o revoliucionieriškas anarchizmas iš išsilaisvinusios tautos laukia tokios paties ir tomis pačiomis priemonėmis pasiektos vienybės. Be to, atsisakymas įvertinti sąlygų priešpriešą tarp esamai kovai formuojamos mažumos ir laisvų individų visuomenės tik sustiprino nepertraukiamą anarchistų atsiskyrimą nuo masių visuotinio apsisprendimo momentu, kaip tai parodo nesibaigiantys anarchistiniai, bet riboto užmojo ir vietoje numalšinti sukilimai Ispanijoje.

94

Daugiau ar mažiau aiškiai autentiško anarchizmo palai-koma iliuzija yra neišvengiama ir nuolatinė sąlyga revoliucijos, kuri akimirksniu įvykusi turi suteikti pagrindą ideologijai ir nuo ideologijos atsietam praktiniam organizavimui. 1936 m. anarchizmas realiai vykdė socialinę revoliuciją ir pateikė patį pažangiausią kada nors buvusį proletariato valdžios modelį. Šiomis aplinkybėmis reikia pažymėti, kad, viena vertus, visuotinio sukilimo signalas buvo duotas armijos perversmo, kita vertus, tiek, kiek ši revoliucija buvo neužbaigta pirmosiomis

dienomis dėl to, kad frankistų valdžia, gaunanti stiprią paramą iš užsienio, viešpatavo pusėje šalies teritorijos tuo metu, kai tarptautinio proletarinio judėjimo likučiai buvo jau nugalėti, ir dėl to, kad išliko buržuazinės jėgos ir kitos valstybinės darbininkų partijos, remiančios Respubliką, tiek anarchistų organizuojamas judėjimas parodė, kad ne tik negali išplėsti pūsėtinių revoliucijos pergalių, bet ir jų apginti. Pripažinti jų vadai tapo ministrais ir buržuazinės valstybės įkaitais, kurie žlugdė revoliuciją, kad būtų pralaimėtas pilietinis karas.

95

II Internacionalo „ortodoksinis marksizmas“ yra mokslinė socialistinės revoliucijos ideologija, kuri bet kurią savo tiesą tapatina su objektyviu ekonomikos procesu ir su šios būtinybės pripažinimo tarp darbininkų klasės narių, išmokytų susitelkti, pažanga. Ši ideologija atgauna pasitikėjimą eidama pedagoginio įrodinėjimo, kuris apibūdino utopinį socializmą, keliu, bet buvo lydimas *kontempliatyvaus* santykio su istorijos eiga. Vis dėlto tokia nuostata netenka visuotinės istorijos hėgeliškos apimties, kaip kad netenka visumos nepajudinamo paveikslo utopistinės kritikos erdvėje (aukščiausiu laipsniu Fourierio kritikoje). Dėl tokios mokslinės nuostatos, kuri negalėjo padaryti mažiau, nei atkurti etinių pasirinkimų simetriją, kyla Hilferdingo kvailystės, kada jis tvirtina, kad socializmo pripažinimo būtinybė nesuteikia „jokios nuorodos į praktinę nuostatą, kurią reikia priimti. Nes viena yra pripažinti būtinybę, kita – šiai

būtinybei pasitarnauti“ (*Finansinis kapitalas*). Nepripažinusieji, kad vienintelis istorinis mąstymas Marxui ir revoliuciniam proletariatui *niekuo nesiskyrė nuo praktinės nuostatos, kurią reikia priimti*, turėjo kaip įprasta tapti praktikos, kurią jie tuo pačiu metu buvo priėmę, aukomis.

96

Socialdemokratinės organizacijos ideologija atidavė valdžią į darbininkų klasę auklėjusių *mokytojų* rankas, o priimtina organizavimo forma atitiko šį pasyvų mokymą. II Internacionalo socialistų dalyvavimas politinėse ir ekonominėse kovose, žinoma, buvo apibrėžtas, bet visiškai *nekritiškas*. Ši kova buvo vykdoma *revoliucinės iliuzijos* vardu atsižvelgiant į aiškiai *reformistinę* praktiką. Taip revoliucinė ideologija turėjo būti sudaužyta į šipulius pačios sėkmės tų, kurie ją skleidė. Judėjimo dalyvių ir žurnalistų atskyrimas įtraukė į buržuazinį gyvenimo būdą tuos, kurie jau ir taip buvo užverbuoti iš buržuazinių intelektualų sluoksnio. Tuos, kurie buvo užverbuoti nuo pramonės darbininkų kovų meto ir iš jų pašalinti, profsąjungos biurokratija pavertė makleriais, pardavinėjančiais darbo jėgą kaip prekę už atitinkamą kainą. Tam, kad jų veikla visiems išsaugotų kažką revoliucionieriška, reikėjo, kad kapitalizmas savo laiku negalėtų *pakelti* ekonomine prasme to reformizmo, kurį jis politiškai toleravo formalios agitacijos metu. Štai tokį nesuderinamumą užtikrino jų mokslas ir jį nuolat neigė istorija.

Kadangi Bernsteinas buvo labiausiai nuo politinės ideologijos atitolęs ir aiškiausiai su buržuazinio mokslo metodologija susijęs socialdemokratas, garbingai norėjęs parodyti šios prieštarnos tikrovę – išsiversdamas be revoliucinės ideologijos tai taip pat pademonstravo ir reformistinis anglų darbininkų judėjimas – ir vis dėlto ši prieštara galutinai turėjo būti įrodyta tik pačios istorijos raidos. Nors Bernsteinas ir buvo kupinas iliuzijų, neigė, kad kapitalistinės gamybos krizė kažkaip stebuklingai privers veikti prieš savo pačių valią socialistus, kurie norėjo paveldėti istoriją tik tokiu šventai įteisintu keliu. Gilus visuomeninis sukrėtimas, kilęs Pirmojo pasaulinio karo metu ir buvęs vaisingas formuojant sąmonę, du kartus įrodė, kad socialdemokratinė hierarchija neauklėjo revoliucionieriškai ir vokiečių darbininkų jokių būdu *nepavertė teoretikais*: iš pat pradžių, kai didžioji partijos dauguma buvo imperialistinio karo šalininkai, ir paskui, kai po pralaimėjimo ji sutriuškino revoliucionierius spartakistus. Buvęs darbininkas Ebertas vis dar tikėjo nuodėme, nes jis prisipažino nekenčiąs revoliucijos „kaip nuodėmės“. Ir tas pats vadas pasirodė esąs geras pranašas *socialistinės reprezentacijos*, kuri šiek tiek vėliau turėjo tapti visišku Rusijos ir kitų šalių proletariato priešu, nusakydamas tikslią šio naujo susvetimėjimo programą: „Socializmas reiškia daug dirbti“.

Leninas kaip mąstytojas marksistas tebuvo nuoseklus ir *ištikimas kautskistas**, pritaikęs šio „ortodoksinio marksizmo“ revoliucinę ideologiją rusų sąlygoms, kurios neleido pasireikšti reformistinei praktikai – užtat ją taikė II Internacionalas. *Išorinė* proletariato vadovybė, veikianti remdamasi pagrindinės drausmingos partijos priemonėmis, paklūstanti intelektualams, virtusiems „profesionaliais revoliucionieriais“, Rusijos sąlygomis tampa profesionali grupuotė, kuri nenori sudaryti sandėrio nė su viena kapitalistinės visuomenės vadovaujančia grupe (tarp kita ko, politinis caro režimas nesugebėjo pasiūlyti tokios išeities, kurios pagrindu kuriama nauja buržuazinės valdžios stadija). Taigi ji tampa visuomenės *visagalės vadovybės profesionalia grupe*.

Ideologinis autoritarinis bolševikų radikalizmas pasiklido po visą pasaulį kartu su karu ir tarptautinės socialdemokratijos žlugimu prieš karą. Kruvina darbininkų judėjimo demokratinių iliuzijų pabaiga visą pasaulį pavertė Rusija, o bolševizmas, įsiviešpatavęs per pirmąją revoliucinę lūžį, kurį

* Karlas Kautsky (1854–1938) – austrų politikas, Engelso sekretorius, griežtas marksistas, išleidęs 3-įjį Kapitalo tomą. Jis pasipriešino Bernsteino revizionizmui, paskui ir bolševikams (*vert. past.*).

iššaukė šio laikmečio krizė, pasiūlė visų šalių proletariatui savo hierarchinį ir ideologinį modelį – su valdančia klase „kalbėti rusiškai“. Leninas priekaištavo II Internacionalui ne už tai, kad jis yra revoliucinė *ideologija*, o už tai, kad jis nustojo ja būti.

100

Tas pats istorinis momentas, kada bolševizmas triufavo po kovos *už save patį* Rusijoje ir kada socialdemokratija pergalingai kovėsi *už senąją pasaulį*, žymi išbaigtos daiktų tvarkos gimimą, tvarkos, kuri glūdi šiuolaikinio spektaklio viešpatavimo šerdyje: *darbininkų atvaizdavimas* yra radikaliai priešingas jų klasės esmei.

101

„Visų ankstesnių revoliucijų metu, – 1918 m. gruodžio 21 d. *Rote Fahne* rašė Rosa Luxemburg, – kovotojai grūmėsi atvirais veidais – klase prieš klasę, programa prieš programą. Dabartinės revoliucijos metu senosios tvarkos gynėjai prisistato ne kaip valdančiosios klasės, bet nešdami „socialdemokratų partijos“ vėliavą. Jei pagrindinis klausimas būtų buvęs iškeltas atvirai ir garbingai: kapitalizmas ar socializmas, – be jokios abejonės, šiandien pagrindinei proletariato masei nebūtų galimi jokie svyravimai.“ Taip keletą dienų prieš žlugimą radikaliai vokiečių proletariato srovė atskleidė naujųjų sąlygų, kurios

buvo kuriamos viso ankstesniojo proceso metu, paslaptį (prie kurio darbininkų klasės atstovavimas labai daug prisidėjo): esančios tvarkos gynimo organizavimas yra teatrališkas, visur glūdi visuomeninio valdymo regimybės, kur joks „pagrindinis klausimas“ negali būti iškeliamas „atvirai ir garbingai“. Šioje stadijoje revoliucionieriškas proletariato atstovavimas vienu metu tapo visuotinio visuomenės suklastojimo svarbiausiu veiksmu ir pagrindine išdava.

102

Pagal bolševikų modelį sukurta proletariato organizacija, gimusi iš Rusijos atsilikėliškumo ir iš to, kad prieš revoliucinę kovą pažengusių šalių darbininkų judėjimas iš jos pasitraukė, susidūrė su rusiško atsilikėliškumo erdvėje tarpstančiomis visomis sąlygomis, šią organizavimo formą paverčiančiomis priešrevoliuciniu žlugdymu, kurį ši forma nesąmoningai slėpė savo užuomazgoje. O pakartotinas Europos darbininkų klasės atsisakymas kovoti su 1918–1920 m. šūksniu *Hic Rhodus, hic salta*, atsisakymas, kuris visiškai sužlugdė savo radikaliąją mažumą, sudarė sąlygas laisvai plėtotis šiam procesui ir suteikė galimybę rasti melagingai išdava, kuri pasaulio akivaizdoje pasireiškė kaip vienintelė proletariško judėjimo išeitis. Valstybinio monopolio ginti ir atstovauti darbininkų valdžiai užgrobimas, įteisinęs bolševikų partiją, privertė ją tapti tuo, kuo ji ir buvo: proletariato savininkų partija, iš esmės panaikinusia buvusias nuosavybės formas.

Visos carizmo žlugimo prielaidos, apmąstomos teoriniuose ir visada nevaisinguose bei 20 metų besitęsiančiuose skirtingų Rusijos socialdemokratijos kryptų debatuose, kur nusakomas buržuazijos silpnumas, valstiečių daugumos spaudimas, sprendžiamasis susitelkusio ir kovingo, bet mažumą šalyje sudarančio proletariato vaidmuo, pagaliau praktinėje plotmėje pateikia savąją išeitį, atsižvelgiant į hipotezėse nepateiktą rodiklį: proletariatą valdžiusi revoliucinė biurokratija, užgrobdama valstybę, visuomenei primetė naują klasinį viešpatavimą. Griežtai buržuazinė revoliucija buvo neįmanoma; „demokratinė darbininkų ir valstiečių diktatūra“ buvo beprasmė; proletarinė tarybų valdžia vienu metu negalėjo atsilaikyti prieš savininkišką valstiečių klasę, nacionalinę ir tarptautinę baltagvardiečių reakciją ir savo pačios paviešintą ir atitolusį atstovavimą remiantis darbininkų partija su joje esančiais vienvaldžiais valstybės, ekonomikos, išraiškos būdų ir greitai laiku minties šeimnininkais. Trockio ir Parvuso nenutrūkstančios revoliucijos teorija, prie kurios iš tiesų 1917 m. balandį prisijungė ir Leninas, buvo vienintelė, kuriai buvo lemta tapti teisinga visuomeniniu buržuazijos išsivystymo požūriu atsilikusioms šalims, bet tik įvedus tą nežinomą veiksnį, kuriuo buvo biurokratijos klasės valdžia. Daugybėje bolševikų valdybos ginčų glūdinčią nuostatą, kad diktatūra turi būti sutelkta ideologinio elito rankose, nuosekliausiai gynė Leninas. Jis kiekvieną kartą savo priešininkų akivaizdoje buvo teisus tuo, kad palaikė sprendimą, įtrauktą į ankstesnius

absoliučios mažumos valdžios rinkimus: demokratija, kurios *valstybiškai* atsakoma valstiečiams, turėtų būti atsakoma ir darbininkams, o tai reiškia, kad ją reiktų atsakyti profsajungų komunistų vadovams ir visai partijai, o galų gale ir partijos hierarchinei viršūnei. Per X suvažiavimą, kada Kronštato taryba buvo sumušta armijos ir apipilta šmeižtu, Leninas prieš kai kuriuos biurokratus, susitelkusius „Darbininkų opozicijoje“, paskelbė tą išvadą, kurios logiką Stalinas praplės iki tobulo pasaulio padalinimo: „Čia ar ten – su šautuvu, o ne su opozicija... Užtenka mums tos opozicijos.“

104

Biurokratija, likusi vienintelė *valstybės kapitalizmo* savininkė, iš pradžių įtvirtino savo valdžią šalies viduje, sudariusi laikiną sąjungą su valstietija, o po Kronštato, „naujosios politinės ekonomikos“ laikais, pasinaudodama darbininkais, įregistruotais į III Internacionalo biurokratinių partijų gretas, kaip rusų diplomatijos pagalbine jėga apgynė ją už šalies ribų, norėdama sužlugdyti bet kokią revoliucinį judėjimą ir palaikyti buržuazines vyriausybėmis, kurių pagalbos ji tikėjosi tarptautinėje politinėje arenoje (Kuomintango valdžia Kinijoje 1925–1927 m., Liaudies Frontas Ispanijoje ir Prancūzijoje ir kt.). Bet biurokratinė visuomenė turėjo siekti pati save galutinai suformuoti, besiremddama teroru, nukreiptu prieš valstietiją, kad pačiu brutaliausiu būdu istorijoje būtų sukauptas pirminis kapitalas. Ši Stalino epochos industrializacija tikrovę pateikia

kaip paskutiniąją po *biurokratijos*: ji yra ekonominės valdžios tąsa, prekinės visuomenės esmės išsaugojimo garantas, kada darbas tampa preke. Tai įrodo, kad nepriklausoma ekonomika viešpatuoja visuomenėje tiek, kad dėl savo pačios tikslų iš naujo sukurtų jai reikalingą klasinį viešpatavimą; kitaip tariant, buržuazija sukūrė autonominę galią, kuri kol ši autonomija egzistuoja, gali apsieiti be buržuazijos. Totalitarinė biurokratija, Bruno Rizzi supratimu, nėra „paskutinioji savininkiška klasė istorijoje“, o tik prekinės ekonomikos *pakaitalo valdančioji klasė*. Privati silpstanti kapitalistinė nuosavybė pakeičiama supaprastintu, ne tokiu įvairiarūšiu subproduktu, sutelktu ties kolektyvine biurokratinės klasės nuosavybe. Ši neišplėtotą valdančiosios klasės forma taip pat nusako neišplėtotą ekonomiką; ir nėra kitos perspektyvos kaip tik šią vėluojančią plėtrą primesti tam tikriems regionams. Kaip tik darbininkų partija, įkurta pagal buržuazinį visuomenės suskirstymo modelį, ir aprūpino hierarchiniais valstybiniais kadrais šią papildomą valdančiosios klasės laidą. Antonas Ciliga Stalino kalėjime pažymėjo, kad „techniniai organizacijos klausimai, pasirodo, yra socialiniai klausimai“ (*Leninas ir Revoliucija*).

105

Revoliucinė ideologija – tai *atskirtojo sąryšis*, kurio pačia intensyviausia savanoriška pastanga yra leninizmas, išsaugantis sugebėjimą valdyti jį atstumiančią tikrovę, su stalinizmu *sugrįžta prie savo nerišlumo tiesos*. Šiuo momentu ideologija

nebėra ginklas, o tikslas. Melas, kuriam nebeprieštarujama, tampa pamišimu. Tikrovė kaip ir tikslas ištirpsta ideologinėje totalitarinėje propagandoje: viską, ką ji sako, viskas taip ir yra. Taip reiškiasi vietinis spektaklio primityvizmas, kurio vaidmuo plėtojant pasaulinį spektaklį vis dėlto yra pagrindinis. Šioje erdvėje įsikūnijusi ideologija ekonomiškai nepakeitė pasaulio kaip kad pertekliaus stadiją pasiekęs kapitalizmas, – ji tik policiškai pakeitė *suvokimą*.

106

Valdžioje esanti ideologinė totalitarinė klasė yra apvers-to pasaulio valdžia: kuo ji stipresnė, tuo labiau ji tvirtina, kad jos nėra, o jos jėga pirmiausia tarnauja tam, kad būtų tvirtinama jos nebuvimas. Ji yra kukli šiuo vieninteliu atžvilgiu, nes jos oficialusis nebuvimas turi taip pat sutapti su istorinės raidos *nec plus ultra*, ir tuo pačiu metu mes turime būti dėkingi už jos neklaidingą vadovavimą. Visur rodoma biurokratija turi būti sąmonei *nematoma klasė*, taip visas visuomeninis gyvenimas tampa pamišėliškas. Iš šios esminės prieštaros ir išplaukia visuomeninis visiško melo organizavimas.

107

Stalinizmas buvo siaubo viešpatija, nukreipta prieš pačią biurokratinę klasę. Šios klasės valdžią kuriantis terorizmas

turi taip pat ir smogti šiai klasei, nes ji neturi jokio juridinio užtikrinimo, jokios pripažintos egzistencijos kaip savininkiška klasė, kurią ji galėtų išplėsti iki kiekvieno iš jo narių. Jos tikroji nuosavybė yra paslėpta ir ji tapo savininkiška tik dėl suklaidintos sąmonės. Suklaidinta sąmonė savo absoliučią valdžią išsaugo tik remdamasi absoliučiu terorizmu, kur galiausiai pradingsta bet kokia tikroji paskata. Valdžioje esančios biurokratinės klasės nariai turi teisę valdyti visuomenę tik kolektyviai kaip esminio melo dalyviai, nes reikia, kad jie atliktų socialistinę visuomenę valdančio proletariato vaidmenį, kad jie būtų ideologinės neištikimybės scenarijui ištikimi aktoriai. Bet veiksmingas dalyvavimas šioje melagingoje būtyje turi save pripažinti kaip teisingą dalyvavimą. Joks biurokratas negali asmeniškai apsaugoti savo teisės į valdžią, nes patvirtinti, kad jis yra proletarinis socialistas reikštų pasirodyti kaip biurokrato priešingybei, o patvirtinti, kad jis yra biurokratas, neįmanoma, nes oficialioji biurokrato tiesa reiškia nebūti. Vadinas, kiekvienas biurokratas visiškai priklauso nuo ideologijos *pagrindinės garantijos*, pripažįstančios *visų biurokratų, kurių ji nesunaikina kolektyvų dalyvavimą formuojant jos „socialistinę valdžią“*. Jei visi iki vieno biurokratai sprendžia viską, jų klasės vienybė gali būti užtvirtinta tik tada, kai jų teroristinė valdžia sutelkiama į vieną asmenį. Šiame asmenyje glūdi vienintelė *valdžioje* slypinti praktinė melo tiesa: gali nustatyti neginčytinas valdžios ribas, kurios nuolat yra keičiamos. Stalinas be jokių svarstymų nusprendžia, kas galutinai yra valdantysis biurokratas, tai yra kas turi būti vadinamas „proletaru valdžioje“, o kas „išdaviku, Mikado ir Wall Streeto samdiniu“. Biurokratiniai atomai jų

teisės bendrąją esmę suranda tik Stalino asmenyje. Stalinas yra tas pasaulio valdovas, kuris save vertina kaip visagalią asmenį, kurio sąmonei neegzistuoja aukštesnis už jį protas. „Pasaulio valdovas turi veiksmingą sąmonę to, kas jis pats yra – universali veiksmingumo galia, pasireiškianti griaušančioje prievartoje, kurią jis nukreipia prieš jo pavaldinių Aš, oponuojantį jo asmeniui“. Tuo pačiu metu, kai jis yra galia, apibūrinanti viešpatavimo erdvę, jis yra „šią erdvę ardanti galia“.

108

Kai dėl absoliučios valdžios turėjimo absoliučia tapusi ideologija iš dalinio pažinimo persikeitė į totalitarinę melą, istorinis mąstymas buvo sunaikintas taip tobulai, kad pati istorija daugiausia patirties prisodrinto žinojimo lygiu nebegali egzistuoti. Biurokratinė totalitarinė visuomenė gyvuoja amžinoje dabartyje, kur viskas, kas atsitinka, egzistuoja jai vien kaip jos priežiūrai priimtina erdvė. Jau Napoleono suformuluotas principas „monarchiškai valdyti prisiminimų energiją“ visiškai įsikūnijo amžinoje manipuliacijoje praeitimi ir ne tik reikšmių, bet ir faktų srityje. Tačiau šio išlaisvinimo iš bet kokios istorinės tikrovės kaina yra racionalaus santykio, būtino kapitalizmo istorinei visuomenei, praradimas. Mes žinome, ko buvo vertas rusų ekonomikai pamišėliškos ideologijos mokslinis pritaikymas, vien tik pažvelgus į Lysenkos apgavystę. Ši totalitarinės biurokratijos, valdančios pramoninę visuomenę, priešara tarp jos racionalumo poreikio ir racionalumo atsisakymo taip pat

yra vienas iš jos pagrindinių trūkumų palyginti su normalia kapitalistine raida. Taip pat kaip biurokratija negali išspręsti žemės ūkio klausimo, ji nusileidžia kapitalizmui ir pramoninės gamybos srityje, kur viskas planuojama valdingai, remiantis nerealumu ir visuotiniu melu.

109

Revoliucinis darbininkų judėjimas tarp dviejų karų buvo sužlugdytas Stalino biurokratijos ir iš Rusijos eksperimentinės totalitarinės partijos savo organizavimo formą pasiskolinusio fašistinio totalitarizmo jungtinių veiksmų. Fašizmas pasireiškė radikalia buržuazinės ekonomikos, kuriai grėsė proletarinė krizė ir žlugimas, gynyba, jis buvo *apgulos būklė* kapitalistinėje visuomenėje, dėl kurios ši visuomenė save gelbsti ir tučtuoju atsiduoda pirminei racionalizacijai, priversdama valstybę vi-sose srityse kištis į jos valdymą. Bet tokia racionalizacija pati apsunkinama milžinišku savųjų priemonių neracionalumu. Nors fašizmas ir buvo nukreiptas ginti pagrindinius konservatyvia tapusios buržuazijos principus (šeima, nuosavybė, moralinės nuostatos, nacija), suvienydamas smulkiają buržuaziją su bedarbiais, pakvaišusiais dėl krizės ar nuviltais socialistinės revoliucijos bejėgiškumo, jis nėra iš esmės ideologiškas. Jis atsiduoda tam, kas jis yra: prievartinis atgimimas *mito*, reikalaujančio dalyvauti bendruomenėje, apibrėžiamoje archainėmis tariamomis vertybėmis – rase, krauju, vadu. Fašizmas yra *technologškai aprūpintas archaiškumas*. Mito iškreiptas jo *pakaitalas* atkuria-

mas pačių moderniausių priemonių, pateikiančių atitinkamas sąlygas ir iliuziją, parodomajame kontekste. Taip jis tampa vienu iš veiksmų, formuojančių modernų spektaklį, kaip ir jo dalyvavimas žlugdant senąjį darbininkų judėjimą jį paverčia viena iš galių, kuriančių esamą visuomenę. Jei jau ir fašizmas tapo *pačia brangiausia* kapitalistinės tvarkos išsaugojimo forma, jis, pašalintas racionalesnių ir stipresnių šios tvarkos formų, turėjo tvarkingai palikti avansceną, kurią užėmė didieji kapitalistinių valstybių personažai.

110

Kai rusų biurokratijai pagaliau pavyko ištrinti buržuazinės nuosavybės, kliudžiusios jai valdyti ekonomiką, pėdsakus, išvystyti ją dėl savo paties reikmių ir tapti pripažintai tarp didžiųjų užsienio valstybių, ji panoro tyliai ramiai naudotis savo paties pasauliu ir pašalinti tą despotiškumo dalį, kuri buvo nukreipta prieš ją pačią: ji pasmerkia stalinizmą, kurį ji ir pagimdė. Bet toks pasmerkimas vis tiek lieka stalininis, despotiškas, nepaaiškinamas ir be pertrūkio taisomas, nes jo *kilmės ideologinis melas niekada negali būti atskleistas*. Taip biurokratija negali išsilaivinti nei kultūriniu, nei politiniu atžvilgiu, nes jos kaip klasės egzistencija priklauso nuo jos ideologinio monopolio, kuris su visu savo svoriu yra vienintelis jo nuosavybės dokumentas. Ideologija, žinoma, neteko aistros teigti savo pozityvumą, bet tai, kas gyvuoja joje kaip abejingas niekšiškumas, vis dar atlieka represyvinį vaidmenį, draudžian-

tį bet kokią mažiausią konkurenciją ir nelaisvėje laikantį min- ties pilnatvę. Taigi biurokratija susaistyta su ideologija, kuria niekas nebetiki. Tai, kas buvo pagrįsta teroru, tapo juokinga, bet pati pajuoka gali išsilaikyti tik išsaugodama užnugaryje terorizmą, kurio ji norėtų atsikratyti. Taigi net tada, kai biu- rokratija trokšta pademonstruoti, kad yra pranašesnė už ka- pitalistinį pasaulį, ji prisipažįsta esanti kapitalizmo *vargšė giminaitė*. Taip pat kaip jos veiksminga istorija prieštarauja jos teisei, o storžieviškas nemokšiškumas – jos mokslinėms pretenzijoms, jos sumanymas varžytis su buržuazija kuriant prekinę gausą supančiojamas dėl to, kad tokia gausa savyje slepia jos *savaime suprantamą ideologiją*, ir yra įprastai lydima be galo išplėstos nepaprastos ir apgaulingos pasirinkimo laisvės, tariamos laisvės, kuri lieka nesutaikoma su biurokratine ideo- logija.

111

Dabartiniu plėtros etapu biurokratijos teisė į ideologijos nuosavybę jau eizėja ir tarptautinėje arenoje. Valdžia, kuri tau- tinių pagrindų įsikūrė kaip iš esmės tarptautinis modelis, turi sutikti su tuo, kad ji nebegali reikalauti išsaugoti savo mela- gingos vienybės už kiekvienos tautinės sienos ribų. Nevieno- da ekonominė plėtra, su kuria susidūrė skirtingi biurokratijos tipai, turėdami konkurencinių interesų, ir kuriems pavyko savo valdžioje išlaikyti jų „socializmą“ už vienos šalies ribų, lėmė viešą ir visišką rusų melo ir kinų melo susidūrimą. Nuo šio

momento kiekviena valdžioje esanti biurokratija ar kiekviena totalitarinė partija, pretenduojanti į valdžią ir po stalininio laikotarpio gyvuojanti keliose nacionalinėse darbininkų klasėse, privalo toliau eiti savo keliu. Pasaulio biurokratinės mistifikacijos sąjungos susiskirstymas, prisidėdamas prie vidinio neigimo apraiškų, kurios pirmą kartą pasauliui atsiskleidė darbininkų sukilimu Rytų Berlyne, iškeldamas biurokratams savo reikalavimą, kad būtų sukurta „metalurgų vyriausybė“, ir kurios jau vieną kartą buvo įsiliejusios į darbininkų tarybų valdžią Vengrijoje, galų gale yra pats nepalankiausias dabartinės kapitalistinės plėtotės veiksnys. Buržuazija dabar praranda priešininką, kuris ją objektyviai palaikė ir iliuziškai suvienodino bet koki egzistuojančios tvarkos neigimą. Toks reginiško darbo padalijimas tampa baigtinis, kai savo ruožtu pasidalija tariamas revoliucinis vaidmuo. Darbininkų judėjimo suardymo elementas suirs pats.

112

Lenininė iliuzija dabar remiasi tik į skirtingas trockininkų sroves, kur proletariško sumanymo tapatumas su ideologijos hierarchine organizacija tvirtai pergyvena visų jos rezultatų patirtį. Distancija, atskirianti trockizmą nuo dabartinės visuomenės revoliucinės kritikos, taip pat sukuria garbingą distanciją, kurios jis laikosi atsižvelgdamas į buvusias apgaulingas pozicijas, kai jos buvo panaudotos realioje kovoje. Iki 1927 m. Trockis iš esmės liko solidarus su aukštąja

biurokratija, siekdamas visiškai ją užvaldyti ir norėdamas, kad ji atgaivintų tikrą bolševikinį judėjimą už valstybės ribų (mes žinome, kad šiuo metu norėdamas padėti nuslėpti garsųjį „Lenino testamentą“, jis netgi šmeižikiškai atsižadėjo savo pasekėjo Maxo Eastmano, kuris tą testamentą viešai buvo paskelbęs). Trockis buvo pasmerktas dėl savo esminės perspektyvos, nes tada, kai biurokratija dėl savo veiklos vaisių suvokė save kaip šalies viduje veikiančią kontrrevoliucinę klasę, jai teko rinktis veiksmingą kontrrevoliuciją ir už šalies ribų revoliucijos, *neva vykstančios šalies viduje*, vardu. Vėlesnė Trockio kova už IV Internacionalą slepia tą patį nenuoseklumą. Jis visą gyvenimą atsisakė pripažinti, kad biurokratija – tai atskiros klasės valdžia, nes antrosios rusų revoliucijos metu jis tapo besąlygišku bolševikinės organizavimo formos pasekėju. Kai Lukacasas 1923 m. parodė šioje formoje slypintį ir pagaliau atrastą tarpininkavimą tarp teorijos ir praktikos, kur proletarai nebėra įvykių, vykstančių jų organizacijoje, „*stebėtojai*“, o tie, kurie juos sąmoningai renka ir išgyvena, jis kaip bolševikų partijos tikrus nuopelnus įvardijo visa tai, kuo bolševikų partija *nebuvo*. Lukacasas, užsiimdamas išsamiu teoriniu darbu, buvo ir ideologas, kalbantis nuo proletariato judėjimo vulgariausia forma išsiskiriančios valdžios vardu, tikėdamas ir versdamas tikėti, kad jis pats su savo visa asmenybės sklaida yra šioje tarsi *jam priklausančioje* valdžioje. Tuo tarpu, kai vėliau atsiskleidė, kaip ši valdžia atsižada ir pašalina savo tarnus, Lukacasas, be galo ilgai atsižadėdamas savęs, grynai karikatūriškai demonstravo, su kuo tiksliai jis save tapatina: su jo paties ir to, ką jis palaikė knygoje *Istorija ir klasės sąmonė*, priešingybe. Lukacasas

geriau už visus patvirtina pagrindinę taisyklę, kuri įvertina visus šio amžiaus intelektualus: tai, ką jie *gerbia*, tiksliai atitinka jų pačių *niekingą* tikrovę. Vis dėlto Leninas nepasidavė tokio tipo iliuzijai dėl jo veiklos, nes jis pripažino, kad „politinė partija negali egzaminuoti savo narių, norėdama išsiaiškinti, ar egzistuoja priešara tarp jų pažiūrų ir partijos programos“. Tikroji partija, kurios išsvajotą portretą Lukacsas pateikė netinkamu laiku, buvo sutelkta tik dėl vienos aiškos ir dalinės užduoties – užgrobti valstybėje valdžią.

113

Kadangi dabartinio trockizmo neolenininė iliuzija visą laiką neigiamą šiuolaikinės kapitalistinės – tiek buržuazinės, tiek biurokratinės – visuomenės tikrovės, ji savaimingai surandą privilegijuotą jos pritaikymo dirvą formaliai nepriklausomose „atsilikusiose“ šalyse, kur bet kuriuo valstybinės ar biurokratinės iliuzijos variantu vietinės valdančiosios klasės sąmoningai manipuliuoja kaip *paprasciausia ekonominės plėtros ideologija*. Hibridiška šių klasių samplaika daugiau ar mažiau aiškiai susijusi su laipsniškumu atsižvelgiant į buržuazijos – biurokratijos spektrą. Jų žaidimas tarptautinėje arenoje su šiais dviem esamos kapitalistinės valdžios poliais lygiai taip pat kaip jų ideologinis kompromisas, ypač su islamu, išreiškiantis hibridišką jų socialinio pagrindo tikrovę, baigia pašalinti iš šio paskutiniojo ideologinio socializmo subprodukto visa, kas rimta, išskyrus policiją. Biurokratija gali su-

siformuoti vadovaudama ir tautinio išsivadavimo kovai, ir agrariniam valstiečių sukilimui – ir tada ji, kaip kad buvo Kinijoje, bando pritaikyti stalininį industrializacijos modelį visuomenėje, mažiau pažengusioje nei Rusijoje 1917 m. Industrializuoti naciją sugebanti biurokratija gali susiformuoti iš smulkiosios buržuazijos karinių kadro, užgrobiančių valdžią, kaip tai rodo Egipto pavyzdys. Tam tikrose vietose, kaip Alžyras, karo už nepriklausomybę pabaigoje biurokratija, susidariusi kaip pusiau valstybinė vadovybė kovų metu, ieško kompromisinio pusiausvyros taško, norėdama susilieti su silpna nacionaline buržuazija. Pagaliau buvusiose juodosios Afrikos kolonijose, kurios atvirai lieka susaistytos su vakarietiška, taigi amerikietiška ir europietiška, buržuazija, pastaroji dažniausiai susiformuoja tradicinių genčių vadų galios pagrindu – *per valstybės valdymą*: tose šalyse, kur užsienio imperializmas lieka tikruoju ekonomikos šeimininku, pasiekiamą stadiją, kada *kompradorai* kaip kompensaciją už vietinių produktų pardavimą gauna vietinės valstybės nuosavybę, nepriklausomą nuo vietinės daugumos, bet ne nuo imperializmo. Šiuo atveju kalbama apie dirbtinai suformuotą buržuaziją, kuri nesugeba kaupti, bet paprasčiausiai *eikvoja* vietinio darbo pridamosios vertės dalį, grąžinamą jai kaip globėjiskų valstybių arba monopolijų užsieninės pašalpos. Akivaizdus šių buržuazinių klasių nesugebėjimas atlikti įprastinių ekonominių buržuazijos funkcijų atveria tai, kad kiekviena iš jų susiduria su jėgos, pagrįstos daugiau ar mažiau vietinėms sąlygoms pritaikytu biurokratiniu modeliu ir norinčios užvaldyti buržuazijos palikimą, ardomąją veikla. Tačiau net biurokratijos

sėkmė įgyvendinant jos pagrindinį industrializacijos projektą neišvengiamai slepia jos istorinio pralaimėjimo perspektyvą: kaupdama kapitalą, ji telkia proletariatą ir kuria savo pačios paneigimą toje šalyje, kur jo dar nebuvo.

114

Sudėtingos ir siaubingos plėtros, pastūmėjusios klasinių kovų epochą į naujas sąlygas, metu pramoninių šalių proletariatas visiškai prarado patvirtinimą dėl savo nepriklausomos perspektyvos ir galų gale *savo iliuzijas*, bet ne savo būtį. Jis nėra sunaikintas. Jis išlieka nepalenkiamas ir gyvas šiuolaikinio kapitalizmo didėjančio susvetimėjimo erdvėje, nes jis milžiniška darbininkų, praradusių bet kokią valdžią naudotis savuoju gyvenimu, dauguma, kuri *nuo kada tai jiems žinoma*, save vėl apibrėžia kaip proletariatą, kaip veikiantį šioje visuomenėje neigimą. Šis proletariatas objektyviai sustiprinamas ir nykstančio valstietijos judėjimo, ir augančio gamybinio darbo, pritaikomo didžiajai daliai „paslaugų“ bei intelektualinių profesijų, logikos. Juk subjektyviai šis proletariatas dar yra atitolęs nuo savo klasinės praktikos sąmonės ir ne tik tarnautojų, bet ir darbininkų sluoksniuose, kurie dar tik atskleidžia pasenusios politikos negalią ir mistifikaciją. Vis dėlto kada proletariatas suvokia, kad jo paties išreikšta jėga prisideda prie kapitalistinės visuomenės stiprinimo ne tik jo darbu, bet ir profsąjungomis, partijomis ar valstybine galia, kurias jis sukūrė norėdamas išsilaisvinti, jis taip pat iš konkrečios

istorinės patirties suprantą, kad jis yra klasė, visiškai priešiška bet kokiam nusistovėjusiam pasireiškimui bei valdžios specializacijai. Jis lydi *revoliuciją, kuri negali nieko palikti savo pačios išorėje*, reikalavimą, kad dabartis nuolatos viešpatautų virš praeities, ir visišką atskyrimo kritiką – ir tai yra kaip tik tai, dėl ko jis savo veiksmu privalo rasti tapačią formą. Joks kiekybinis pagerėjimas brendant iš savojo skurdo, jokia hierarchinės integracijos iliuzija nėra tinkamas vaistas nuo jo nepasitenkinimo, nes proletariatas iš tiesų negali pripažinti nei dalinės neteisybės, kurią jis patyrė, nei atitinkamai *dalinės neteisybės ištaisymo*, nei daugybės šių neteisybių, o tik *visišką neteisybę* būti išsviestam į gyvenimo pakraštį.

115

Iš naujų nesuprantamų ir spektaklio rengimo sistemos klastojamų ženklų, besidauginančių labiausiai ekonomiškai išsivysčiusiose šalyse, jau galima padaryti išvadą, kad atsivėrė naujoji epocha: po pirmojo darbininkų pervesmo bandymo kaip tik *dabar žlugo kapitalistinis perteklius*. Kai Vakarų darbininkų antiprofsajunginės kovos numalšinamos pirmiausia pačių profsajungų ir kai jaunimo sukilėliškos grupės išsako pirmą neformalų protestą, kuriame neatidėliojant išreiškiamas senosios specializuotos politikos, meno ir kasdieninio gyvenimo atsisakymas, atsiveria dvi naujos gaivališkos kovos pusės, įgaunančios *kriminalinį* pobūdį. Tai ženklai, pranašaujantys antrąjį proletariato puolimą prieš klasinę visuomenę. Ir kai

šios vis dar sustingusios armijos pamesti vaikai vėl atsidurs šiame mūšio lauke, tapusiame kitokiu ir likusiame tokiu pačiu, jie seks paskui naują „generolą Luddą“, kuris šįkart juos nusiųs laužyti *leistino vartojimo mašinų*.

116

„Pagaliau atrasta tokia politinė forma, kuriai esant galėjo būti įgyvendintas ekonominis darbo išlaisvinimas“, šiame amžiuje ji įgavo aiškų pavidalą revoliucionieriškų darbininkų Tarybose, jose sutelkiant visas sprendimo ir vykdymo funkcijas ir sudarant sąjungą iš atsakingų eiliniams nariams ir bet kuriuo momentu atšaukiamų delegatų. Jų veiksminga egzistencija vis dar tebuvo greitas eskizas, tuojau pat sunaikintas skirtingų klasinę visuomenę gynusių jėgų, tarp kurių dažnai reikia įskaičiuoti ir jų pačių apgaulingą sąmonę. Pannekoekas teisingai pabrėžė tą faktą, kad darbininkų Tarybų valdžios išrinkimas greičiau „sukelia problemas“ nei suteikia išeičių. Bet ši valdžia yra kaip tik ta vieta, kur gali būti surasta tikra išeitis, kad proletariato revoliucijos problemos būtų išspręstos. Tai vieta, kur susijungia istorinės sąmonės objektyvios sąlygos, įgyvendinama tiesioginė aktyvi komunikacija, kur baigiasi specializacija, hierarchija ir atskyrimas, kur gyvuojančios sąlygos buvo transformuotos į „vienybės sąlygas“. Čia iš kovos prieš kontempliaciją gali gimti proletariškas subjektas: jo sąmonė tolygi praktiniam organizavimo būdai, kuriam ji pasiduoda,

nes ši sąmonė pati yra neatskiriama nuo nuoseklaus kišimosi į istoriją proceso.

117

Esant Sovietų valdžiai, kuri privalo tarptautiniu mastu išstumti bet kokią kitą valdžią, proletariato judėjimas yra savo paties gaminys, o šis gaminys ir yra pats gamintojas. Jis tikslas sau pačiam. Tiktai čia savo ruožtu paneigiamas reginiškas gyvenimo neigimas.

118

Tarybų atsiradimas buvo pati aukščiausia proletariško judėjimo realybė pirmajame amžiaus ketvirtyje, realybė, likusi nepastebėta ar iškreipta, nes ji išnyko kartu su likučiais judėjimo, kurį tuometinė istorinės patirties visuma paneigė ir sunaikino. Naujuoju proletariškos kritikos laiku šis rezultatas vėl atsiveria kaip vienintelis nugalėto judėjimo nenugalėtas punktas. Istorinė sąmonė, suvokianti, kad ji savyje talpina savo vienintelę egzistencijos aplinką, dabar gali ją pripažinti nebe periferijoje to, kas nyksta, o centre to, kas iškyla.

V

Laikas ir istorija

„O, džentelmenai, gyvenimas trumpas... Jei jau gyvenam, gyvenam tam, kad vaikščiotumėm ant karalių galvų.“

Shakespeare
(*Henrikas IV*)

Žmogus, „negatyvi būtis, *egzistuojanti* tik tiek, kiek ji naikina Būtį“, yra tapatus laikui. Žmogus, pasisavindamas savo paties prigimtį, lygiai taip pat užvaldo pasaulio raidos procesą. „Pati istorija yra svarbi gamtinės istorijos, gamtos tapsmo žmogumi dalis“ (Marxas). Ir atvirkščiai, ši „gamtinė istorija“ neturi kitos veiksmingos egzistencijos kaip tik tą, kuri priklauso nuo žmogaus istorijos eigos, tos vienintelės dalies, atkuriančios šią istorinę visumą kaip šiuolaikinis teleskopas, kurio veikimo spindulys *pačiu laiku* pagauna ūkų pasitraukimą į visatos periferiją. Istorija visada egzistavo, bet ne visada pasireiškėdama savo istorine forma. Žmogaus susaistymas su laiku, toks susaistymas, kuris išsipildo tarpininkaujant visuomenei, yra tolygus laiko sužmoginimui. Nesąmoningas laiko judėjimas pasireiškia ir *tampa tikras* istorinėje sąmonėje.

Išties istorinis judėjimas, kad ir koks jis *būtų užslėptas*, prasideda lėtai ir neįjuntamai formuojantis „tikrajai žmogaus prigimčiai“, tai „prigimčiai, kuri gimsta žmogaus istorijoje – kuriančiame žmonių visuomenės veiksmė“, bet net jei visuomenė, užvaldžiusi techniką ir kalbą, tapo savo pačios istorijos gaminiu, ji suvokia tik nenutrūkstančią dabartį. Šioje visuomenėje bet koks pažinimas, apibrėžtas pačių seniausių narių atmintimi, visada saugomas *gyvųjų*. Nei mirtis, nei dau-

ginimasis nesuprantami kaip laiko dėsnis. Laikas lieka nejudantis kaip uždara erdvė. Kai sudėtingesnė visuomenė pasiekia laiko sąmonę, ji stengiasi verčiau jį paneigti, nes ji laike išvelgia ne tai, kas praeina, o tai, kas sugrįžta. Statiška visuomenė tvarko laiką atsižvelgdama į savo betarpišką gamtos patirtį pagal *cikliško* laiko modelį.

127

Cikliškas laikas viešpatauja klajoklių patirtyje, nes bet kuriuo jų persikėlimo momentu jiems atsiveria tos pačios sąlygos. Hegelis pažymi, kad „nomadų klajonės yra tik formališkos, nes jos apibrėžiamos vienodomis erdvėmis“. Visuomenė, įsikūrusi vienoje vietovėje, erdvei suteikia turinį atsižvelgdama į individualizuotų vietų sutvarkymą ir dėl to taip pat lieka uždaryta šios vietovės viduje. Laikiškas sugrįžimas į panašias vietas dabar yra grynas laiko sugrįžimas į tą pačią vietą bei veiksmų serijos pakartojimas. Pastoralinio klajokliškumo pėrėjimas į sėsliąją žemdirbystę žymi tingios ir neturiningos laisvės pabaigą ir sunkaus darbo pradžią. Iš esmės agrarinis gamybos būdas, paklūstantis metų laikų ritmui, yra visiškai išplėtoto cikliško laiko pagrindas. Amžinybė jam yra *vidinė*, nes tai šiame žemiškame pasaulyje yra to paties sugrįžimas. Mitas yra vienintelė konstrukcija mąstymo, užtikrinančio bet kokią kosminę tvarką, supančią tvarką, kurią ši visuomenė iš tiesų jau įgyvendino savo veiklos ribose.

Socialinis laiko pasisavinimas, žmogaus gamyba remiantis žmogaus darbu plėtojasi visuomenėje, suskirstytoje į klases. Valdžia, įsikūrusi virš cikliško laiko visuomenės skurdo, klasė, organizuojanti šį visuomeninį darbą ir iš jo pasisavinanti nustatytą pridedamąją vertę, lygiai taip pat pasisavina *laikiną pridedamąją vertę*, jai paskirstant visuomeninį laiką, nes ji dėl jos vienos valdo nepakeičiamą gyventojų laiką. Vienintelis turtingumas, galintis egzistuoti sutelktas į valdžios sektorių, kad būtų materialiai išeikvotas prabangoje šventėje, taip pat ten išeikvojamas kaip kad išlaidaujamas *visuomenės viršūnėlių istorinis laikas*. Istorinės pridedamosios vertės savininkai pažįsta ir naudojami išgyvenamais įvykiais. Atskirtas nuo laiko, kuris vyrauja kartu su visuomeninio gyvenimo pagrindo atsikartojančia gamyba, kolektyvinio paskirstymo, šis laikas teka virš savo paties statiškos bendruomenės. Tai nuotykių ir karo laikas, kada cikliškos visuomenės vadai peržvelgia savo asmeninę istoriją; taip pat tai laikas, kuris atsiranda susidūrus su svetimomis visuomenėmis, suardžius nepajudinamą visuomenės tvarką. Taigi istorija žmonėms pasireiškia kaip svetimas veiksnys, kaip tai, ko jie nenorėjo ir nuo ko tikėjosi esą apsaugoti. Bet šiuo aplinkkelio taip pat sugrįžta negatyvus žmogaus *nerimas*, kilęs nuo pat pradžios bet kokios plėtros, kuri vėliau sustojo.

Cikliškas laikas savaimingai yra laikas be konflikto. Bet šioje laiko vaikystėje konfliktas jau įkurdintas, nes istorija iš pat pradžių kovoja už tai, kad būtų valdovų praktinės veiklos istorija. Ši istorija paviršutiniškai kuria tai, kas negrižtama; jos judėjimas sudaro tą patį laiką, kurį jis išsemia cikliškos visuomenės neišsemiamo laiko viduje.

„Sustingusios visuomenės“ yra tos, kurios iki kraštutinumo sulėtino savo istorinę veiklą, nepalaužiamoje pusiausvyroje palaikė savo pasipriešinimą gamtos ir žmogaus aplinkai bei jų vidinius prieštaračius. Ir jei kraštutinė šiam tikslui sukurtų institucijų įvairovė liudija žmogiškosios prigimties savęs kūrimo plastiškumą, šis liudijimas akivaizdžiai atsiveria tik išoriniam stebėtojų, iš istorinio laiko *sugrižusiam* etnologui. Kiekvienoje iš šių visuomenių galutinis struktūrinimas pašalina pasikeitimo galimybę. Visiškas gyvuojančių socialinių praktikų, su kuriomis visiems laikams yra tapatinamos visos žmogiškos galimybės, prisitaikėliškumas nebeturi kitos išorinės ribos, tik baimę vėl pulti į beformį gyvuliškumą. Norint čia išlikti žmogiškumo rėmuose, žmonės privalo likti tokie patys.

Gimus politinei valdžiai, kuri, atrodo, susijusi su tokiais paskutiniais didžiaisiais technikos laimėjimais kaip geležies liejyba, ir atsidūrus ties slenksčiu periodo, kuris nebepatirs gilaus sukrėtimo iki atsirandant pramonei, taip pat pradedami ardyti giminystės ryšiai. Nuo tada kartų paveldėjimas peržengia natūralaus taisyklingo ciklo ribas, kad taptų orientuotu įvykiu, tai yra valdžių paveldėjimu. Negrižtamas laikas priklauso tam, kuris valdo, o dinastijos tampa jo pirmuoju matu. Jo ginklas yra rašymas. Raštiška forma kalba pasiekia savo pilnatvišką ir nepriklausomą tikrovę, tarpininkaujančią tarp skirtingų sąmonių. Bet ši nepriklausomybė tapati visuotinei atskiros valdžios nepriklausomybei, kaip ir visuomenę sudarantis tarpininkavimas. Kartu su raštiška forma atsiranda sąmonė, kuri nebepulsuoja ir nebeparduodama per betarpišką gyvų žmonių ryšį, nes visuomenės valdymo *atmintis yra beasmenė*. „Raštai yra valstybės mintys, archyvai – jos atmintis“ (Novalis).

Metraštis yra negrižtamo valdžios laiko išraiška, taip pat ir įrankis, kuris palaiko šio laiko valingą raidą pradedant nuo jo ankstesnės atkarpos, nes ši laiko orientacija turi žlugti kartu su kiekvienos atskiros valdžios jėga, krisdama į abejingą vienintelio cikliško laiko užmarštį, laiko, pažįstamo valstiečių masėms, kurios, net žlugus imperijoms ir jų chronologijoms,

niekada nesikeičia. Istorijos valdytojai laikui suteikė *tam tikrą prasmę* – kryptį, kuri taip pat yra reikšmė. Bet ši istorija skleidžiasi ir žlunga nuošalyje, palikdama nepakeičiamus giliuosius visuomenės pamatus, nes ji kaip tik yra tai, kas lieka išskirta iš bendrosios tikrovės. Štai dėl ko Rytų imperijų istorija mums tampa religijų istorija: šios griuvėsiais virtusios chronologijos tepaliko greičiausiai autonimišką jas apgobusių iliuzijų istoriją. Valdovai, kurie globojant mitui išlaiko *privačią istorijos nuosavybę*, ją išlaiko pirmiausia iliuzijos būdu, mat Kinijoje ir Egipte jie ilgą laiką turėjo išskirtinę teisę į sielos nemirtingumą kaip kad jų pirmosios pripažintos dinastijos remiasi į įsivaizduojamą praeities sąrangą. Bet šis iliuzinis valdovų valdymas tuo metu buvo taip pat vienintelis įmanomas bendrosios istorijos ir jų pačių istorijos valdymas. Jų veiksmingos istorinės valdžios praplėtimas kyla tolygiai su mitinio iliuzinio valdymo primityvinimu. Visa tai išplaukia iš fakto, kad net tiek, kiek valdovai išipareigoja mitologiškai užtikrinti cikliško laiko nenutrūkstamumą kaip kinų imperatorių metų laikų ritualuose, tiek jie patys nuo to cikliško laiko yra santykinai laisvi.

133

Kai savo tarnams kalbančios sudievinotos valdžios nepaaiškinama sausa chronologija, norinti būti suprasta tik kaip žemiškas mito priesakų vykdymas, nugalima ir tampa sąmoninga istorija, iškyla būtinybė, kad tikroviškas dalyvavimas

istorijoje būtų išgyventas plačių žmonių grupių. Iš šio praktinio bendravimo tarp tų, kurie *save pripažino* ypatingos dabarties valdytojais, kurie patyrė kokybišką įvykių turtingumą kaip jų veiklą ir vietą, kurioje jie gyveno, – jų epochą, – kilo bendroji istorinio bendravimo kalba. Tie, kuriems egzistavo negražinamas laikas, jame vienu metu atranda tai, kas *atmintina* ir *užmaršties grėsmę*: „Herodotas iš Halikarnaso čia išdėsto savo surinktus duomenis tam, kad laikas nesunaikintų žmonių darbų...“

134

Samprotavimas apie istoriją neatskiriamas nuo *samprotavimo apie valdžią*. Graikija buvo tuo akimirksniu, kada valdžia ir jos pasikeitimas buvo aptarinėjami ir suvokiami, – tai buvo visuomenės *valdovų demokratija*. Čia vyravo sąlygos, priešingos despotiškos valstybės sąlygoms, kada valdžia visada atsiskaito tik sau pačiai uždariausios vietos neižengiamoje tamsoje – rūmų perversmu, kurio sėkmė ar žlugimas atsiduria už aptarinėjimų ribos. Vis dėlto suskirstyta graikiškų bendruomenių valdžia gyvavo tik eikvojant visuomeninio gyvenimo energiją, kurios gamyba likdavo atskira ir nekintama vergų klasės ribose. Viešinteliai gyveno tie, kurie nedirbo. Graikiškų bendruomenių padalijimu ir kova siekiant išnaudoti svetimus miestus buvo išreikštas atskyrimo principas, kuris pagrįsdavo kiekvieno iš jų vidaus gyvenimą. Graikijai, svajojusiai apie pasaulinę istoriją, taip ir nepavyko nei susivienyti jos užkariavimo grėsmės

akivaizdoje, nei bent suvienodinti nepriklausomų miestų kalendarų. Graikijoje istorinis laikas tapo sąmoningu, bet dar nesuvokiančiu savęs paties.

135

Pradingus lokaliai palankioms sąlygoms, kurios buvo žinomos graikiškoms bendruomenėms, vakarietiško istorinio mąstymo smukimas nebuvo lydimas senųjų mitinių struktūrų atstatymo. Susidūrus Viduržemio tautoms, formuojantis ir žlungant romėnų valstybei atsirado *pusiau istorinės religijos*, kurios tapo esminiais naujosios laiko sąmonės ir naujosios atskiros valdžios ginkluotės veiksniais.

136

Monoteistinės religijos buvo kompromisas tarp mito ir istorijos, tarp cikliško laiko, vis dar valdžiusio gamybą, ir negrįžtamo laiko, kur viena priešais kitą stoja ir susimaišo tautos. Religijos, kilusios iš judaizmo, pripažįsta negražinamą abstraktų pasaulinį laiką, kuris yra demokratizuotas, visiems atviras, bet paskendęs iliuzijoje. Visas šis laikas nukreiptas į vienintelį paskutinį įvykį: „Ateina Dievo karalystė.“ Šios religijos gimė žemės dirvoje ir ten įsitvirtino. Bet čia jos vis dar laikosi radikalioje priešpriešoje istorijos atžvilgiu. Pusiau istorinė religija nustato kokybinį atspirties tašką laike –

Kristaus gimimą, Mahometo pabėgimą, – bet jos negražinamas laikas (įdiegiantis veiksmingą kaupimą, kuris islame įgaus užkariavimo pavidalą, o reformuotoje krikščionybėje – kapitalo didinimo formą) religiniame mąstyme iš tiesų paverčiamas *atbuliniu skaičiavimu* – laukimu laike, kuris baigiasi, įžengimo į kitą, tikrą pasaulį, Paskutinio teismo laukimu. Amžinybė kilo iš cikliško laiko. Ji yra jo anapusbė. Ji yra elementas, kuris sumažina laiko negrižtamumą, panaikina istoriją pačioje istorijoje, įsikuria kaip grynas punktualus elementas, kur cikliškas laikas sugrįžo ir susinaikino, ir išeina iš *kitos negražinamo laiko pusės*. Bossuet dar pasakys: „Ir pasinaudodami praeinančiu laiku mes įžengiame į amžinybę, kuri nepraeina.“

137

Viduramžiai – tas neišbaigtas mitinis pasaulis, kuris buvo išbaigtas už jo ribų, yra tas momentas, kada cikliškas laikas, vis dar valdantis pagrindinę gamybos dalį, iš tiesų griunamas istorijos. Tam tikras negražinamas laikiškumas individualiai suprantamas visur: gyvenimo amžių sekoje, gyvenime, vertiname kaip *kelionė*, kaip negrižtamas perėjimas į pasaulį, kurio prasmė yra kitur – maldininkas yra žmogus, išeinantis iš šio cikliško laiko, kad iš tiesų taptų tuo keliauninku, kuriuo paženklintas kiekvienas. Asmeninis istorinis gyvenimas visada išsipildo valdžios sferoje, dalyvaujant valdžios vykdomose kovose ir kovose už valdžią, bet negražinamas valdžios laikas dalijamas iki begalybės, visuotinai vienodinant krikščioniškos eros

kryptingą laiką *ginkluoto pasitikėjimo* pasaulyje, kur valdovų žaidimai sukasi aplink prideramo pasitikėjimo ir jo užginčijimo ašį. Ta feodalinė visuomenė, gimusi susidūrus „organizacinei užkariaujančios armijos struktūrai, kuri išsiplėtojo užkariavimo metu“ ir „užkariautoje šalyje atrastoms gamybinėms jėgoms“ (*Vokiška ideologija*) (į šių gamybinių jėgų organizavimą reikia įskaičiuoti ir jų religinę kalbą), padalijo visuomenės valdymą tarp Bažnyčios ir valstybinės valdžios, savo ruožtu papildomai suskirstydama į sudėtingus teritorinių feodų ir miesto komunų siuzereniteto ir vasaliteto santykius. Šioje galimo istorinio gyvenimo įvairovėje negrąžinamas laikas, kuris nesąmoningai glemžėsi visuomenės gilumos, buržuazijos išgyvenamas laikas gaminant prekes, statant ir plečiant miestus, komerciškai užkariaujant Žemę (atliekant praktinius bandymus, visiems laikams sunaikinusius bet kokią mitinę kosmoso sandarą) lėtai iškilo kaip nežinomas laikmečio darbas, kada didžioji šio pasaulio istorinė oficiali įmonė žlugo kartu su kryžiaus žygiais.

138

Baigiantis viduramžiams negrąžinamas laikas, apglėbęs visuomenę, vėl pajuntamas sąmone, susaistytas su senąja tvarka, pasireiškusia mirties persekiojimo forma. Taip reiškiasi pasaulio, paskutiniojo pasaulio, kur mito saugumas dar išlaikė pusiausvyroje istoriją, žlugimo liūdesys; ir šiam liūdesiui bet kuris žemiškas daiktas krypsta tik į savo gedimą. Didieji Eu-

ropos valstiečių sukilimai taip pat yra jų bandymas *atsakyti istorijai*, kuri juos prievarta išrovė iš patriarchalinio sapno, užtikrinto feodalinės globos. Būtent tūkstantmečio utopija *sukurti žemėje rojų* į pirmąjį planą gražina tai, kas slėpėsi pusiau istorinės religijos ištakose, kada krikščioniškos bendruomenės, kaip ir judėjiškas mesianizmas, iš kurio jos kilo, atsakinėjo į laikmečio sunkumus ir nelaimės neišvengiamo Dievo karalystės išsipildymo laukimu ir suteikdami senajai visuomenei nerimo ir griovimo faktorių. Kai krikščionybė padalijo valdžią imperijoje, atitinkamu metu ėmė neigti kaip paprastą prietarą tai, kas buvo likę iš šios vilties: tokia augustinischo tvirtinimo, bet kokio šiuolaikinės ideologijos archetipo *palaiminimo* prasmė, ideologijos, pagal kurią įkurta Bažnyčia jau seniai buvo ta karalystė, apie kurią ir buvo kalbama. Visuomeninis milenaristinės valstietijos maištas pirmiausia, žinoma, apibūdinamas kaip noras sugriauti Bažnyčią. Bet milenarizmas plinta istoriniame pasaulyje, o ne mito teritorijoje. Taip nėra, kaip tikėjosi įrodyti Normanas Cohnas savo *Tūkstantmečio karalystės ieškojime*, kad šiuolaikinių revoliucionierių viltys – iracionalūs religinės milenarizmo aistros padariniai. Viskas yra atvirkščiai, kaip tik milenarizmas, revoliucinės klasės kova, paskutinį kartą kalbanti religijos kalba, jau tapo šiuolaikine revoliucine tendencija, kuriai dar trūksta *suvokimo, kad tai tik istorija*. Milenarai turėjo pralaimėti todėl, kad jie neįstengė pripažinti revoliucijos kaip jų pačių veiksmo. Ta aplinkybė, kad jie laukė veiksmo pradžios atsižvelgiant į išorinį Dievo sprendimo ženklą, reiškė perėjimą į tokios praktikos mąstymą, kur sukilę valstiečiai seka paskui vadus, kilusius ne iš jų aplinkos. Valstiečių klasė nesugebėjo

teisingai įsisąmoninti, kaip funkcionuoja visuomenė, kaip vykdoma jos pačios kova todėl, kad ji stokojo sąlygų, vienijančių jų veiksmus ir sąmonę ir todėl, kad ji išreiškė savo sumanymą ir kariavo pagal žemiškojo rojaus įsivaizdavimą.

139

Naujasis istorinio gyvenimo valdymas – Renesansas, kuris antikoje atranda savo praeitį ir teisę, džiaugsmingai nutraukia ryšį su amžinybe. Jo negražinamas laikas yra begalinio pažinimo formų kaupimo laikas, o istorinė sąmonė, kilusi iš demokratinių bendruomenių patirties ir jėgų, kurios jas griauja, kartu su Machiaveliu atkurs samprotavimus apie desakralizuotą valdžią, pasakys neapsakoma apie valstybę. Turinigame italų miestų gyvenime, mene švęsti gyvenimas buvo suvokiamas kaip mėgavimasis greit praeinančiu laiku. Bet šis mėgavimasis trumpalaikiškumu turėjo tapti pats trumpalaikis. Lorenzo di Medici daina, įvertinta Burckhardto kaip pačios Renesanso dvasios „išraiška, yra pagiriamasis žodis, kurį šioji trapi istorijos šventė ištara sau pačiai: „Kokia graži jaunystė, kuri taip greit praeina.“

140

Valstybės absoliutinės monarchijos nuolatinė istorinio gyvenimo monopolizavimo plėtotė padeda pereiti į visišką

buržuazinės klasės valdymą ir savo tiesoje atveria tai, kas yra naujasis negražinamas buržuazijos laikas. Buržuazija yra susaistyta kaip tik su *darbo laiku*, išlaisvintu pirmą kartą nuo cikliškumo. Atsiradus buržuazijai, darbas tapo *darbu, keičiančiu istorines sąlygas*. Buržuazija yra pirmoji valdančioji klasė, kuriai darbas yra vertybė. Ir buržuazija, panaikinti bet kokią privilegiją, nepripažįstanti jokios vertybės, neišplaukianti iš darbo išnaudojimo, teisingai savo pačios kaip valdančios klasės vertę sutapatino su darbu, o darbo laimėjimus pavertė savo pačios laimėjimais. Klasė, kaupianti prekes ir kapitalą, nepertraukiamai keičia gamtą, keisdama ir patį darbą bei padidindama savąjį našumą. Visas visuomeninis gyvenimas jau susitelkė apie dekoratyvų dvaro neturtą, šaltos valstybinės administracijos, pasiekiančios „karaliaus verslo“ aukštumas, puošmeną, o bet kokia privati istorinė laisvė turėjo pripažinti savęs praradimą. Feodalų laikino negražinamo žaidimo laisvė buvo išsekinta paskutiniuose mūšiuose, pralaimėtuose Fronodos karuose ar škotų sukilimuose už Karolį Eduardą. Pasaulis pasikeitė iš pagrindų.

141

Buržuazijos pergalė yra *giluminio istorinio* laiko pergalė, nes jis yra ekonominės gamybos laikas, keičiantis visuomenę nuolatos ir nuo apačios iki viršaus. Kol žemės ūkio gamyba lieka pagrindiniu darbu, cikliškas laikas, vis dar glūdintis

visuomenės gelmėse, maitina susivienijusias *tradicijos* jėgas, kurios stabdo judėjimą. Bet buržuazinės ekonomikos negražinamas laikas išrauna šias atgyvenas visame pasaulyje. Istorija, iki šiol pasireiškusi kaip vienintelis valdančiosios klasės atstovų judėjimas ir taip aprašyta kaip istorija, paremta įvykiais, dabar suvokiama kaip *visuotinis judėjimas*, o individai šiam negailestingam judėjimui yra aukojami. Istorija, randanti savo pamatus politinėje ekonomijoje, dabar žino apie egzistavimą to, kas buvo jos nesąmoningumas, bet jis vis dėlto dar išlieka nesąmoningumu, kurio ji negali atskleisti. Štai tik šią aklą priešistorę, šį naująjį fatališkumą, kurio niekas nevaldo, demokratizavo prekių ekonomika.

142

Istorija, gyvuojanti visoje visuomenės gelmėje, yra linkusi prapulti jos paviršiuje. Negražinamo laiko triumfas taip pat yra jo virsmas *daiktų laiku*, nes jo pergalės ginklu, atsižvelgiant į prekės dėsnius, kaip tik ir buvo serijinė objektų gamyba. Pagrindinis gaminys, kurį ekonominė plėtra vertė iš prabangios retenybės virsti kasdien vartojamu objektu, vis dėlto yra *istorija*, bet tik abstraktaus daiktų judėjimo istorija, valdanti bet kurią kokybiško gyvenimo naudojimo sritį. Tada, kai pirminis cikliškas laikas palaikė augančią istorinio laiko, išgyvenamo individų ir grupių, dalį, gamybos negražinamo laiko valdymas sieks socialiai panaikinti šį išgyvenamą laiką.

Taip buržuazija priverstė pripažinti ir primetė visuomenei negražinamą istorinį laiką, bet atsakė visuomenei ja *naudotis*. „Istorija buvo, bet jos nebėra“, nes ekonomikos valdytojų klasė, negalinti nutraukti ryšio su *ekonomine istorija*, kaip tiesioginę grėsmę taip pat turi panaikinti bet koki kitą negražinamo laiko vartojimą. Valdančioji klasė, sudaryta iš *specialistų valdyti daiktus*, kurie jie patys ir yra, kaip tik dėl galimybės valdyti daiktus turi susieti savo likimą su šios sudaiktintos istorijos palaikymu bei su naujo sąstingio istorijoje nepertraukiamumu. Pirmą kartą darbininkas visuomenės pagrindu nėra materialiai *svetimas istorijai*, nes visuomenė negrįžtamai plėtojasi kaip tik dėl šio pagrindo. Pretenzijoje gyventi šiuo jo kuriamu istoriniu laiku proletariatas paprasčiausiai randa nepamirštamą savo revoliucinio sumanymo esmę, ir kiekvienas nepavykęs bandymas iki šių dienų išpildyti šį sumanymą žymi galimą naujo istorinio gyvenimo išeities tašką.

Į valdžią atėjusios stambiosios buržuazijos negražinamas laikas pirmiausia buvo pristatomas jo paties vardu kaip visiška pradžia – I Respublikos metai. Bet revoliucinė visuotinės laisvės ideologija, kuri sunaikino paskutines mitinės sandaros vertybių liekanas ir bet kokią tradicinę visuomenės reglamentaciją, jau leido pamatyti tikrąją valią, kuria ji buvo apsi-

rengusi tarsi romėniška toga, – visuotinės prekybos laisvę. Prekinė visuomenė, tuo metu atskleisdama tai, kad turi atgaminti pasyvumą, kurį jai reikėjo iš pagrindų išjudinti norint sukurti savo tikrąją viešpatiją, „krikščionybėje su jos abstraktaus žmogaus kultu randa... patį tinkamiausią religinį papildą“ (*Kapitalas*). Taigi buržuazija su šia religija sudarė kompromisą, kuris taip pat reiškiasi laiko vaizdiniu: atsisakęs savo paties kalendoriaus, jos negražinamas laikas sugrįžo, kad įsiliėtų į krikščionišką erą, kurios seką jis tęsia.

145

Plėtojantis kapitalizmui negražinamas laikas *suvienijamas pasauliniu mastu*. Pasaulinė istorija tampa tikrove, nes visas pasaulis sujungiamas plėtojantis šiam laikui. Bet ši istorija, kuri vienu metu visur yra ta pati, vis dar reiškiasi tik kaip vidujai istorinis istorijos atsisakymas. Štai ekonominės gamybos laikas, suskaidytas į vienodus abstrakčius fragmentus, visoje planetoje pasirodo kaip *ta pati diena*. Suburtas negražinamas laikas yra *pasaulinės rinkos* ir atitinkamai pasaulinio spektaklio laikas.

Negrąžinamas gamybos laikas pirmiausia yra prekių matas. Taigi laikas, kuris oficialiai pasitvirtina visoje pasaulio erdvėje kaip visuotinis visuomenės laikas, reiškiantis tik jį sudarančius specializuotus interesus, *tėra privatus laikas*.

VI

Reginiškas laikas

„Mes neturime nieko kito, tik laiką, kuriuo naudojasi net tie, kurie neturi pastogės.“

Baltasaras Graciánas

(*Dvariškis*)

Gamybos laikas, laikas-prekė yra begalinė lygiaverčių intervalų sankaupa. Tai negražinamo laiko abstrakcija, kurios visi segmentai chronometre turi parodyti tik savo kiekybinę lygybę. Bet kurioje jo veiksmingoje tikrovėje šis laikas tampa tuo, ką jis atveria savo *kintančiu* charakteriu. Štai kaip tik šioje laiko-prekės visuomeninio valdymo sistemoje „laikas yra viskas, žmogus – niekas; jis daugių daugiausia yra laiko griaučiai“ (*Filosofijos skurdas*). Tai nuvertintas laikas – visiška laiko kaip „žmogaus brandos erdvės“ inversija.

Visuotinis žmogaus nebrandumo (*non-développement*) laikas taip pat egzistuoja atsiskleisdamas papildomu *vartojamo laiko* aspektu, laiko, kuris pradedant nuo apibrėžtos gamybos atsigręžia į kasdieninį visuomenės gyvenimą kaip *tariamai cikliškas* laikas.

Tariamai cikliškas laikas iš tiesų tėra gamybos laiko-prekės *vartojama maskuotė*. Joje jis talpina pagrindinius keičiamų vienybių vienetų ir kokybinės apimties panaikinimo bruožus. Bet būdamas subproduktas to laiko, kuris yra skirtas

konkrečiam kasdieniam gyvenimui sulėtinti (ir šiam sulėtinimui palaikyti), jis turi būti prisodrintas tariamų vertybių ir pasirodyti kaip apgaulingai individualizuotų momentų virtinė.

150

Tariamai cikliškas laikas – šiuolaikinio ekonominio išgyvenimo vartojimo laikas ir padidėjusi išgyvenimo galimybė, kai iš kasdienio išgyvenimo atimamas pasirinkimas ir jis lieka paklusnus nebe natūraliai tvarkai, o tariamai prigimčiai, atsiradusiai ir subrendusiai susvetimėjusiame darbe, ir taip šis laikas *visiškai natūraliai* atranda senąjį ciklišką ritmą, kuris tvarkė visuomenių, gyvenusių prieš pramonės atsiradimą, išgyvenimo sąlygas. Tariamai cikliškas laikas vienu metu seka natūraliais cikliško laiko pėdsakais ir su juo sudaro naujus vienodus derinius – dieną ir naktį, savaitinį darbą ir poilsį, atsi-
kartojantį atostogų laiką.

151

Tariamai cikliškas laikas yra tas laikas, kuris buvo *transformuotas pramonės*. Laikas, kuris remiasi prekių gamyba, pats yra vartojama prekė, sujungianti tai, kas kadaise, senosios vieningos visuomenės sunaikinimo fazėje, buvo suskirstyta į privatų, ekonominį ir politinį gyvenimą. Visas šiuolaikinės visuomenės vartojamas laikas siekia būti laikomas naujų įvai-

riarūšių gaminių, kurie rinkoje iškyla kaip visuomeniškai su-
tvarkyto laiko išnaudojimas, pirmine materija. „Gaminys, jau
egzistuojantis tokia forma, kuri jį paverčia tinkamu vartojimui,
vis dėlto savo ruožtu gali tapti kito gaminio pirmine materija“
(*Kapitalas*).

152

Savo pačiame pažangiausiame sektoriuje sutelktas ka-
pitalizmas orientuojasi į pardavimą „visiškai paruoštų“ laiko
blokų, iš kurių kiekvienas sudaro vienintelę suvienytą pre-
kę, sujungiančią tam tikrą skirtingų prekių skaičių. Štai taip
„paslaugas“ ir laisvalaikio formas apglėbiančioje ekonomikoje
gali pasirodyti apskaičiuoto mokėjimo formulė, į kurią „viskas
įtraukta“: vaizdinga gyvenamoji vieta, tariamos kolektyvinės
kelionės atostogų metu, kultūrinio vartojimo abonementas,
taip pat ir paties visuomeniškumo pardavimas „astringuose
pokalbiuose“ ir „susitikimuose su įdomiais žmonėmis“. Šios
reginiškos prekės rūšis, akivaizdžiai galinti cirkuliuoti tik
išaugus atitinkamų faktų stokai, taip pat akivaizdžiai figū-
ruoja tarp parodomųjų gaminių modernizuojant pardavimų
išsimokėtinai metodus.

Tariamai cikliškas vartojamas laikas yra spektaklio laikas, tuo pačiu metu kaip ir reginių vartojimo laikas siaurąja prasme ir kaip laiko vartojimo reginys plačiąja prasme. Reginių vartojimo laikas, ši visų prekių aplinka, neperskiriamai yra laukas, kur visokeriopai reiškiasi spektaklio instrumentai, ir tikslas, kurį pastarieji visuotinai pateikia kaip visų privačių vartojimo formų pagrindinę vietą ir pagrindinę figūrą: mes žinome, kad laiko laimėjimai, kurių nuolatos siekia šiuolaikinė visuomenė (ar kalbama apie transporto priemonių greitį, ar sriubos iš pakelių vartojimą), tikrai reiškiasi Jungtinių Amerikos Valstijų gyventojams tokiu faktu, kad vien televizijos žiūrėjimas vidutiniškai užima nuo trijų iki šešių valandų per dieną. Visuomeninis laiko vartojimo reginys savo ruožtu išimtinai yra valdomas laisvalaikio ir atostogų momentų, reprezentuojamų *per nuotolį* ir trokštamų pagal susitarimą, kaip ir kiekviena reginiška prekė. Ši prekė čia aiškiai pateikiama kaip tikro gyvenimo, kurio cikliško grįžimo reikia laukti, momentas. Bet pačiuose šiuose gyvenimui priskiriamuose momentuose save demonstruoja ir atkuria spektaklis, siekiantis paties didžiausio intensyvumo. Tai, kas buvo pateikiama kaip tikras gyvenimas, paprasčiausiai atsiveria kaip *tikroviškiau reginiškas* gyvenimas.

Šis laikotarpis, kuris sau pačiam rodo savąjį laiką kaip iš esmės esantį daugybės šventimų pagreitiną sugrįžimą, lygiai taip pat yra ir laikotarpis be šventės. Tai, kas cikliškame laike buvo bendrijos, prabangiai besinaudojančios gyvenimu, bendrininkavimo momentas, yra neįmanoma visuomenei be bendrijos ir prabangos. Kai visuomenės subanalintos tarios šventės, dialogo ir dovanos parodijos, kursto nereikalingas ekonomines išlaidas, jos sukelia tik nusivylimą, visada atlyginamą naujojo nusivylimo pažadu. Spektaklyje šiuolaikinio išgyvenimo laikas turi kelti tuo aukštesnę kainą, kuo mažesnė jo naudojimo vertė. Laiko tikrovė buvo pakeista laiko *reklama*.

Tuo metu, kai senovės visuomenių cikliško laiko vartojimas buvo neatskiriamas nuo realaus šių visuomenių darbo, tariamai cikliškas plėtotos ekonomikos vartojimas priešgyniauja abstrakčiam jos gamybos negražinamam laikui. Tada, kai cikliškas laikas buvo nepajudinamos iliuzijos, išgyvenamos tikroviškai, laikas, reginiškas laikas yra kintančios tikrovės, išgyvenamos iliuziškai, laikas.

Tai, kas visada yra nauja daiktų gamybos procese, neatsiranda vartojimo terpėje, kuri išlieka to paties išplėstu grįžimu. Kadangi miręs darbas toliau valdo gyvą darbą, reginiškame laike praeitis valdo dabartį.

Kaip kita visuotinio istorinio gyvenimo nepakankamumo pusė, asmeninis gyvenimas vis dar neturi istorijos. Tariamai įvykiai, lekiantys reginiškoje dramoje, nebuvo išgyventi tų, kuriems apie juos buvo pranešta; be to, jie pasimeta jų skubaus pakeitimo infliacijos procese su kiekvienu reginiškos mašinerijos impulsu. Kita vertus, tai, kas buvo realiai išgyvenama, neturi ryšio su oficialiuoju visuomenės negražinamu laiku ir tiesiogiai priešgyniauja šio laiko vartojamo subprodukto tariamam cikliškam ritmui. Šis individualus atskirto kasdieninio gyvenimo išgyvenimas lieka be kalbos, be suvokimo, be kritinio požiūrio į savo pačios praeitį, kuri niekur neminima. Jis neperteikiamas. Jis nesuprantamas ir užmirštas bei naudingas apgaulingai reginiškai atminčiai to, ko neįmanoma prisiminti.

Spektaklis kaip dabartinė visuomeninė atminties ir istorijos paralyžiaus, istorijos, sukurtos ant istorinio laiko pamatų, išsižadėjimo organizacija yra apgaulinga laiko sąmonė.

Išankstinės sąlygos norint darbininkams suteikti „laisvų“ laiko-prekės gamintojų ir vartotojų statusą buvo prievartinis jų laiko nusavinimas. Reginiškas laiko grįžimas tapo įmanomas tik nuo tada, kai gamintojui buvo įvykdytas pirminis nusavinimo veiksmas.

Nepakeičiama biologinė dalis, vis dar dalyvaujant darbe, kaip gamtiškame cikle, kur būdravimas ir miegas priklauso vienas nuo kito, taip ir individualaus negražinamo laiko akivaizdybėje eikvojant gyvenimą, šiuolaikinės gamybos atžvilgiu paprasčiausiai yra *antraeilė*, ir būdami tokie šie elementai yra ignoruojami oficialiuose gamybos judėjimo atsišaukimuose ir tampa jų vartojamais trofėjais, kurie yra šios nesibaigiančios pergalės priimtina išraiška. Žiūrovo sąmonė, paralyžiuota jos pasaulio judėjimo klastojamame centre, savo gyvenime nebepatiria perėjimo nei į savirealizaciją, nei į savą-

ją mirtį. Kas atsisako eikvoti savo gyvenimą, nebeturi teisės pripažinti savo mirties. Gyvybės draudimo reklama įteigia tik tai, kad jis yra kaltas dėl mirties, jei po šios ekonominės netekties neužtikrino sistemos sureguliuavimo, o *american way of death* reklama pabrėžia savo gebėjimą šio susitikimo metu palaikyti pačią didžiausią gyvenimo apraiškų dalį. Visame likusiame reklaminio bombardavimo fronte kategoriškai uždrausta senti. Netgi „kapitalas-jaunystė“, išrastas kiekvienam ir visiems bei išnaudojamas tik vidutiniškai, vis dėlto negali pretenduoti į ilgalaikę bei kaupiančią finansinio kapitalo realybę. Toks socialinis mirties nebuvimas tapatus socialiniam gyvenimo nebuvimui.

161

Laikas, kaip teigė Hegelis, yra *būtinasis* susvetimėjimas, aplinka, kur save prarasdamas subjektas realizuoja save, tampa kitu, kad taptų savo paties tiesa. Bet jo priešingybė kaip tik ir yra viešpataujantis susvetimėjimas, patiriamas *svetimos dabarties* gamintojo. Šioje *susvetimėjimo erdvėje* visuomenė, iš pagrindų atskirianti subjektą nuo veiklos, kurią iš jo ji pavagia, visų pirma jį atskiria nuo savo paties laiko. Įveikiamas socialinis susvetimėjimas yra kaip tik tas susvetimėjimas, kuris uždraudė ir paralyžiavo laike *gyvuojančio* susvetimėjimo galimybes ir pavojus.

Po tariamomis madomis, kurios išnyksta ir vėl atgyja nereikšmingame tariamai cikliško stebimo laiko paviršiuje, slypi *didysis laikmečio stilius*, kuris visada akivaizdžios ir slap-tos būtinybės orientuojamas į revoliuciją.

Natūralus laiko pagrindas, juntama laiko tėkmės duotybė tampa žmogiška ir visuomeniška, kai egzistuoja žmogui. Kaip tik ribota žmogaus praktikos padėtis, skirtingų stadijų darbas iki šiol žmogino, bet ir nužmogino laiką kaip ciklišką ir atskirtą negrąžinamą ekonominės gamybos laiką. Revoliucinis beklasės visuomenės ir visuotinio istorinio gyvenimo sumanymas yra panaikinti visuomeninį laiko matą vardan individų ir grupių negrąžinamo laiko žaidybinio modelio, kuriame vienu metu reiškiasi *nepriklausomi sąjunginiai laikai*. Ši programa – tai visiškas komunizmo įgyvendinimas laiko atžvilgiu, komunizmo, kuris panaikina „visa, kas egzistuoja nepriklausomai nuo individų“.

Pasaulis jau svajoja apie laiką, kurio sąmonę jis šiuo metu turi valdyti, kad laikas būtų realiai išgyvenamas.

VII

Teritorijos sutvarkymas

„Ir tas, kuris taps miesto, įpratusio gyventi laisvai, senjoru ir anaipol jo nesunaikins, tegu laukia, kol bus jo sunaikintas, nes jis visada kaip maištą globia laisvės ir savo senųjų įpročių vardą, ir jie nei dėl laiko ilgumo, nei dėl jokios geradarystės niekada nebus užmiršti. Ir kad ir ką dėl jų darytum, ir kad ir kaip dėl jų stengtumeisi, bet jeigu neišvarysi ir neišvaikysi jo gyventojų, jie jokių būdu nepamirš nei šio vardo, nei šių įpročių...”

Machiavellis

(*Valdovas*)

165

Kapitalistinė gamyba suvienijo erdvę, kuri neberiboja ma išorinių visuomenių. Šis suvienijimas tuo pačiu metu yra ekstensyvus ir intensyvus *banalinimo* procesas. Kaip serijinių prekių kaupimas abstrakčioje rinkos erdvėje turėjo sulaužyti visas regionines ir legalias pertvaras ir visus viduramžių korporacinius apribojimus, palaikiusius amatininkiškos gamybos *kokybę*, taip jis turėjo panaikinti vietovių autonomiją ir kokybę. Ši vienodinanti jėga – tai stambioji artilerija, kuri nuvertė visas Kinijos sienas.

166

Kaip tik tam, kad labiau susitapatintų su savimi pačia, labiau prisiartintų prie nepajudinamo vienodumo, *laisva prekės erdvė* nuo šiol kiekvieną akimirką modifikuojama ir atkuriamą.

167

Ši visuomenė, ištrinanti geografinį atstumą, atkuria atstumą viduje kaip reginišką atskyrimą.

Prekių apyvartos subproduktas, žmogiškas judėjimas, vertinamas kaip vartojimas, ir turizmas iš esmės yra niekas kitas kaip laisvalaikio galimybė vykti pažiūrėti tai, kas tapo banalu. Ekonominis sutvarkymas lankant skirtingas vietas jau savaime užtikrina jų *lygiavertiškumą*. Pati modernizacija, atėmusi iš kelionės laiką, taip pat atėmė iš jos ir erdvės tikroviškumą.

Visuomenė, modeliuojanti visą savo aplinką, sukūrė ypatingą technologiją, norėdama apdoroti konkretų šios užduočių visumos pagrindą – pačią jos teritoriją. Urbanizmas – tai kapitalizmo užvaldytos gamtiškosios ir žmogaus aplinkos užgrobimas; o kapitalizmas, logiškai plėtodamasis visiško valdymo link, dabar gali ir turi atkurti erdvės kaip *savo paties dekorą* visumą.

Kapitalistinė būtinybė, patenkinama urbanizmu kaip regimu gyvenimo užšaldymu, gali reikštis (vartojant hėgeliškus terminus) kaip visuotinis „taikus erdvės sambūvio“ vyravimas „neramaus tapsmo laiko slinktyje“ atžvilgiu.

Jei visas kapitalistinės ekonomikos technologinės jėgos turi būti suprantamos kaip įrankiai, atliekantys įvairiarūšius atskirimus, urbanizmo atveju mes turime reikalą su tų jėgų bendro pagrindo aprūpinimu, su žemės, tinkamos joms plėtoti, apdirbimu, su pačia *atskyrimo* technologija.

Urbanizmas – tai modernus nepertraukiamos užduoties saugoti klasinę valdžią įgyvendinimo būdas, o štai – darbininkų, kurie urbanistinių gamybos sąlygų buvo pavojingai *sutelkti*, išskaidymo palaikymo būdas. Nuolatinė kova, kurią teko vykdyti prieš bet kurį šio galimo susitelkimo aspektą, urbanistinėje erdvėje atranda sau palankią dirvą. Visų įkurtų valdžių pastangos, pradedant Prancūzijos revoliucijos partitėmis, plėsti priemonės tvarkai gatvėje palaikyti galiausiai pasiekia aukščiausią pakopą, kai gatvė nuslopinama. „Atsiradus masinėms komunikacijos priemonėms, veikiančioms dideliais atstumais, populiacijos izoliavimas pasirodė esąs žymiai veiksmingesnė kontroliavimo priemonė“, – teigia Lewis Mumfordas knygoje *Miestas istorijoje*, aprašydamas „nuo šiol vienakryptį pasaulį“. Bet visuotinai plėtotą izoliaciją, tapusi urbanizmo tikrove, taip pat turi suteikti kontroliuojamos darbininkų reintegracijos galimybę, atsižvelgdama į numatomas gamybos ir vartojimo reikmes. Integravimo į sistemą metu

atskirti individai turi būti iš naujo užvaldyti kaip *kartu atskirti* individai: gamyklos kaip ir kultūros namai, poilsiavietės kaip ir „dideli ansambliai“ yra specialiai sukurti šio tariamo kolektyviškumo, lydinčio atskirtą individą *šeimyninėje celėje*, tikslais. Visuotinai naudojantis vaizdą perteikiančiais imtuvais individo izoliacija prisipildo jį užvaldančių reginių, kurie kaip tik dėl šios izoliacijos įgauna visą savo galią.

173

Pirmą kartą naujoji architektūra, kuri kiekvienoje ankstesnėje epochoje buvo skirta valdančioms klasėms patenkinti, dabar tiesiogiai skiriama *varguoliams*. Formalus skurdas ir milžiniška šio naujo gyvenamosios vietos potyrio plėtotė tuo pat metu kyla iš jo *masinio* pobūdžio, kuris vienu metu nusako ir jo paskirtį, ir šiuolaikines statybos sąlygas. Autoritarinis sprendimas, kuris abstrakčiai sutvarko teritoriją, paversdamas ją abstrakcijos teritoriją, akivaizdžiai slypi šių šiuolaikinių statybos sąlygų centre. Ta pati architektūra pasirodo visur, kur tik prasideda šiuo atžvilgiu atsilikusių šalių industrializacija, kaip naujam socialiniam gyvenimo būdui, kurį tenai reikėjo įdiegti, tinkama aplinka. Taip pat aiškiai, kaip ir keliant termabrando linio ginklavimo ar gimstamumo klausimus (kur jau pasiektos manipuliacijos su paveldimumu galimybės), urbanizmo erdvėje pasireiškia ir tai, kad jau peržengtas visuomenės materialinės valdžios augimo slenkstis, ir tai, kad šios valdžios sąmoningas valdymas *vėluoja*.

Dabar yra tas momentas, kada urbanistinė aplinka save griauja. Miestų išsprogimas ant kaimo vietovių, nusėtų „miesto atliekų beformių masių“ (Lewis Mumfordas), tiesioginiu būdu yra valdomas vartojimo imperatyvų. Automobilio – prekinės gausos pirmosios fazės pilotuojančio gaminio diktatūra teritorijoje randasi įsiviešpatavus greitkeliui, kuris suardo senuosius centrus ir sąlygoja vis didesnę jų išskaidymą. Tuo pačiu metu miesto audeklo neužbaigtas perkūrimo procesas laikinai poliarizuojasi aplink „išplatinimo gamyklas“, kurios yra milžiniški supermarketai, pastatyti plikoje dirvoje, ant automobilių *parkavimo* postamento; o pačios šios pagreitinoto vartojimo šventyklos išsiskirsto išcentrinio judėjimo pagrindu, kuris jas išstumia tiek, kad jos savo ruožtu tampa antriniais perkrautais centrais, nes jie sudaro naują dalinį aglomeratą. Bet techninis vartojimo organizavimas tėra pirmajame visuotinio likvidavimo plane, likvidavimo, kuris miestą taip priverčia *vartoti patį save*.

Ekonominė istorija, visuotinai išsiplėtojusi miesto ir kaimo priešpriešoje, perėjo į sėkmės stadiją, kuri vienu metu panaikina du terminus. Šiuolaikinis visos istorinės raidos

paralyžius vien dėl ekonomikos nepriklausomo judėjimo tąsos sukuria situaciją, kada miestas ir kaimas pradeda nykti ne aplenkdamas jų skilimą, bet vienu metu juos žlugdydamas. Abipusis miesto ir kaimo lupikavimas, istorinio judėjimo, pagal kurį esama urbanistinė realybė turėtų būti nugalyta, susilpnėjimo produktas pasirodo toje eklektiškoje jų išskaidytų elementų maišatyje, kuri užslepia pačias pažangiausias zonas pramonės srityje.

176

Pasaulinė istorija gimė miestuose ir tapo labai svarbi po lemiamos miesto pergalės prieš kaimą. Kaip vieną iš pačių didžiausių revoliucinių buržuazijos nuopelnų Marxas įvertino faktą, kad ji „priskyrė kaimą miestui“, kurio atmosfera išlaisvina. Bet jei miesto istorija yra laisvės istorija, ji taip pat yra ir tironijos bei valstybinio valdymo, kontroliuojančio kaimą ir patį miestą, istorija. Miestas galėjo kol kas būti tik kovos už istorinę laisvę, bet ne jo valdymo vieta. Miestas yra *istorijos aplinka*, nes jame vienu metu sutelkta visuomeninė valdžia, suteikusi galimybę rasti istoriniam sumanymui, ir praeities sąmonę. Taigi dabartinis polinkis naikinti miestą teverčia kitaip išreikšti ekonomikos paklusimo istorinei sąmonei vėlavimą, visuomenės, iš naujo užvaldančios tuos valdžios pavidalus, kurie iš jos išsiskyrė, sujungimo vėlavimą.

„Kaimas kaip tik rodo priešingą faktą – izoliaciją ir atsiskyrimą (*Vokiška ideologija*). Griaudamas Miestus urbanizmas atstato *tariamą kaimą*, kuriame prarandami tiek natūralūs senojo kaimo santykiai, tiek tiesioginiai socialiniai ryšiai ir tiesiogiai metamas istorinio miesto iššūkis. Naujomis gyvenimo ir reginiskos kontrolės, diegiamos dabartinėje „sutvarkytoje teritorijoje“, sąlygomis kuriasi naujoji dirbtinė valstietija: išsisklaidymas erdvėje ir ribotas sąmoningumas, visada trukdę valstietijai imtis nepriklausomų veiksmų ir įsitvirtinti kaip kuriančiai istorinei jėgai, vėl tampa būdingi gamintojams, nes pasaulio plėtra, kurią jie patys kuria, lieka tokia pat visiškai jiems nepasiekiamo, koks buvo gamtiškasis darbų ritmas agrarinei visuomenei. Bet kai šioji valstietija, buvusi nepajudinamu „rytietiško despotizmo“ pamatu, kurios pats susismulkinimas kvietė imtis biurokratinės centralizacijos, vėl pasirodė kaip šiuolaikinės valstybinės biurokratizacijos augimo sąlygų gamins, jos *apatiją* dabar tenka *istoriškai fabrikuoti* ir palaikyti, – natūralus nemokšiškusmas užleidžia vietą rengiamam spektakliui, grįstam paklydimu. Tariamosios technologinės valstietijos „naujieji miestai“ į dirvą aiškiai įspaudžia ženklą, liudijantį nutraukimą su istoriniu laiku, ant kurio jie ir yra pastatyti; jų šūkis galėtų būti toks: „Štai čia niekada nieko neįvyks ir *nieko niekada neįvyko*.“ Akivaizdu, kad dėl to, jog istorija, kurią reikia sukurti miestuose, dar nebuvo sukurta, jėgos *be istorijos* pradeda kurti jų pačių išskirtinį peizažą.

Istorija, grasinanti šiam prieblandos pasauliui, taip pat yra jėga, kuri gali paskirti erdvę išgyvenamam laikui. Proletariška revoliucija yra ta, kuri *kritikuoja žmogaus geografiją*, dėl kurios individai ir bendruomenės turi kurti miestus ir įvykius, susijusius ne tik su jų darbo, bet ir visos jų istorijos pasisaviniu. Šioje judančioje žaidimo ir laisvai pasirenkamų žaidimo taisyklių variacijų erdvėje vietos autonomija gali vėl atsirasti, iš naujo nediegdama išskirtinio prisirišimo prie žemės ir tuo grąžindama kelionės ir gyvenimo, suprantamo kaip savyje talpinanti visą savo prasmę kelionė, realybę.

Pati didžiausia su urbanizmu susijusi revoliucinė mintis nėra urbanistinio, technologinio ar estetinio pobūdžio. Tai sprendimas visiškai atkurti teritoriją atsižvelgiant į darbininkų Tarybų valdžios, *antivalstybinės proletariato diktatūros* ir vykdomo dialogo poreikius. Tarybų valdžia, galinti būti veiksminga tik transformuodama esamų sąlygų visumą, negali kelti sau nė mažiausios užduoties, jei nori būti pripažinta ir *pripažinti save pačią* savo pasaulyje.

VIII

Neigimas ir vartojimas kultūroje

„Mes gyvensime pakankamai ilgai ir pamatysime politinę revoliuciją? Mes, šių vokiečių amžininkai? Mano drauge, jūs tikite tuo, ko trokštate... Tuomet aš sprendžiu apie Vokietiją pagal jos dabartinę istoriją, man neprieštarausite, kad visa jos istorija yra suklastota ir kad visas jos dabartinis viešas gyvenimas neatspindi tikrosios tautos padėties. Paskaičiuokite kokius tik norite laikraščius ir suprasite, kad mes nesustosime (ir jūs sutiksite, kad cenzūra niekam netrukdo liautis) garbinti laisvės ir tautos laimės, kuri mums priklauso...“

Ruge

(*Laiškas Marxui*, 1843 m. kovas)

Į klases suskirstytoje istorinėje visuomenėje kultūra yra bendra pažinimo ir išgyvenimo reprezentacijų sfera; kitaip sakant, ji yra ta atskirai egzistuojančio apibendrinimo galia kaip ir intelektualinio darbo padalijimas ir intelektualus padalijimo darbas. Kultūra atsiriboja nuo mito visuomenės vienybės „kai vienijimo galia pradingsta iš žmogaus gyvenimo, o prieštaros praranda sąryšį ir gyvus tarpusavio mainus bei įgyja autonomiją...“ (*Skirtumas tarp Fichte'ės ir Schelingo sistemų*). Iškovodama nepriklausomybę kultūra pradeda imperialistinį praturtėjimo judėjimą, kuris tuo pačiu metu smukdo jos nepriklausomybę. Istorija, kurianti santykinę kultūros autonomiją ir ideologines iliuzijas dėl šios autonomijos, taip pat pasireiškia kaip kultūros istorija. Ir visa pergalinga kultūros istorija gali būti suprantama kaip jos nepakankamumo atvėrimo istorija, kaip ėjimas jos susinaikinimo link. Kultūra – tai prarastos vienybės ieškojimo erdvė. Šiuose vienybės ieškojimuose kultūra kaip atskira sfera yra priversta paneigti save pačią.

Kova tarp tradicijos ir naujovės – tas istorinių visuomenių kultūros vidinės plėtros principas – gali būti tęsiama tik nuolat laimint naujovėms. Naujovę kultūroje vis dėlto palaiko ne kas kitas, kaip visuotinis istorinis judėjimas, kuris suvok-

damas savo visumą siekia pranokti savo paties kultūrinės prielaidas ir juda bet kokio atskyrimo panaikinimo link.

182

Visuomenės pažinimo formų pakilimas, talpinantis istorijos kaip kultūros šerdies suvokimą, iš savęs paties įgauna negrižtamą pažinimą, kuris išreiškiamas Dievo sunaikinimu. Bet šioji „bet kokios kritikos pirmoji sąlyga“ taip pat yra nesi-
baigiančios kritikos pirmasis išsipareigojimas. Ten, kur nebegali išlikti jokia elgesio taisyklė, kiekvienas kultūros laimėjimas ją stumia jos suirimo link. Kaip ir filosofija tuo metu, kai ji iško-
voja visišką autonomiją, bet kuri autonomiška tapusi discip-
lina turi sugriūti – iš pradžių kaip pretenzija rišliai išaiškinti
visuomenės visumą ir galiausiai kaip dalinis instrumentarijus,
naudojamas jos pačios ribose. Atskiros kultūros *racionalumo*
stoka – tai elementas, pasmerkiantis ją išnykimui, nes raciona-
lumo pergalė joje jau pateikiama kaip reikalavimas.

183

Kultūra kilo iš istorijos, sunaikinusios senojo pasaulio gyvenimo būdą, bet kaip atskira sfera ji vis dar yra tik suprati-
mas ir apčiuopiama komunikacija, kurie išlieka daliniai iš *dalies*
istorinėje visuomenėje. Ji – pernelyg mažai protingo pasaulio prasmė.

Kultūros istorijos pabaiga pasireiškia iš dviejų priešingų pusių: sumanymu ją pranokti visuotinėje istorijoje ir jos kaip negyvo objekto išsaugojimo organizavimu reginiškoje kontemplicijoje. Viena iš šių krypčių susaistė savo likimą su socialine kritika, o kita – su klasinės valdžios apgynimu.

Kiekviena iš šių kultūros pabaigos pusių gyvuoja vieninteliu būdu: kaip visuose pažinimo, taip ir jausminių atvaizdavimų pavidaluose – tame, kas buvo menas pačia bendriausia prasme. Pirmuoju atveju fragmentiškų pažinimo formų sankaupa, formų, kurios tampa nebenaudojamos, nes gyvuojančių sąlygų aprobacija galop turi *atsisakyti jų pačių pažinimo formų*, priešinasi praktikos teorijai, kuri vienintelė išsaugo visų pažinimo formų tiesą, vienintelė išsaugodama ir jų panaudojimo paslaptį. Antruoju atveju visuomenės senosios *bendros kalbos* kritinis susinaikinimas susipriešina su dirbtiniu jos perkūrimu prekiniaame spektaklyje, iliuziniame neišgyvento atvaizde.

Prarasdama mito visuomenės bendrumą, visuomenė turi prarasti visus tikrai bendros kalbos santykius iki tada, kai pasyvios bendruomenės skilimas gali būti įveiktas sukuriant realią istorinę bendruomenę. Kai tik menas, buvęs šia bendrąja visuomeninio neveiksmingumo kalba, tampa šiuolaikine prasme nepriklausomu menu, išplaukdamas iš savo pirminės religinės visatos ir tapdamas individualia atskirų kūrinių gamyba, kaip ypatingą atvejį suvokia judėjimą, kuris valdo atskiros kultūros visuotinę istoriją. Jo nepriklausomybės tvirtinimas – tai jo irimo pradžia.

Tai, kad bendravimo kalba prarasta, – štai ką *pozityviai* išreiškia viso meno modernaus suardymo judėjimas, jo formalus sunaikinimas. *Negatyviai* šis judėjimas išreiškia tą aplinkybę, kad bendroji kalba turi būti iš naujo surasta (bet dabar ne vienkryptėje užbaigoje, kuri istorinės visuomenės menui *būdamo pasiekiamą visada pernelyg vėlai*, kalbant kitiems tai, kas buvo išgyvenama be realaus dialogo, ir priimant šį gyvenimo nepakankamumą), bet surasta praktikoje, kuri suvienija ir tiesioginę veiklą, ir jos kalbą. Kalba eina apie veiksmingą dialogo bendruomenės valdymą ir žaidimą su laiku, kurie buvo *atvaizduojami* kaip poetinis meninis kūrinys.

Kai menas, tapęs nepriklausomas, rodo savo pasaulį su žėrinčiomis spalvomis, tai reiškia, kad tam tikras gyvenimo momentas paseno, ir jo su tomis žėrinčiomis spalvomis neįmanoma atjauninti. Jį tegalima iškelti atmintyje. Meno didybė pradeda rodytis tik griūnant gyvenimui.

Pradedant nuo *baroko*, istorinis laikas, įsismelkiantis į meną, pirmiausia pasireiškė pačioje meno sferoje. Barokas – tai menas, kuris prarado savo centrą, nes viduramžių pripažinta paskutinioji mitinė tvarka (Krikščionybės pasaulio vienybė ir Imperijos vaiduoklis), viešpatavusi kosmose ir žemiškoje valdymo sistemoje, sugriuvo. *Kaitos menas* turi laikytis laikinumo principo, kurį jis atveria pasauliui. Kaip sako Eugenio d'Orsas, jis pasirinko „gyvenimą vietoje amžinybės“. Teatras ir šventė, teatrališka šventė – tai viešpataujantys baroko įgyvendinimo elementai, kur bet kokia ypatinga meninė išraiška prasmę įgauna tik per savo santykį su sukurtos vietovės dekoru, su konstrukcija, kuri jai pačiai turi būti vienijantis centras, ir šis centras yra *perėjimas*, įtraukiamas į visa ko dinamišką netvarką kaip grėsmėje esanti pusiausvyra. Kartais kraštutinė svarba, įdiegta suvokiant baroką šiuolaikinėje estetinėje diskusijoje, perteikia suvokimą, kad meninis klasicizmas yra neįmanomas,

nes trijų šimtų metų pastangos suvokti normatyvinį klasicizmą ar neoklasicizmą buvo tik trumpalaikės dirbtinės konstrukcijos, kalbančios išorine valstybės, absoliutinės monarchijos ar romėniškomis togomis vilkinčios revoliucinės buržuazijos kalba. Tai, kas ėjo po bendrosios baroko srovės nuo romantizmo iki kubizmo, galų gale buvo vis labiau individualizuotas neigimo menas, nuolatos atsinaujinantis iki susiskaidymo ir išbaigto meno sferos neigimo. Pradingus istoriniam menui, kuris buvo susijęs su vidiniais elito ryšiais ir sudarė jo pusiau nepriklausomą socialinę pagrindą iš dalies žaidybinėmis sąlygomis, patirtomis paskutiniųjų aristokratų, taip pat perteikia tą aplinkybę, kad kapitalizmas buvo pirmoji klasinė valdžia, kuri prisipažįsta neturinti bet kokios ontologinės kokybės, o jos valdžios iššaknijimas į paprastą ekonomikos valdymo dirvą taip pat reiškia bet kokio žmogiško *meistriškumo* praradimą. Baroko visuma, kuri meniškos *kūrybos* atžvilgiu pati yra seniai prarasta, tam tikru būdu dabar vėl atsiranda meno praeities visumos *vartojimo* srityje. Viso praeities meno, retrospektyviai išreiškiamo visuotiniu menu, istorinis pažinimas ir pripažinimas jį santykinai paverčia pasauline tinkama, kuri savo ruožtu sudaro aukštesnio lygmens barokinį statinį, kuriame turi susilieti pati barokinio meno gamyba ir visos jo atgimstančios formos. Visų civilizacijų ir epochų menai pirmą kartą gali būti suvokti ir priimti kartu. Kai tik šis meno istorijos „prisiminimų rinkinys“ tampa įmanomas, taip pat tai reiškia meno pasaulio pabaigą. Kaip tik šioje muziejų epochoje, kai joks meninis bendravimas nebegali gyvuoti, visi senieji meno

elementai gali būti vienodai priimami, nes nė vienas iš jų nebepraras šių ypatingų bendravimo sąlygų, kai dabar sąlygos bendrauti *apskritai* yra prarastos.

190

Savo nykimo laikotarpiu gyvuojantis menas kaip negatyvus judėjimas, kuris siekia pranokti meną istorinėje visuomenėje, kur istorija dar nėra išgyventa, vienu metu yra ir kaitos, ir gryna neįmanomos kaitos išraiška. Kuo grandioziškesnis jo reiklumas, tuo tikrasis jo įgyvendinimas labiau nutolsta nuo jo. Šis menas yra neišvengiamai *avangardiškas*, bet *jo nėra*. Jo avangardas – tai jo išnykimas.

191

Dadaizmas ir siurrealizmas – dvi srovės, kurios žymi modernaus meno pabaigą. Jie bent jau santykinai sąmoningu būdu yra proletariško revoliucinio judėjimo paskutiniojo šturmo amžininkai, o šio judėjimo pralaimėjimas, uždaręs juos tame pačiame meniniame lauke, kurio sukriošėliškumą jie skelbė, yra esminė jų sąstingio priežastis. Dadaizmas ir siurrealizmas vienu metu istoriškai susiję ir priešingi vienas kitam. Šioje priešingybėje, kuri taip pat kiekvienam sudaro pačią nuosekliausią ir radikaliausią jos įnašą dalį, pasireiškia vidinis jos kritikos nepakankamumas, kritikos, kuri tiek vieno, tiek

kito buvo plėtojama vienpusiškai. Dadaizmas norėjo *sunaikinti meną jo neįkūnydamas*, o siurrealizmas *norėjo įkūnyti meną jo ne-naikindamas*. Nuo to laiko *situacionistų* priimta kritinė pozicija parodė, kad meno sunaikinimas ir įkūnijimas yra neatskiriami to paties *meno įveikimo* aspektai.

192

Reginiškas vartojimas, saugantis senąją sustingusią kultūrą, įskaitant jos negatyvių apraiškų kontroliuojamą pasikartojimą, savame kultūriniame sektoriuje akivaizdžiai tampa tuo, kas jis numanomai yra savo visa – *nebendruojančiu bendravimu*. Kraštutinis kalbos sunaikinimas jame gali tapti lėkštai pripažįstamas kaip teigiama oficiali vertybė, nes kalba eina apie susitaikymo su viešpataujančių daiktų padėtimi afišavimą, kada žaismingai pranešama, kad bet kokia komunikacija yra neveikli. Kitiška šio sunaikinimo tiesa kaip tikroviškas poezijos ar šiuolaikinio meno gyvenimas akivaizdžiai yra paslėpta, nes spektaklis, kuris atlieka misiją *priversti užmiršti istoriją kultūroje*, naudodamasis savo modernistinėmis priemonėmis ir jų tariamomis naujovėmis pritaiko tą pačią strategiją, kuri spektaklį kuria giluminėje plotmėje. Taip neoliteratūros mokykla, kuri paprasčiausiai sutinka, kad jai parašytas žodis svarbus pats savaime, gali dėtis esanti naujoviška. Be to, paprastai paskelbus, kad praneštino dalyko sunaikinimas yra pakankamai gražus aktas, dėl paties moderniausio (ir labiausiai susijusio su represyvine bendro visuomenės organizavimo

praktika) reginiškos kultūros polinkio, naudojantis „kompleksiniais kūrinių“ bandoma pertvarkyti sudėtingą neomenišką aplinką, pradedant nuo suskaidytų elementų ir ypač ieškant būdų, kaip į urbanizmą integruoti meniiskus likučius arba estetikos-technologijos hibridus. Taip tariamose reginiškos kultūros plotmėje reiškiasi visuotinis išplėtojo kapitalizmo sumanymas, kapitalizmo, kuris siekia iš naujo užvaldyti privatų darbuotoją kaip „gerai į grupę integruotą asmenybę“, tendencija, aprašyta šiuolaikinių amerikiečių sociologų (Riesmano, Whyte'o ir kt.). Ir visur tas pats *pertvarkymo be bendruomenės* sumanymas.

193

Kultūra, tapusi ištisai prekiška, taip pat turi tapti reginiškos visuomenės įžymiausia preke. Clarkas Kerras – vienas iš radikaliesių šios srovės ideologų, apskaičiavo, kad sudėtingas gamybos, paskirstymo ir *žinių* vartojimo procesas kasdien jau užima 29 proc. nacionalinio Jungtinių Amerikos valstijų produkto, ir jis numato, kad kultūra šio amžiaus antroje pusėje turi imtis varomojo ekonomikos plėtros vaidmens, kurį pirmoje amžiaus pusėje atliko automobilis, o antroje praeito amžiaus pusėje – geležinkelis.

Žinių visuma, kuri šiandien ir toliau plėtojasi kaip *spektaklio mąstymas*, turi pateisinti visuomenę be pateisinimų ir tapti visuotiniu apgaulingos sąmonės mokslu. Ji visiškai nulemta to fakto, kad negali ir nenori mąstyti apie savo pačios materialinį pagrindą spektaklio sistemoje.

Mąstymas apie apraiškos visuomeninį organizavimą pats yra temdomas apibendrintos subkomunikacijos, kurią jis gina. Jis nesupranta, kad konfliktas slypi visų jo pasaulio daiktų ištakose. Spektaklio valdžios specialistai, absoliutinė valdžia jos neatsakančioje kalbos sistemos viduje, yra visiškai sugadinti jų paniekos patirties ir paniekos sėkmės, nes jie savo paniekos patvirtinimą atranda naudodamiesi *niekintino žmogaus*, koks ir yra žiūrovas, pažinimu.

Specializuotame reginiškos sistemos mąstyme užduotys naujai paskirstomos tiek, kiek pats šios sistemos tobulinimas sukelia naujas problemas: viena vertus, *reginiška spektaklio kritika* rūpi šiuolaikinei sociologijai, kuri studijuoja atskyrimą, pasinaudodama vien konceptualiniais ir materialiniais šio at-

skyrimo įrankiais, kita vertus, *spektaklio apologija* susiformuoja mąstant apie nemąstymą (non-pensée), istorinės praktikos *suviliotoje užmarštyje*, skirtingose disciplinose, kur išsiskiria struktūralizmas. Vis dėlto apgaulingas bedialektės kritikos nusivylimas ir apgaulingas sistemos atviros reklamos optimizmas yra tapatūs, nes abu jie tolygūs paklusniam mąstymui.

197

Sociologija, kuri pirmiausia Jungtinėse Amerikos valstijose pradėjo kelti diskusijas apie šiuolaikinės plėtros sukurtas gyvenimo sąlygas, jei ir galėjo atverti daug patirtimi pagrįstų duomenų, jokių būdu nepatyrė savo pačios objekto tiesos, nes ji savyje pačioje neatranda jai imanentiškos kritikos. Taip, nuoširdžiai reformistinis šios sociologijos polinkis remiasi tik morale, sveiku protu, visiškai beviltišku kvietimu visur ir visada laikytis saiko ir kt. Kadangi toks kritikos būdas nepažįsta jo šerdyje slypinčio negatyvumo, jis tik ir reikalauja, kad būtų aprašytas tam tikras negatyvus likutis, kuris jam atrodo apgailėtinaai apsunkinąs šio pasaulio paviršių tarsi parazitinis iracionalus vislumas. Ši pasipiktinusi gera valia, kuri būdama netgi tokia, pasiekia tai, kad ji peikia tik išorinės sistemos pasekmes, tiki esanti kritiška, nors užmiršta iš esmės *apologetišką* savo prielaidų ir metodo pobūdį.

Tie, kurie atveria kurstymo švaistyti ekonominio per-
tekliaus visuomenėje absurdiškumą ar pavojus, nežino, kam
tasai švaistymas tarnauja. Jie ekonominio racionalumo vardu
be jokio dėkingumo pasmerkia tikruosius iracionalius saugoto-
jus, be kurių šio ekonominio racionalumo valdžia žlugtų. Taip,
pavyzdžiui, Boorstinas, *Reginyje* aprašydamas amerikietiško
spektaklio prekišką vartotojiškumą, niekada nesuvokia, kas
yra spektaklis, nes jis mano, kad gali už šio pražūtingo pervers-
tinimo ribų palikti privatų gyvenimą arba „garbingos prekės“
sąvoką. Jis nesuvokia, kad pati prekė sukūrė įstatymus, kuriuos
„garbingai“ taikant suteikiama aiški privataus gyvenimo tik-
rovė lygiai kaip ir ji vėliau naujai užkariaujama visuomeniškai
vartojant reginius.

Boorstinas aprašo kraštutinumus pasaulio, kuris mums
tapo svetimas, kaip ir kraštutiniai, svetimi mūsų pasauliui.
Bet „normalus“ visuomeninio gyvenimo pagrindas, į kurį jis nu-
manomai remiasi, kai psichologinio ir moralinio nuosprendžio
terminais kaip „mūsų ekstravagantiškų reikalavimų“ gaminį
apibrėžia paviršutinišką reginių viešpatavimą, neatitinka jo-
kios realybės nei jo knygoje, nei jo laikotarpiu. Kaip tik dėl to,
kad realus žmogaus gyvenimas, apie kurį kalba Boorstinas, jam
egzistuoja praeityje, įskaitant ir religinio paklusnumo praeitį,

jis negali suvokti visos reginiškos visuomenės gelmės. Šios visuomenės tiesa – ne kas kita, kaip šios visuomenės *neigimas*.

200

Sociologija, kuri mano, kad gali iš visuomeninio gyvenimo visumos pašalinti atskirai funkcionuojantį pramoninį racionalumą, gali iš visuotinės pramoninės plėtos proceso pašalinti atkūrimo ir perdavimo technologijas. Štai taip Boorstinas kaip priežastį aptinka rezultatus, kuriuos jis vaizduoja kaip nelaimingą, beveik atsitiktinį pernelyg gremėzdisko reginių platinimo aparato susidūrimą su pernelyg didelio mūsų laikotarpio žmonių potraukiu tariamam sensacingumui. Taip spektaklis turėtų būti skolingas tam faktui, kad šiuolaikinis žmogus yra pernelyg aktyvus žiūrovas. Boorstinas nesuvokia, kad sufabrikuojamų „tariamų įvykių“ dauginimasis, kurį jis atveria, paprasčiausiai kyla iš to, kad šiuolaikinio visuomeninio gyvenimo masinėje tikrovėje žmonės patys neišgyvena įvykių. Kaip tik dėl to, kad pati istorija šiuolaikinę visuomenę lanko kaip vaiduoklis, visose gyvenimo vartojimo pakopose atrandama tariama istorija, sukonstruota taip, kad būtų išsaugota netvirta dabartinio *sustingusio laiko* pusiausvyra.

Patvirtinimas dėl istorinio laiko sąstingio trumpo periodo galutinio pastovumo yra nesąmoningai ar sąmoningai skelbiamas nenuginčijamas šiuolaikinio polinkio *struktūralistiniam* sisteminimui pagrindas. Požiūrio taškas, kur tarpsta antiistorinis struktūralizmo mąstymas, yra požiūrio taškas amžinai gyvuojančios sistemos, kuri niekada nebuvo sukurta ir niekada nebus baigta. Svajonė apie preliminaros nesąmoningos struktūros diktatūrą, primetamą bet kokiai socialinei praktikai, galėjo būti neteisėtai paimta iš struktūrinių modelių, sukurtų lingvistikos ir etnologijos (netgi kapitalizmo funkcionavimo analizės), modelių, *jau neteisingai suprantamų šiomis aplinkybėmis* paprasčiausiai dėl to, kad universitetinis greitai patenkinamų *viduriniųjų kadrų* mąstymas, visiškai panardintas pagyroje, susižavėjusioje gyvuojančia sistema, bet kokią tikrovę banaliai verčia sistemos egzistencija.

Kaip ir kiekvieno socialinio istorinio mokslo atveju, norint suprasti „struktūralistines“ kategorijas, niekada nereikia išleisti iš akių, kad kategorijos išreiškia egzistencijos formas ir sąlygas. Taip pat, kaip nevertiname žmogaus atsižvelgdami į suvokimą, kurį jis susikūręs apie save patį, negalime vertinti (ir žavėtis) šia apibrėžta visuomene, žvelgdami kaip į neginčytinai teisingą rodiklį į kalbą, kuria ji kalba apie save pačią. „Nega-

lime vertinti tokių pasikeitimų laikotarpių pagal jų suvokimą apie save, o priešingai, turime aiškinti sąmonę naudodamiesi materialaus gyvenimo prieštaravimais...” Struktūra – esamos valdžios dukra. Struktūralizmas – tai *valstybės užtikrinamas mąstymas*, mąstantis apie esamas reginiško „bendravimo“ sąlygas kaip apie absoliutą. Jo būdas izoliuotai studijuoti pranešimų kodą tėra gaminyis ir pripažinimas visuomenės, kur bendravimas gyvuoja hierarchinių ženklų kaskados forma. Taip kad ne struktūralizmas tarnauja tam, kad patvirtintų tarpistorinį spektaklio visuomenės teisėtumą, o priešingai, kaip tik spektaklio visuomenė, įsiteigianti kaip masinė tikrovė, tarnauja tam, kad patvirtintų šaltą struktūralizmo svajonę.

203

Be abejo, kritiškas spektaklio požiūris taip pat gali būti suvulgarintas iki tam tikros tuščiavidurės sociologinės ir politinės retorikos formulės, norint viską abstrakčiai paaiškinti ir atskleisti ir taip pasitarnauti ginant reginišką sistemą. Nes akivaizdu, kad jokia idėja negali nuvesti už esamo spektaklio ribų, o tik už esamų idėjų apie spektaklį ribų. Norint iš pagrindų sugriauti spektaklio visuomenę, reikia žmonių, kurie paleistų į darbą praktinę jėgą. Kritinė spektaklio teorija yra teisinga tik įsiliedama į praktinę neigimo visuomenėje srovę, ir šis neigimas – revoliucinės klasės kovos atnaujinimas – pats tampa sąmoningas, plėtodamas spektaklio kritiką, kuri yra teorija apie jo realias sąlygas, apie šiuolaikinės priespaudos

praktines sąlygas, ir, atvirkščiai, atskleidžia paslaptį to, kuo ji gali būti. Ši teorija nelaukia stebuklo iš darbininkų klasės. Naują proletariškų reikalavimų formuluotę ir įgyvendinimą ji numato kaip ilgalaikę užduotį. Norint dirbtinai atskirti teorinę kovą ir praktinę kovą, – nes remiantis tuo, kas čia apibrėžta, pats tokios teorijos sukūrimas ir perdavimas jau nebegali būti įgyvendinamas be *griežtos praktikos*, – žinoma, kad miglotai ir sunkiai judanti kritinė teorija taip pat turi tapti visuomenės lygiu veikiančio praktinio judėjimo likimu.

204

Kritinė teorija turi *būti perduodama* savo pačios kalba. Tai prieštaravimų kalba, kuri turi būti dialektiška savo forma, kokia ji yra savo turiniu. Ji yra visumos, taip pat ir istorijos kritika. Ji nėra „rašymo nulinis laipsnis“, o jo apvertimas. Ji – ne stiliaus neigimas, o neigimo stilius.

205

Atsižvelgiant į viešpataujančios kalbos taisykles ir skonį, kurį jos išplėtojo, jos pačios stiliume slypinti dialektinės teorijos apžvalga tolygi skandalui ir šleikštuliui, nes pozityviai vartojant gyvuojančias nuostatas ji vienu metu apglėbia supratimą apie tų taisyklių naujai atrastą *tekamumą* ir būtiną jų griovimą.

Šis stilius, talpinantis savo paties kritiką, turi išreikšti esamos kritikos, nukreiptos į *visą jo praeitį*, viešpatavimą. Per jį dialektinės teorijos išdėstymo būdas liudija joje slypinčią negatyvumo dvasią. „Tiesa nesireiškia kaip gaminys, kuria-me mes neberandame įrankio žymės“ (Hegelis). Ši teorinė judėjimo sąmonė, kurioje turi veikti pati judėjimo žymė, reiškiasi *apverčiant* nustatytus ryšius tarp suvokimo būdų ir *pa-kreipiant kita linkme* visus ankstesniosios kritikos laimėjimus. Genityvo apvertimas – tai ta mąstymo formoje pažymėta istorinių revoliucijų išraiška, kuri buvo vertinama kaip Hegelio epigraminis stilius. Jaunas Marxas, remdamasis sisteminiu Feuerbacho sukurtu naudojimo metodu ir girdamas veiksnio pakeitimą tariniu, pasiekė patį nuosekliausią šio *sukilimo stiliaus* vartojimo būdą, stiliaus, kuris iš skurdo filosofijos išgauna filosofijos skurdą. Dėl krypties pakeitimo imamos griauti kritinės praeities išvados, kurios buvo sustingusios pagarbioje tiesoje, tai yra pavirtusios į melą. Jau Kierkegaardas jį sąmoningai naudojo, pats prie jo prijungdamas savo atskleidimą: „Nepaisant visų kelių ir aplinkkelių, panašiai kaip uogienė visada sugrįžta į spintelę, taip ir tu visada baigi tu, kad įdedi žodelį, nepriklausantį tau ir jaudinantį atmintimi, kurią jis sužadina“ (*Filosofiniai trupiniai*). Kaip tik ši *atstumo* priedermė, atsižvelgdama į tai, kas buvo suklastota oficialioje tiesoje, apibrėžia, kaip naudotis šiuo krypties pakeitimu, taip pripažintu Kierkegaardo toje pačioje knygoje: „Dar viena pastaba dėl tavo gausių užuominų, siekiančių skundo, kurį su-

maišau su savo posakiais iš pasiskolintų pasisakymų. Čia aš to neneigiu ir nebeslėpsiu, kad tai buvo atlikta laisva valia ir šios knygelės, jei ją kada nors parašysiu, tęsinyje noriu pavadinti objektą jo tikroju vardu ir naujai aprengti problemą istoriniu kostiumu.“

207

Idėjos tobulėja. Jose veikia žodžių reikšmė. Plagiatas yra būtinas. Jį primeta pažanga. Ji neatsilieka nuo autoriaus sakinio, prisiplaka prie jo posakių, ištrina melagingą mintį ir pakeičia ją teisinga mintimi.

208

Krypties pakeitimas yra priešingybė citatos, teorinio autoriteto, kuris visada klastojamas vien dėl to, kad tapo citata, fragmentu, išrautu iš savo konteksto, iš savo judėjimo ir, galų gale, iš savo laikotarpio kaip visuotinė žinia ir iš tikslaus pasirinkimo, kuriuo ši citata buvo šioje teisingai pripažintoje ar klaidingoje žinioje. Krypties pakeitimas – tai tėkminga anti-ideologijos kalba. Jis pasireiškia komunikacijoje, žinančioje, kad ji savaimingai ir galutinai negali pretenduoti suteikti jokios garantijos. Savo viršūnėje jis yra kalba, kurios negali patvirtinti jokia sena ir tobulai kritiška žinia. Priešingai, kaip tik jo paties nuoseklumas savo paties atžvilgiu ir su jam priei-

namais faktais gali patvirtinti senąją tiesos, kurią jis sukuria, esmę. Krypties pakeitimas nebuvo pagrįstas niekuo išorišku jo paties tiesos kaip esamos kritikos atžvilgiu.

209

Tai, kas formuluojant teorines mintis atvirai pasirodo kaip *iškreiptas* ir paneigia bet kokią patvarią išreikštos teorinės sferos autonomiją, pasinaudodamas šia prievarta tenai imasi veiksmo, suardančio ir įveikiančio bet kokią egzistuojančią tvarką, primena, kad ši teorijos egzistencija savaime yra niekas ir ji turi būti pažinta tik drauge su istoriniu vyksmu ir *istorine pataisa*, kuri iš tikrųjų jai yra ištikima.

210

Tiktai tikras kultūros neigimas ir išsaugo jos prasmę. Ji nebegali būti *kultūringa*. Taip ji yra tai, kas tam tikra prasme lieka kultūros plotmėje, nors ir įgauna visiškai kitą reikšmę.

Prieštaravimų kalboje kultūros kritika pasirodo *suvienyta*, nes ji valdo kultūros visumą (jos pažinimą, kaip ir jos poeziją) ir dėl to, kad ji nebeatsiskiria nuo socialinės visumos kritikos. Tik ši *suvienyta teorinė kritika* pasiryžusi bendradarbiauti su *suvienyta visuomenine praktika*.

IX

Materializuota ideologija

„Savęs pažinimas glūdi savyje ir dėl savęs dėl to ir tada, kai jis glūdi savyje ir dėl savęs norint įgyti kitokį savęs pažinimą; tai reiškia, kad jis yra tik tai, kaip kažkas pripažinta.“

Hegel

(Dvasios fenomenologija)

Konfliktiškoje istorijos tėkmėje ideologija yra klasių visuomenės mąstymo pagrindas. Ideologiniai faktai niekada nebuvo paprastos chimeros, o deformuota realijų sąmonė, ir kaip tokie jie buvo tikroviški veiksniai, sugrąžinantys realų deformuojantį veiksma; juo labiau spektaklio formą įgavusi ideologijos, kurią sukelia konkreti autonomizuotos ekonominės gamybos sėkmė, *materializacija* su visuomenine realybe praktiškai sulieja ideologiją, kuri galėjo visą realybę pertvarkyti pagal savo modelį.

Kai ideologija, būdama *abstrakti* visuotinumui ir jos iliuzijos valia, tampa įteisinta universalios abstrakcijos ir veiksmingos iliuzijos diktatūros šiuolaikinėje visuomenėje, ji jau nėra suskirstyto mažomis dalimis organizmo savanoriška kova, o jos triumfas. Iš čia kyla ideologinė pretenzija įgauti lėkštą pozityvistinę tikslumą: ji nebėra istorinis pasirinkimas, o akivaizdybė. Taip tvirtinant pradingsta atskiri ideologijų *vardai*. O pats atitinkamai ideologinio darbo dalyvavimas tar naujant sistemai suvokiamas tik kaip „epistemologinio pagrindo“, siekiančio būti už bet kokio ideologinio fenomeno ribų, pripažinimas. Materializuota ideologija pati neturi vardo, kaip ir neturi išdėstytos istorinės programos. O tai reiškia, kad *ideologijų* istorija baigėsi.

Ideologija, kurią visa jos vidinė logika vertė „visuotine ideologija“ Manheimo prasme, fragmento, išskylančio kaip tariamas visuotinio sąstingio pažinimas, despotizmu, *totalitarine* vizija, dabar įgyvendinama nejudančiame neistoriniame (*non-histoire*) spektaklyje. Jos įgyvendinimas yra tolygus jos sunykimui visuomenės sistemoje. Kartu su šios visuomenės *praktišku sunaikinimu* turi pradingti ir ideologija, *paskutinioji kvailystė*, uždariusi išėjimą į istorinį gyvenimą.

Spektaklis – tai ideologija *par excellence*, nes jis savo gausybėje pateikia ir parodo visos ideologinės sistemos esmę – realaus gyvenimo nuskurdinimą, pavergimą ir neigimą. Spektaklis materialiai yra „atskyrimo ir žmogaus atitolimo nuo žmogaus išraiška“. Jame susitelkusi „naujoji apgavystės galia“ remiasi ta gamyba, dėl kurios „kartu su objektų gausa plečiasi... nauja svetimų būtybių, kurioms paklūsta žmogus, sritis“. Tai pati aukščiausia ekspansijos stadija, ekspansijos, kuri poreikį nukreipia prieš gyvenimą. „Taigi pinigų poreikis yra tikrasis poreikis, kuriamas politinės ekonomijos, ir vienintelis poreikis, kurį ji kuria“ (*Ekonominiai ir filosofiniai rankraščiai*). Spektaklis viso visuomeninio gyvenimo erdvėje paskleidžia principą, kurį Hegelis Jenos *Realioje filosofijoje* suvokia kaip pinigų principą – „tai jame pačiame tekantis mirusiojo gyvenimas“.

Priešingai nei sumanymas, išdėstytas *Tezėse apie Feuerbachą* (įgyvendinti filosofiją praktikos srityje, kuri pranoksta idealizmo ir materializmo priešpriešą), spektaklis vienu metu saugo ir savo pasaulio tariamoje konkretybėje iškelia ideologines materializmo ir idealizmo savybes. Kontempliatyvioji senojo materializmo, suvokiančio pasaulį kaip atvaizdą, o ne kaip veiklą, pusė (materializmo, kuris galiausiai idealizuoja materiją), yra išpildyta spektaklyje, kur konkretūs daiktai savaimingai yra visuomeninio gyvenimo valdovai. Kita vertus, *svajinga* idealizmo *veikla* irgi įgyvendinama spektaklyje, technologiškai tarpininkaujant ženklams ir signalams, kurie galop materializuoja abstraktų idealą.

Ideologijos ir šizofrenijos sugretinimas, pateiktas Gabelio (*Apgaulinga sąmonė*), turi būti įterptas į ekonominę ideologijos materializavimo procesą. Visuomenė tapo tuo, kuo ideologija jau buvo. Praktinės veiklos panaikinimas ir jį lydinti dialektikai priešinga apgaulinga sąmonė – štai kas kiekvieną valandą primetama iš spektakliui pavaldaus kasdieniško gyvenimo, ir tai reikia suprasti kaip sistemiską „susitikimo galimybės nusilpimo“ organizavimą ir kaip jo pakeitimą ha-liucigenizuojančiu visuomeniniu faktu – apgaulinga susitikimo sąmone, „susitikimo iliuzija“. Visuomenėje, kur niekas

negali būti pripažintas kitų, kiekvienas individas nebegali pripažinti savo paties tikrovės. Dabar ideologija savo namuose, o atskyrimas sukūrė savąjį pasaulį.

218

„Klinikiniuose šizofrenijos paveiksluose, – sako Gabelis, – visumos dialektikos nuopuolis (su iškrikimu kaip kraštutine forma) ir tapsmo dialektikos nuopuolis (su katatonija kaip kraštutine forma) vienas kitą visiškai atitinka.“ Žiūrovo sąmonė, suploto pasaulio kalinė, pasaulio, apriboto spektaklio *ekranu*, už kurio buvo nutremtas jos pačios gyvenimas, dabar pažįsta tik tariamus pašnekovus, kurie jai vienašališkai pasakoja apie savo prekę ir apie jų prekės politiką. Spektaklis su visa savo erdve yra jo „veidrodinis atspindys“. Čia inscenizuojamas apgaulingas išėjimas iš visuotinio autizmo.

219

Spektaklis, ištrinantis ribas tarp manęs ir pasaulio, sunaikindamas mane, kurį apgulęs pasaulio buvimas ir nebuvimas (*présence-absence*), taip pat ištrina ribas tarp tikra ir apgaulinga, išstumdamas bet kokią išgyventą tiesą *tikroviškai dalyvaujant* melui, kurį patvirtina išorės formavimas. Tas, kuris pasyviai išgyvena savo kasdienišką svetimą lemtį, šitaip yra stumiamas į pamišimą, reaguojantį į šią lemtį iliuziškai ir besi-

griebianti maginių technikų. Prekių pripažinimas ir vartojimas slypi šio tariamo atsakymo į komunikaciją be atsakymo šerdyje. Pamėgdžiojimo poreikis, kurį patiria vartotojas, yra tikrai infantilus poreikis, veikiamas visų jo esminio nusavinimo pavidalų. Remiantis terminais, kuriuos Gabelis pritaiko visiškai kitam patologiniam lygmeniui, „nenormalus pateikimo poreikis šiuo atveju atlygina už kankinantį buvimo egzistencijos pakrašty jausmą“.

220

Jeigu apgaulingos sąmonės logika negali teisingai savęs pačios pažinti, kritiškos tiesos apie spektaklį ieškojimas taip pat turi būti tikra kritika. Jai reikia kovoti praktiškai su nesutaiskomais spektaklio priešais ir sutikti nebūti ten, kur nėra jų. Kaip tik viešpataujančio mąstymo dėsnius, išskirtinį *aktualumo* požiūrio tašką ir pripažįsta abstrakti neatidėliojamo veiksmingumo valia, kai ji puola į reformizmo ar tariamai revoliucingo bendrojo Beverčio veiksmo kompromisus. Dėl to kliedesys atgyja esant tai pačiai būklei, kuri siekia jį nugalėti. Ir priešingai, kritika, išeinanti už spektaklio ribų, turi *mokėti laukti*.

Išsilaisvinti iš apverstos tiesos materialinių gniaužtų – štai kokia mūsų laikotarpio išsilaisvinimo esmė. Šios „istorinės misijos įtvirtinti tiesą pasaulyje“ negali įvykdyti nei izoliuotas individas, nei manipuliacijų pavergta suskaidyta minia, bet gali vienintelė klasė, sugebanti tapti visų klasių griovėja, bet kokiai valdžiai suteikdama išlaisvinančią įgyvendintos demokratijos formą, paversdama ją Taryba, kurioje praktinė teorija save kontroliuoja ir suvokia savojo veiksmo esmę. Tik joje individai „tiesiogiai susiję su pasauline istorija“, tik joje dialogas ginkluotas tam, kad nugalėtų savo paties ribotumą.

išleido:

kitos knygos

Vienybės g. 21, LT-51379, Kaunas

info@kitosknygos.lt

www.kitosknygos.lt

spausdino:

UAB „Arx baltica“

Veiverių g. 142b, 46353, Kaunas

kaunas@arxbaltica.lt

www.arxbaltica.lt